

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Διαμεθοδικές Κοινωνικές Παρεμβάσεις σε Καταστάσεις Κρίσης»

**ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: Διαμεθοδικές προσεγγίσεις σε μετακινούμενους
πληθυσμούς**

***«Μέσα στο κάδρο»: προσεγγίσεις της ενταξιακής εμπειρίας Αφγανών
και Ιρανών προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα με την
μέθοδο του Photovoice.***

Ανδριανοπούλου Ελευθερία

Ηράκλειο, 2021

«Μέσα στο κάδρο»: προσεγγίσεις της ενταξιακής εμπειρίας Αφγανών και Ιρανών αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην Ελλάδα με την μέθοδο του Photovoice.

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Ανδριανοπούλου Ελευθερία

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Κούτρα Κλειώ

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Προκοπάκης Εμμανουήλ

Οικονόμου Αικατερίνη

Copyright © Ανδριανοπούλου Ελευθερία, 2021. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved. Η εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο «Διαμεθοδικές Κοινωνικές Παρεμβάσεις σε Καταστάσεις Κρίσης. Κατεύθυνση: «Διαμεθοδικές Προσεγγίσεις σε Μετακινούμενους Πληθυσμούς»

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς όλα τα πλάσματα που στάθηκαν στο πλευρό μου σε όλο αυτό το δύσκολο αλλά και μοναδικό ταξίδι. Σε όλα εκείνα που μου είπαν να συνεχίσω, γιατί μπορώ. Ένα μεγάλο ευχαριστώ στα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα, που πίστεψαν σε αυτή και σε εμένα, ίσως περισσότερο από εμένα την ίδια. Αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και δημιουργίας.

«Δεν θα 'ρθούμε. Τα χρόνια τα κύματα μας έβγαλαν αλλού. Το σπαθί βρέθηκε να 'ναι χαρτοκόπτης, το εμβατήριο μακρινό τραγούδι μες στη νύχτα. Εδώ χρειάζονταν ταμπούρα κι αντοχή, εδώ χρειάζονταν λαοί ολόκληροι με τα μπράτσα τους και τα κεφάλια τους. Τί να σου κάνει ο φίλος εκείνος που ξεχάσαμε κι ο άλλος πού μας ξέχασε ή θα μας ξεχάσει; Τί να σου κάνουνε τα λίγα εκείνα χρόνια που μπορέσαμε να σταθούμε όρθιοι γύρω σε μια ιαχή; Εδώ χρειάζονταν αιώνες καθαρής γεωμετρίας, κανόνες ανοξείδωτοι σ' όλους τους καιρούς, κι εμείς δεν είχαμε ούτε δυο στέρεα χρόνια. Μονάχα λέξεις αφήσαμε πίσω μας, λέξεις κλεμμένες από φτωχούς αρρώστους προγόνους που ξεχάσαμε κιόλας τ' όνομά τους. Δεν θα 'ρθούμε. Πέρασε η πλώρη μας στ' ανοιχτά του μέλλοντος, η λάμψη του χαράχτηκε για πάντα στα μάτια μας και στα χειρόγραφα μας - αθάνατη σαν την πληγή της πρώτης μας αγάπης»

Γ. Λυκιαρδόπουλος, απόσπασμα από την έκδοση της ποιητικής συλλογής

«Υπό την ξένη σημαία», Δεκέμβριος 1991.

Περίληψη

Η συγκεκριμένη ερευνητική εργασία προσέγγισε το θέμα της κοινωνικής ένταξης των Αφγανών και Ιρανών ανδρών αιτούντων άσυλο και προσφύγων που έχουν έρθει μόνοι τους στην Ελλάδα. Πρόκειται για μια ποιοτική κοινωνική έρευνα που πραγματοποιήθηκε με την μέθοδο του Photovoice επιχειρώντας να δώσει φωνή και εικόνα στις ενταξιακές εμπειρίες των ίδιων των υποκειμένων. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο των προσφυγικών ροών την διετία 2015-16, με αποτέλεσμα η κοινωνική ένταξη των αιτούντων άσυλο και προσφύγων που αποφασίζουν να μείνουν στην χώρα, να παραμένει ένα δυναμικό πεδίο υπό διαπραγμάτευση και ταυτόχρονα ένα πεδίο πάνω στο οποίο δεν έχουν πραγματοποιηθεί πολλές έρευνες. Αρχικά αναλύσαμε την ευρωπαϊκή και ελληνική μεταναστευτική πολιτική της περιόδου αυτής, καταδεικνύοντας τον αναχαιτιστικό και κατασταλτικό χαρακτήρα των πολιτικών που ακολουθούνται και πώς αυτός τροφοδοτεί αντίστοιχα και την ελληνική ενταξιακή πολιτική, την οποία προσεγγίζουμε ως άρρηκτα συνδεδεμένη με τις πολιτικές διαχείρισης του μεταναστευτικού και προσφυγικού πληθυσμού. Θέτοντας το ερώτημα της αποτελεσματικότητας αλλά και της προοπτικής της ελληνικής ενταξιακής πολιτικής, η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε για να αναδείξει την νοηματοδότηση και πρόσληψη της ένταξης από τα ίδια τα υποκείμενα. Μέσα από έξι συμμετέχοντες και περίπου τριάντα φωτογραφίες αναδείχθηκαν ενδιαφέρουσες θεματικές ως προς το διακύβευμα της ένταξης. Ορισμένες από τις θεματικές που αναδύθηκαν ήταν ο χώρος και οι συνθήκες στέγασης, η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση, τα κοινωνικά δίκτυα, η εκπαίδευση και εκμάθηση της γλώσσας, η εργασία αλλά και η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων. Μέσα από τα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ένας εμπλουτισμός των κατηγοριοποιήσεων, όπως αυτά αποτυπώνονται θεωρητικά από τα μοντέλα ανάλυσης της ένταξης (π.χ. Ager και Strang), καθώς και μια πολύπλευρη και πολυδιάστατη διασύνδεση των ίδιων θεματικών, η οποία αναδεικνύεται έντονα μέσα από τις εμπειρίες των ίδιων των συμμετεχόντων. Ελπίζουμε η εν λόγω έρευνα να συνδράμει παραγωγικά στην συζήτηση που γίνεται σε σχέση με την ένταξη των προσφύγων σε κοινωνικό και θεσμικό επίπεδο αλλά και να αποτελέσει εφαλτήριο για περισσότερες έρευνες πάνω στο ίδιο θέμα. .

Λέξεις κλειδιά: Ένταξη, Πρόσφυγες, Αιτούντες άσυλο, Αφγανοί, Ιρανοί, Photovoice

Abstract

This research addresses the issue of social integration of Afghan and Iranian single men asylum seekers and refugees that arrived in Greece. It is a qualitative social research carried out with the Photovoice method which tries to give voice and shape to the integrational experiences of the participants. In particular, Greece has been the center of refugee flows between 2015 and 2016, which results in that the social integration of asylum seekers and refugees, who decide to stay in the country, remains a dynamic field under negotiation and at the same time an area in which not much research have been carried out. We analyze the context of migration in the European continent as well as the European and Greek immigration policy of the same period. We underline the suppressive and interceptive character of those policies in combination with the Greek integrational policy, which we approach as combined with population management decision for migrants and refugees. While examining the effectiveness and perspective of the Greek integrational policy, the main goal of this research is to give prominence to the meaning given by the participants to the integrational procedure through their experiences. As a result, from a team of six participants and almost thirty photos, significant subjects have arisen concerning integration which they are connected and combined all together. Through the research material there has been an enrichment of the known categories and factors that occurs from the theoretical frameworks of integration factors, such as Ager and Strang's. The numerous perspectives of the participants on the subjects arising from the categories and factors of integration process along with the fact that they are connected create a multidimensional field of integration. Some of the factors of integration process that have arisen from the participants' experiences are the space and living conditions, psychological condition, social network and communication, education and language acquisition and social exclusion and discrimination. We hope that this research contributes effectively to the subject of social and political integration of asylum seekers and refugees in Greece and that it will become a springboard for more research attempts in the future.

Key words: Integration, Refugees, Asylum seekers, Afghans, Iranians, Photovoice

Περιεχόμενα

Περίληψη - Abstract

Εισαγωγή.....7

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1: Η μετανάστευση σήμερα: Ορισμοί, κίνητρα και υποκείμενα σε κίνηση.....10

Κεφάλαιο 2: Η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ: διαχείριση, θεσμικό πλαίσιο και κριτικές αναγνώσεις

2.1 Ε.Ε. και μεταναστευτική πολιτική: η διαχείριση των μεταναστευτικών

Κινήσεων.....13

2.1.1 Το Θεσμικό πλαίσιο της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής.....14

2.1.2 Κριτικές προσεγγίσεις της ενωσιακής διαχείρισης των μεταναστευτικών εισροών.....17

Κεφάλαιο 3: Η μεταναστευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: ιστορικότητα, μεταναστευτική διαχείριση και το πολιτικό διακύβευμα της μετανάστευσης σήμερα

3.1 Το μεταναστευτικό προφίλ της Ελλάδας: μια ιστορική ανάλυση.....20

3.2 Το θεσμικό αποτύπωμα της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας.....23

3.3 Μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας: τα αριθμητικά δεδομένα.....27

3.4 Μια κριτική ανάλυση της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας.....29

Κεφάλαιο 4: Η Ενταξιακή Πολιτική της Ελλάδας: θεωρητικές αποτυπώσεις, νομικό πλαίσιο και η εγχώρια ενταξιακή πραγματικότητα

4.1 Εννοιολογικό πλαίσιο της ένταξης.....35

4.2 Εγχώριο ενταξιακό πλαίσιο.....42

4.2.1 Ανασκόπηση του νομοθετικού πλαισίου της ένταξης.....43

4.2.2 Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης: στόχοι, σχολιασμός και κριτική.....47

4.2.3 Ενταξιακές πρωτοβουλίες στον ελλαδικό χώρο.....50

4.3 Ενταξιακή πολιτική και αιτούντες άσυλο.....52

Κεφάλαιο 5: Αφγανιστάν και Ιράν: χώρες προέλευσης αιτούντων άσυλο και προσφύγων

5.1 Μεταναστευτικό προφίλ των δύο χωρών.....	56
5.2 Μόνοι άντρες: ταυτότητα και ευαλωτότητα.....	60

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 6: Μεθοδολογία της έρευνας πεδίου και παρουσίαση δεδομένων

6.1 Θεωρητική πλαισίωση της ερευνητικής μεθόδου του Photovoice.....	63
6.2 Μέθοδος και εργαλείο συλλογής στοιχείων.....	64
6.2.1 Τα στάδια του Photovoice.....	65
6.3 Σκοπός και επιμέρους στόχοι της έρευνας πεδίου.....	66
6.4 Δείγμα, δειγματοληψία, συλλογή και διάρκεια έρευνας.....	67
6.5 Δυσκολίες, προκλήσεις και ηθικά ζητήματα.....	69
6.6 Παρουσίαση αποτελεσμάτων.....	71

ΜΕΡΟΣ Γ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....

102

Βιβλιογραφία.....

119

Παράρτημα.....

133

Εισαγωγή

Η μεταναστευτική συνθήκη, όπως έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, έχει δημιουργήσει μια κοινωνική πραγματικότητα στην οποία η διαδικασία και οι παράγοντες που αφορούν στην κοινωνική ένταξη των αιτούντων άσυλο και προσφύγων βρίσκονται de facto στο επίκεντρο του προβληματισμού για το νέο κοινωνικό status quo. Οι εισροές πληθυσμού κατά την διάρκεια των προηγούμενων ετών και συγκεκριμένα την διετία 2015-2016 στην ελληνική επικράτεια, εγείρουν πολλαπλά και πολυεπίπεδα ζητήματα σε σχέση με την πρόσβαση των αιτούντων άσυλο και προσφύγων σε υπηρεσίες, την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ προσφύγων, μεταναστών και ντόπιου πληθυσμού, αλλά και τον κοινωνικό αποκλεισμό των υποκειμένων που έχουν εισέλθει στην χώρα. Οι συνθήκες αυτές διαπερνούν την ύπαρξη και διαμονή των ίδιων στην χώρα υποδοχής και ως εκ τούτου είναι αναγκαίο και χρήσιμο να φωτίσουμε τις εμπειρίες των υποκειμένων μέσα από τις οποίες θα μπορούσαμε να εξάγουμε συμπεράσματα για την εφαρμογή και αποτελεσματικότητα της εγχώριας ενταξιακής πολιτικής.

Το ζήτημα της ένταξης των αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην Ελλάδα, αποτελεί ένα θέμα για το οποίο τα ερευνητικά δεδομένα είναι ελάχιστα και κατά προέρχονται, κατά κύριο λόγο, από ποσοτικοποιημένες κοινωνικές μελέτες, οι οποίες δεν δύναται να εμπλουτίσουν σε βάθος την συγκεκριμένη θεματική. Επιπλέον, ποιοτικές κοινωνικές έρευνες, που να εμβαθύνουν και να εστιάζουν στις διαφοροποιημένες ανάγκες υποκειμένων εντός της προσφυγικής κοινότητας, δεν έχουν προκύψει ακόμα. Για τον λόγο αυτό η ενασχόληση με ένα τέτοιο ανεξερεύνητο και συνάμα ενδιαφέρον πεδίο, αποτελεί για εμάς σημαντική ερευνητική πρόκληση.

Στην παρούσα έρευνα έχουμε σκοπό να εστιάσουμε στις ενταξιακές εμπειρίες Αφγανών και Ιρανών μόνων ανδρών, αιτούντων άσυλο και προσφύγων που διαμένουν στην Ελλάδα. Η εν λόγω πληθυσμιακή ομάδα επιλέχθηκε καθώς θεωρήθηκε χρήσιμο να δοθεί χώρος και βήμα για να αναδειχθούν τα βιώματα, οι σκέψεις και οι ανάγκες μιας ομάδας με την οποία η άμεση επικοινωνία δεν είναι εύκολη. Για να πλαισιώσουμε την ερευνητική αυτή προσπάθεια επιλέχθηκε η μέθοδος ποιοτικής έρευνας του Photovoice. Πρόκειται για μια μέθοδο της οποίας το βασικό ερευνητικό εργαλείο είναι η εικόνα μέσα από την οποία τα υποκείμενα μας μιλούν για τις εμπειρίες τους. Η λογική του Photovoice συνάδει με την προσπάθεια

προσέγγισης της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας καθώς αναμένεται να συμβάλει ενισχυτικά και ενδυναμωτικά στους συμμετέχοντες, υπερκαλύπτοντας τα εμπόδια της γλώσσας. Ταυτόχρονα είναι μια σύγχρονη μέθοδος που δεν έχει δοκιμαστεί ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο των κοινωνικών ερευνών, γεγονός που γεννά ένα ενδιαφέρον για την εξέλιξη της συγκεκριμένης έρευνας.

Η παρούσα εργασία εκτείνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο αποτυπώνει βιβλιογραφικά το θέμα ενώ το δεύτερο εστιάζει στην ερευνητική διαδικασία, την ανάλυση της μεθόδου και την παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων. Συγκεκριμένα στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζουμε το φαινόμενο της μετανάστευσης και το εντάσσουμε στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο του εικοστού πρώτου αιώνα. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια απεικόνιση της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πραγματικότητας των τελευταίων ετών, αναλύοντας την ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική, τόσο μέσα από το θεσμικό κοινοτικό πλαίσιο, όσο και μέσα από τις πολιτικές επιλογές διαχείρισης των μεταναστευτικών και προσφυγικών κινήσεων. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στην ελληνική πραγματικότητα μέσα από τον τρόπο που αυτή συνομιλεί με τις ευρωπαϊκές πολιτικές επιλογές. Συγκεκριμένα, αναλύεται η μεταναστευτική πολιτική του ελληνικού κράτους μέσα από την ιστορικότητα της, ενώ παράλληλα αποτυπώνεται το θεσμικό μεταναστευτικό πλαίσιο και γίνεται μια κριτική ανάλυση στην πολιτική διαχείρισης των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών του 2015-16. Στο τέταρτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους εισάγουμε την έννοια της κοινωνικής ένταξης, την οποία προσεγγίζουμε εννοιολογικά μέσα από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Επιπρόσθετα, επιχειρείται μια αποτύπωση της εγχώριας ενταξιακής πολιτικής μέσα από την σκιαγράφηση του νομοθετικού πλαισίου αλλά και την ανάλυση των κειμένων δημόσιας πολιτικής που αφορούν στις στρατηγικές του ελληνικού κράτους σε σχέση με την ένταξη. Τέλος γίνεται μια κριτική ανάλυση των πολιτικών που εφαρμόζονται. Το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο κάνει αναφορά στα ιδιαίτερα κοινωνικά, πολιτικά, και πολιτισμικά στοιχεία των χωρών του Αφγανιστάν και του Ιράν, καθώς αυτές συνιστούν τις χώρες προέλευσης των αιτούντων άσυλο και προσφύγων που διερευνούμε. Ταυτόχρονα θίγεται η έννοια της ευαλωτότητας μέσα από την ταυτότητα του μόνου άνδρα αιτών άσυλο και πρόσφυγα.

Το δεύτερο μέρος της έρευνάς μας αποτελείται από το έκτο κεφάλαιο το οποίο συνιστά το κατεξοχήν ερευνητικό τμήμα της μελέτης αυτής. Εκεί αποτυπώνεται η θεωρητική πλαισίωση της ερευνητικής μεθόδου του Photovoice. Σε αυτό

σκιαγραφούνται οι θεωρητικές αναφορές της μεθόδου ως εργαλείο ποιοτικής κοινωνικής έρευνας. Ταυτόχρονα γίνεται ανάλυση του σκοπού, των στόχων αλλά και ολόκληρης της διαδικασίας διεξαγωγής της έρευνας. Παρουσιάζεται το δείγμα και ο τρόπος που διενεργήθηκαν οι επαφές με τα υποκείμενα της έρευνας και αναδεικνύονται τα εμπόδια, οι περιορισμοί και τα ηθικά ζητήματα που αφορούν την εν λόγω μελέτη. Εκεί παρουσιάζονται αναλυτικά τα στάδια της ερευνητικής μεθόδου, αλλά και τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την ολοκλήρωση της ερευνητικής διαδικασίας. Το τελευταίο μέρος του έκτου κεφαλαίου είναι αφιερωμένο εξολοκλήρου στην παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων. Παρουσιάζονται οι φωτογραφίες των συμμετεχόντων μέσα από τις οποίες αναδύονται οι θεματικές που οι ίδιοι επιδιώκουν να αναδείξουν. Συνδέοντας τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων, οι ίδιοι παρουσιάζονται μέσα από τα κάδρα τους και συνομιλούν μεταξύ τους, αναδεικνύοντας ζητήματα που αφορούν στην ένταξη τους στην κοινωνία υποδοχής. Επιπρόσθετα αναλύονται οι θεματικές που προκύπτουν από τις ενταξιακές εμπειρίες των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι θεματικές του χώρου και των συνθηκών διαβίωσης, της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης, της κοινωνικοποίησης και δημιουργίας κοινωνικών δικτύων, της εκπαίδευσης και εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε συνδυασμό με την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, αλλά και ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι διακρίσεις. Μέσα από όλη αυτή την ανάλυση περνάμε στο τρίτο μέρος της εργασίας, όπου παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας και ανοίγει μια συνολική συζήτηση γύρω από το θέμα της ένταξης των αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην ελληνική κοινωνία.

Ελπίζουμε η εν λόγω έρευνα να αποτελέσει έναυσμα και εφαλτήριο για την συνέχιση και την εμβάθυνση των ποιοτικών κοινωνικών ερευνών πάνω στο συγκεκριμένο θέμα αλλά και την δημιουργία ενός ανοιχτού διαύλου επικοινωνίας μέσω του οποίου οι φωνές και οι σκέψεις των υποκειμένων θα μπορούν να επηρεάζουν και να διαμορφώνουν τις πολιτικές αποφάσεις που τα αφορούν.

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1: Η μετανάστευση σήμερα: κίνητρα και υποκείμενα σε κίνηση

Πιάνοντας το νήμα της ερευνητικής αυτής προσπάθειας, η οποία είναι εστιασμένη στην ελληνική μεταναστευτική πραγματικότητα των τελευταίων χρόνων και ακόμα πιο συγκεκριμένα στην διαδικασία ένταξης του μετακινούμενου πληθυσμού στο κοινωνικό σύνολο, είναι αναγκαίο να ξεκινήσουμε ψηλαφίζοντας τα κίνητρα των μεταναστευτικών μετακινήσεων και την βασική διάκριση που έχει προκύψει μεταξύ προσφύγων και μεταναστών.

Παρατηρούμε ότι η διεθνής κινητικότητα έχει ενταθεί τις τελευταίες δύο δεκαετίες τόσο από τον Νότο προς τον Βορρά όσο και από την Ανατολή προς την Δύση. Οι Castels και Miller (2009) χαρακτήρισαν το φαινόμενο αυτό «παγκοσμιοποίηση της μετανάστευσης» ενώ οι ίδιοι αναφέρουν ότι ζούμε την «εποχή της μετανάστευσης». Περισσότεροι από 258 εκατομμύρια άνθρωποι¹, περίπου το 3% του παγκόσμιου πληθυσμού βρίσκεται εν κινήσει εκτός των χωρών καταγωγής, με έναν από τους πολύ βασικούς προορισμούς να είναι η ευρωπαϊκή ήπειρος και η Ευρωπαϊκή Ένωση ακόμα πιο συγκεκριμένα. Τα κίνητρα της ένταξης της κινητικότητας εδράζονται στα παραδοσιακά αίτια της μετανάστευσης, όπως αυτά αναφέρθηκαν παραπάνω, αλλά διαπλέκονται στην βάση της αύξησης των παγκόσμιων ανισοτήτων, των εθνοτικών συγκρούσεων, των πολιτειακών αναταραχών και της ακραίας φτώχειας που οδηγούν τα άτομα να εγκαταλείψουν τις χώρες καταγωγής σε αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης αλλά και άμεσης ασφάλειας/ προστασίας. Ανοίγει επομένως μια συζήτηση στην βάση των μαζικών ροών που έφτασαν στην Ευρώπη αλλά και την Ελλάδα που αφορά στα κίνητρα και τα υποκείμενα της μετανάστευσης που σχετίζεται με τα διακυβεύματα της εν λόγω έρευνας, όπως θα γίνει ξεκάθαρο και παρακάτω στην ανάλυση μας.

Στην βάση αυτής της συζήτησης τα υποκείμενα, οι δρώντες του φαινομένου της μετανάστευσης, διαπλέκονται με ποικίλους τρόπους, παρά τις προσπάθειες μιας μονοσήμαντης κατηγοριοποίησης και απόδοσης διακριτών και απλοποιητικών ταυτοτήτων σε αυτούς. Συγκεκριμένα, η βασική διάκριση αφορά στους μετανάστες

¹ OHCHR: United Nations Human Rights Office

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/Pages/MigrationAndHumanRightsIndex.aspx>

και πρόσφυγες, μια διάκριση που έχει απασχολήσει έντονα τον δημόσιο διάλογο και που η αναφορά σε αυτήν θα μας βοηθήσει στην αποτελεσματικότερη δόμηση του πλαισίου αναφοράς της έρευνας μας. Μετανάστης, όπως προκύπτει βιβλιογραφικά, είναι το άτομο που εγκαταλείπει με την θέληση του, μόνιμα ή προσωρινά, την χώρα προέλευσης του με στόχο την εξεύρεση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης (Μπάγκαβος και Παπαδοπούλου, 2008). Υπάρχει ακόμα μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση του ορισμού του μετανάστη μέσα από μια συμπεριφορική σκοπιά του φαινομένου της μετανάστευσης, ως μια προσαρμοστική διαδικασία του ανθρώπου στις συνθήκες που αφορούν στο περιβάλλον, την οικονομία, τις κοινωνικοπολιτικές συγκρούσεις κ.α. Επομένως, η εν λόγω προσέγγιση συνδέεται με την αναζήτηση πόρων με σκοπό την επιβίωση, ακόμα και αν η μετανάστευση γίνεται προληπτικά (Dingle και Drake, 2007). Κάτι τέτοιο ανοίγει την συζήτηση για την έννοια των κινήτρων της μετακίνησης που θα αναλυθούν λίγο παρακάτω. Σε αντίθεση με την σχετική σύγχυση που υπάρχει γύρω από τον ορισμό του μετανάστη, τα διεθνή νομικά κείμενα² έχουν δώσει σαφή περιγραφή του πρόσφυγα³, ο οποίος βρίσκεται υπό καθεστώς διεθνούς προστασίας, αποδίδοντας του τον ακούσιο χαρακτήρα και τον εξαναγκασμό της μετακίνησης λόγω απειλής. Στο καθεστώς αυτό της διεθνούς προστασίας εντάσσονται τόσο οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες όσο και οι αιτούντες άσυλο⁴ (Πετράκου και Ιωσηφίδης, 2012).

Φαίνεται, λοιπόν, ότι η διάκριση των δρώντων υποκειμένων, μεταναστών και προσφύγων, έχει σαφή υπόσταση μέσα από τα νομικά κείμενα, τα οποία χτίζουν ταυτότητες πάνω στις οποίες εδράζεται ένα πλέγμα δικαιωμάτων, υποχρεώσεων, ευκαιριών και πλαισίου προστασίας. Μολαταύτα, η κοινωνική πραγματικότητα αποκρυσταλλώνεται καλύτερα αν μιλήσουμε για μια συνεχή ομάδα με μεικτά κίνητρα. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση των μεταναστών μπορεί να συνυπάρχουν θρησκευτικοί, πολιτικοί ή φυλετικοί λόγοι που συντελούν στην αδυναμία επιβίωσης

² Συγκεκριμένα η Συνθήκη της Γενεύης (1951) «Παρί νομικής καταστάσεως των προσφύγων» μαζί με το τροποποιητικό Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης 1967.

³ Άρθρο 1 παρ 2^α της Συνθήκης της Γενεύης, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 12 του Πρωτοκόλλου της Νέας Υόρκης. Πρόσφυγας ορίζεται το «*άτομο που λόγω βάσιμου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων ευρίσκεται εκτός της χώρας της ιθαγένειάς του και δεν είναι σε θέση ή, λόγω του φόβου, δεν επιθυμεί να θέσει εαυτόν υπό την προστασία της εν λόγω χώρας, ή που δεν έχει υπηκοότητα και είναι εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους διαμονής του, ως αποτέλεσμα των γεγονότων αυτών, δεν είναι σε θέση ή, λόγω του φόβου αυτού, δεν επιθυμεί να επιστρέψει σε αυτή*»

⁴ Πρόκειται για το πρόσωπο που έχει αιτηθεί διεθνούς προστασίας και είναι σε διαδικασία αναμονής για την απόφαση ως προς την απόδοση της ιδιότητας του πρόσφυγα.

(Έμκε-Πουλοπούλου, 2007). Στην περίπτωση των προσφύγων από την άλλη πλευρά, παρόλο που οι ένοπλες συγκρούσεις και η γενικότερη αποσταθεροποίηση οδήγησε εκατομμύρια κόσμου μακριά από χώρες, όπως η Συρία και το Αφγανιστάν, οι ίδιοι οι πρόσφυγες, όταν ρωτήθηκαν σε έρευνες της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) δήλωσαν ότι ήταν υποκειμενικά τα κίνητρα που τους οδήγησαν στην μετανάστευση με πρώτιστο την εύρεση εργασίας. Μπορούμε λοιπόν να μιλάμε για μεικτά κίνητρα μετανάστευσης στην σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη εποχή (Τριανταφυλλίδου, 2015).

Έτσι στην πραγματικότητα, τα κίνητρα μετακίνησης των ίδιων των υποκειμένων δεν φαίνεται να διαφοροποιούνται όπως αυτές οι ομογενοποιητικές και απλοποιητικές κατηγοριοποιήσεις μοιάζουν να ισχυρίζονται. Μολαταύτα, κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να σημαίνει ότι οι ομάδες που μετακινούνται δεν έχουν διαφοροποιημένες ανάγκες σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Συγκεκριμένα είναι λογικό ότι στοιχεία, όπως η χώρα προέλευσης/ καταγωγής, η ηλικία, το φύλο και άλλα απαιτούν από εμάς μια πιο προσεκτική προσέγγιση και ανάλυσή καθώς δημιουργούν μια διαφορετική πραγματικότητα στην πρόσληψη και συνδιαλλαγή είτε θεσμική, είτε κοινωνική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αντιμετώπιση αφίξεων από την Συρία και από το Αφγανιστάν. Η πρώτη είναι μια χώρα με ένοπλες συγκρούσεις, για την περίπτωση της οποίας είναι κοινωνικά αποδεκτό ότι οι άνθρωποι που εγκαταλείπουν την χώρα, βρίσκονται σε μια προσπάθεια επιβίωσης. Αντίθετα, στην περίπτωση των Αφγανών, που μεταναστεύουν σε μια αντίστοιχη προσπάθεια επιβίωσης λόγω της οικονομικής ένδειας του κράτους, δεν υπάρχει η αντίστοιχη αποδοχή από τη διεθνή κοινότητα και δεν είναι κοινωνικά νομιμοποιημένη η μετακίνηση του αφγανικού πληθυσμού. Η επιβίωση και στις δύο περιπτώσεις είναι το επιδιωκόμενο. Επομένως, παρόλα τα μεικτά κίνητρα, όπως αναλύθηκαν παραπάνω, είναι αναγκαία η διαφορετική προσέγγιση των δύο περιπτώσεων. Μέσα από το πρίσμα αυτό γίνεται και η εν λόγω έρευνα η οποία επιδιώκει να ερευνήσει υποκείμενα με προσδιορισμένο φύλο, χώρα καταγωγής αλλά και νομικό καθεστώς, εστιάζοντας στις ιδιαιτερότητες και αναδεικνύοντας τις ποικίλες αποχρώσεις του φαινομένου.

Κεφάλαιο 2: Η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ: διαχείριση, θεσμικό πλαίσιο και κριτικές αναγνώσεις

2.1 Ε.Ε. και μεταναστευτική πολιτική: η διαχείριση των μεταναστευτικών κινήσεων

Θέτοντας ένα πλαίσιο αναφοράς στο εν λόγω φαινόμενο, η έρευνα μας εν αρχή αφορά στην σύγχρονη μετανάστευση, όπως αυτή διαμορφώνεται πρακτικά από το 2015 και έπειτα στην ευρωπαϊκή ήπειρο ως βασικό προορισμό των μετακινούμενων ροών αλλά και στην Ελλάδα συγκεκριμένα ως πύλη εισόδου. Μέσα από την ανάλυση που ακολουθεί επιχειρούμε να αναδείξουμε την θεσμική διαχείριση της μετανάστευσης από την Ε.Ε., αλλά και από την Ελλάδα στην συνέχεια, καθώς αυτή αποτελεί καθοριστικό παράγοντα που διαμορφώνει την συνθήκη και την πορεία εξέλιξης του ίδιου του φαινομένου, τόσο πολιτικά όσο και ιστορικά, ενώ σχετίζεται άμεσα με την πορεία εξέλιξης της μεταναστευτικής πραγματικότητας των τελευταίων ετών. Ταυτόχρονα, έχει σημασία να εξετάσουμε πως οι πολιτικές μετανάστευσης της ΕΕ και της Ελλάδας μπορεί να συγκλίνουν σε σημεία και ταυτόχρονα να αποκλίνουν σε άλλα, δεδομένου των ιδιαίτερων ιδεολογικών και πολιτισμικών στοιχείων που παρουσιάζουν οι επιμέρους γεωγραφικές περιοχές (Παπαδόπουλος, 2010).

Εκκινώντας, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η διαχείριση του φαινομένου της μετανάστευσης συνιστά έκφραση και απόρροια της μεταναστευτικής πολιτικής η οποία συντίθεται τόσο από την εθνική κυριαρχία όσο και από την εσωτερική συνοχή του έθνους κράτους. Οι τομείς αυτοί βρίσκονται σε άμεση συσχέτιση και αλληλεπίδραση μεταξύ τους και λειτουργούν ως συγκοινωνούντα δοχεία. Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει βιβλιογραφικά, οι δύο αυτοί βασικοί άξονες μεταναστευτικής πολιτικής ρυθμίζουν από την μια πλευρά, θέματα ελέγχου των συνόρων, της εισόδου, της διαμονής και της απασχόλησης των αφιχθέντων στην χώρα υποδοχής όπως και ζητήματα ενθάρρυνσης της επιστροφής και καταπολέμησης της παράτυπης μετανάστευσης. Από την άλλη πλευρά, αφορούν στις διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης του πληθυσμού που ήδη έχει εγκατασταθεί (Schnapper, 2008). Είναι φανερό επομένως ότι η μεταναστευτική πολιτική ενέχει στοιχεία αμυντικά και κατασταλτικά, στοιχεία που ακουμπάνε τον σκληρό πυρήνα του κράτους και θέτουν σε αμφισβήτηση τους εθνικούς θεσμούς μέσα από τον πρώτο άξονα, αλλά και στοιχεία θετικής πολιτικής και κοινωνικής συνοχής μέσα από την

ένταξη και ενσωμάτωση. Όλα τα παραπάνω στοιχεία συνομιλούν μεταξύ τους καθώς το ένα διαμορφώνει και συμπληρώνει το άλλο.

Επομένως, είναι σημαντικό για την πορεία της ανάλυσης μας να αντιληφθούμε πως διαμορφώνεται το πεδίο της μεταναστευτικής πολιτικής στο επίπεδο της Ε.Ε. και πως σχετίζονται οι ευρωπαϊκές πολιτικές με αυτές της Ελλάδας. Η εν λόγω ανάλυση θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε σε μεγαλύτερο βάθος πως η εγχώρια μεταναστευτική πολιτική, σε επίπεδο διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών, αλληλεπιδρά και σχετίζεται άμεσα με τις πολιτικές ένταξης τις οποίες μελετούμε.

2.1.1. Το Θεσμικό πλαίσιο της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής

Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε τα στάδια διαμόρφωσης της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής εστιάζοντας στα σημεία εκείνα που φωτίζουν τις πτυχές εκείνες που συνθέτουν, εν πολλοίς, το πεδίο πάνω στο οποίο εστιάζει το ερευνητικό μας θέμα. Παρακάτω θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε την μακρά περίοδο των πολιτικών διεργασιών που προέκυψαν και έφεραν με μια σχετική απροθυμία και αμηχανία τα ζητήματα μετανάστευσης και ασύλου από το παρασκήνιο στο προσκήνιο του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος (Σαμπατάκου, 2010).

Τα πρώτα βήματα για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση γίνονται με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986), η οποία προέβλεπε την δημιουργία κοινοτικού χώρου όπου θα ήταν εφικτή η ελεύθερη μετακίνηση προσώπων, υπηρεσιών, εμπορευμάτων και κεφαλαίων. Με αυτό τον τρόπο ανοίγει η συζήτηση για την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων της Ε.Ε. και εισάγονται de facto θέματα μετανάστευσης. Παράλληλα ολοκληρώνονται οι διεργασίες για την Συνθήκη Σένγκεν (1985) που τίθεται σε ισχύ το 1995 και θέτει τις βάσεις για την εξέλιξη της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, καταργούνται τα εσωτερικά σύνορα μεταξύ των κρατών μελών και δημιουργούνται κοινά εξωτερικά, εντός των οποίων υπάρχει ελεύθερη μετακίνηση ατόμων στην λεγόμενη «Ζώνη Σένγκεν». Όλα αυτά συντελούνται στην βάση δημιουργίας ενός κοινού πληροφοριακού συστήματος στο οποίο θα καταγράφονται οι μετακινήσεις και θα γίνεται ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ των χωρών μελών. Τέλος, η εν λόγω συνθήκη έθεσε για πρώτη φορά κοινές ρυθμίσεις σχετικά με την χορήγηση άδειας εισόδου και διαμονής υπηκόων από χώρες εκτός Ε.Ε, καθώς επίσης χάραξε και μια κοινή πολιτική ασύλου. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν

ότι αναδεικνύεται σταδιακά όλο και πιο έντονα η ανάγκη από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς μιας ενδεδειγμένης ενασχόλησης με τα εν λόγω ζητήματα και κυρίως μια ανάγκη διαμόρφωσης μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής ασύλου. Προς αυτή την κατεύθυνση υπογράφεται το 1990 η Σύμβαση του Δουβλίνου, η οποία καθορίζει καίρια σημεία της διαδικασίας χορήγησης ασύλου, όπως για παράδειγμα ο ορισμός του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση του αιτήματος καθώς και τα κριτήρια τα οποία συντελούν στην απόφαση για το αίτημα ασύλου (Μουσουρού, 1993).

Επόμενο στάδιο στην προσπάθεια χάραξης κοινής ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής υπήρξε η συνθήκη του Μάαστριχτ (1991) η οποία εντάσσει τα ζητήματα μετανάστευσης και ασύλου στον τρίτο πυλώνα⁵ του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, δηλαδή στον τομέα της Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων στο πλαίσιο διακυβερνητικής συνεργασίας. Αυτό σημαίνει ότι πέρα από την εναρμόνιση διάφορων επιμέρους πολιτικών περί υποδοχής και παραμονής υπηκόων τρίτων χωρών μεταξύ των κρατών μελών, οι διαδικασίες δημιουργίας και εφαρμογής κοινής πολιτικής πέρα από την διάθεση επικοινωνίας μεταξύ των κρατών μελών, δεν προχωρούν. Με την υπογραφή της επόμενης κομβικής συνθήκης, αυτής του Άμστερνταμ (1997), καλύπτονται τα κενά της προηγούμενης. Με την εν λόγω συνθήκη θεμελιώνεται η κοινοτική αρμοδιότητα σε θέματα ασύλου και μετανάστευσης αλλά και ελέγχου των εξωτερικών συνόρων, θεωρήσεων εισόδου κτλ. Όλα μαζί τα σημεία της συνθήκης που αναφέρθηκαν συνθέτουν τον «Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης» (ΧΕΑΔ), ένα πεδίο που αποτέλεσε την βάση της ενωσιακής μεταναστευτικής πολιτικής (Βούλγαρη και Μαργαράνη, 2014). Την συνθήκη του Άμστερνταμ διαδέχθηκε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε (1999) το οποίο προσπάθησε να αξιοποιήσει τις δυνατότητες που δόθηκαν από την Συνθήκη, επιχείρησε να εδραιώσει ένα ενιαίο σύστημα ασύλου αλλά και να αναπτύξει συνεργασίες με χώρες προέλευσης μεταναστών, μεταξύ αυτών και της

⁵ Η Συνθήκη του Μάαστριχτ όρισε τις αρμοδιότητες της Ένωσης στην βάση τριών βασικών αξόνων, που ονομάστηκαν πυλώνες. Ο πρώτος πυλώνας αποτελείται από τις Ευρωπαϊκές Κοινοότητες και διαμόρφωσε το πλαίσιο στο οποίο τα θεσμικά όργανα της Ένωσης ασκούσαν τις αρμοδιότητες του σε τομείς που τα κράτη μέλη είχαν εκχωρήσει την κυριαρχία τους. Ο δεύτερος πυλώνας αφορούσε στην κοινή εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφάλειας και ο τρίτος, όπως αναφέρεται και στην ροή της ανάλυσης, αφορούσε στα ζητήματα δικαιοσύνης και εσωτερικών υποθέσεων για τα οποία προβλεπόταν η συνεργασία των κρατών- μελών χωρίς εκχώρηση κυριαρχίας.

<https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>

Τουρκίας. Οι προσπάθειες αυτές δεν ευδοκίμησαν σε αυτό το χρονικό σημείο αλλά τις βλέπουμε να επανέρχονται και σε πολλά επόμενα συμβούλια⁶. Παρατηρούμε ότι η συζήτηση σε διαχειριστικά ζητήματα, όπως η ανάγκη ευρωπαϊκού συστήματος πληροφοριών για το άσυλο, η θέσπιση κοινών κανόνων υποδοχής κτλ, αρχίζει σταδιακά να εμβαθύνει. Μέσα από αυτή την διαδικασία, φτάνουμε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης (2003), απότοκο του οποίου είναι ο οργανισμός «FRONTEX»⁷ ως απάντηση στην ανάγκη διαχείρισης και φύλαξης των εσωτερικών συνόρων της Ένωσης.

Πλησιάζοντας σταδιακά στο χρονικό πεδίο αναφοράς της έρευνας, παρατηρούμε ότι λίγα χρόνια πριν την απαρχή των μαζικών καταγεγραμμένων εισροών του 2015, υπογράφεται το 2009 η Συνθήκη της Λισαβόνας. Μέσα από το κείμενο της συνθήκης, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποκτά νομική οντότητα και τίθεται σε επίπεδο πρωτογενούς δικαίου η ανάπτυξη κοινής πολιτικής ασύλου και μετανάστευσης. Επιπρόσθετα η ανάγκη μιας ενδεδειγμένης προσέγγισης των επιμέρους ζητημάτων που αφορούν την ευρωπαϊκή πολιτική για το άσυλο και την μετανάστευση, μας φέρνει στο Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Μετανάστευση και το Άσυλο που συμφωνείται και αυτό το 2009. Το σύμφωνο αυτό θέτει ως βασικούς άξονες την διευκόλυνση και προστασία της νόμιμης μετανάστευσης και την αντιμετώπιση της παράτυπης, τον αποτελεσματικό έλεγχο των εξωτερικών συνόρων, την δημιουργία μιας Ευρώπης ασύλου με ενοποιημένες πολιτικές καθώς και την εταιρική σχέση με τις χώρες προέλευσης προσφύγων και μεταναστών (Γιώτη-Παπαδάκη και Παπαδάκη, 2011). Στον απόηχο των παραπάνω νομικών κειμένων αλλά και των μέτρων που σχεδιάστηκαν για την εφαρμογή τους μέσω του Προγράμματος της Στοκχόλμης⁸, διαμορφώνεται η Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών (2011). Εντάσσεται επομένως στην θεσμική αυτή διαδρομή σταδιακά και το ζήτημα της ένταξης και ενσωμάτωσης στο πλαίσιο της ίσης μεταχείρισης των μεταναστών. Είναι ένα δεδομένο που είναι βοηθητικό να το δούμε πως προκύπτει χρονικά, ενώ αναλυτικά θα μας απασχολήσει παρακάτω στην προσέγγιση μας.

⁶ Συγκεκριμένα στο Συμβούλιο του Λάακεν (2001), της Σεβίλλης (2002), της Κοπεγχάγης (2002), της Θεσσαλονίκης (2003). Επιπρόσθετα οι ίδιες προσπάθειες/ στόχοι για εναρμόνιση των πολιτικών ασύλου μπαίνουν και στο Πρόγραμμα της Χάγης (2005-2010) .

⁷ FRONTEX: Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής

⁸ Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης (2010-2014): https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0034&fbclid=IwAR1lmvknQAizt5JvUwIRUkOyWMUyWPV7ujlps4XH-E6gml8I_buirG_6r8I

2.1.2 Κριτικές προσεγγίσεις της ενωσιακής διαχείρισης των μεταναστευτικών εισροών

Ανατρέξαμε παραπάνω το θεσμικό πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής, όπως αυτό διαμορφώθηκε από την Ε.Ε. τις δύο προηγούμενες δεκαετίες. Η συνοπτική παράθεση του πλαισίου αυτού συμβάλλει σημαντικά στη μελέτη μας καθώς αναδεικνύει τον τρόπο που συνομιλούν και αλληλεπιδρούν οι εκάστοτε πραγματικές συνθήκες με τις πολιτικές επιλογές των κρατών μελών και εν τέλει με τα νομικά κείμενα που προκύπτουν και ορίζουν την λήψη αποφάσεων. Είναι ξεκάθαρο, ακόμα και μέσα από την σύντομη ανάλυση που προηγήθηκε, ότι η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική λαμβάνει μέτρα που στοχεύουν κατά κύριο λόγο στην προστασία των εξωτερικών συνόρων και της εσωτερικής ασφάλειας παρά στα ζητήματα ένταξης και νομιμοποίησης. Παρόλα αυτά παρατηρούμε ότι η Ε.Ε. βρέθηκε απροετοίμαστη μπροστά στις μαζικές μετακινήσεις που σημειώνονται από το 2015 και μετά (Βούλγαρη και Μαργαρώνη, 2014). Την περίοδο αυτή, καταγράφονται τα πρώτα ναυάγια στην θάλασσα της Μεσογείου, ενώ οι εισροές των ανθρώπων συνεχίζουν να αυξάνουν, περνώντας από τις πύλες εισόδου της ευρωπαϊκής ηπείρου και δημιουργώντας διαδρόμους διέλευσης, προς την κεντρική και βόρεια Ευρώπη. Ένα από τα βασικά περάσματα είναι η λεγόμενη «Βαλκανική Οδός», η οποία διαπερνά την Ελλάδα, συνεχίζει διαμέσου των δυτικών βαλκανικών χωρών και καταλήγει στις χώρες της Ουγγαρίας και Αυστρίας.

Η πρώτη αυτή φάση διαχείρισης των μαζικών εισροών γίνεται με αμνηχανία και με λήψη έκτακτων μέτρων, παρόλο που όλα τα προηγούμενα έτη όπως προαναφέραμε, γινόταν επεξεργασία συντονισμού και χάραξης κοινής μεταναστευτικής πολιτικής και πολιτικής ασύλου. Έτσι, την στιγμή της πραγματικής συνθήκης, η διαχείριση βασίζεται σε σπασμωδικές κινήσεις και «έκτακτα μέτρα», τα οποία με την σειρά τους δίνουν και αυτά τον πολιτικό προσανατολισμό της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, εστίασαν στην διάσωση ανθρώπινων ζώων στην θάλασσα και ταυτόχρονα στην αναχαίτιση και καλύτερη φύλαξη των εξωτερικών συνόρων μέσω της ενίσχυσης του έργου της Frontex και της υλοποίησης των επιχειρησιακών του δράσεων, «Τρίτον» και «Ποσειδών», στην Μεσόγειο. Επιπρόσθετα, αποφασίστηκε ο συστηματικότερος έλεγχος, η καταγραφή στα σύνορα και η αποτελεσματική χρήση των πληροφοριών αυτών για τον εντοπισμό και την καταστροφή των δικτύων των δουλεμπόρων. Για

τον στόχο αυτό ενισχύθηκε ο ρόλος της Europol⁹ μέσω της υπηρεσίας πληροφοριών στην θάλασσα «Jot Mare». Στο εσωτερικό της Ε.Ε παρατηρείται πλήρης έλλειψη αλληλεγγύης και απροθυμία συνδιαχείρισης των μεταναστευτικών ροών με αποκορύφωμα το κλείσιμο των συνόρων των χωρών του Βίξεγκρατ¹⁰, της Πολωνίας, της Τσεχίας, της Ουγγαρίας και της Σλοβακίας, που είχε ως αποτέλεσμα τον πλήρη αποκλεισμό των προσφύγων και μεταναστών (Trauner, 2016). Παράλληλα, κλείνουν τα σύνορα Ελλάδας – Βόρειας Μακεδονίας, σφραγίζοντας τον διάδρομο προς την Ευρώπη. Με αυτό τον τρόπο προκαλείται μια εσωτερική κρίση στην Ε.Ε. καθώς αμφισβητούνται τα κεκτημένα των προηγούμενων ετών αναφορικά με την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων¹¹ και συνεκδοχικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Εν πολλοίς μέσα σε πανικό και με την αγωνία «να γίνει κάτι», δομείται η νέα στρατηγική διαχείρισης των μεταναστευτικών ρευμάτων από την Ε.Ε. με την υπογραφή της Συμφωνίας Ε.Ε.- Τουρκίας τον Μάρτιο του 2016. Με τον τρόπο αυτό περνάμε στην δεύτερη φάση διαχείρισης η οποία αφορά κατά πολύ και την Ελλάδα ως κράτος μέλος, την οποία θα αναλύσουμε διεξοδικά παρακάτω. Ήδη, λοιπόν, από τα μέσα του 2015 είχε συμφωνηθεί ένα Κοινό Πλάνο Δράσης¹² μεταξύ Τουρκίας και Ε.Ε., το οποίο θα επέβαλε την τάξη στις μεταναστευτικές ροές, και θα συνέβαλε στην αναχαίτιση της παράτυπης μετανάστευσης, μεριμνώντας για την ταχεία επιστροφή των μεταναστών που δεν χρήζουν διεθνούς προστασίας στις χώρες καταγωγής τους. Στη βάση της αναποτελεσματικότητας του πλάνου και της δυσαρέσκειας αρκετών κρατών μελών από τις συνεχώς αυξανόμενες ροές υπογράφεται η εν λόγω συμφωνία.

Τα κύρια σημεία της συμφωνίας αφορούν στην επιστροφή, από τις 20 Μαρτίου 2016 και μετά, συγκεκριμένων κατηγοριών ανθρώπων που περνάνε παράτυπα στα ελληνικά νησιά, πίσω στην Τουρκία. Οι κατηγορίες αυτές αφορούν εκείνους που δεν υποβάλλουν αίτηση για άσυλο στην Ελλάδα, εκείνους των οποίων οι αιτήσεις ασύλου εξετάζονται από τις ελληνικές αρχές και κρίνονται αβάσιμες και εκείνους των οποίων οι αιτήσεις ασύλου κρίνονται από τις ελληνικές αρχές άμεσα ως «απαράδεκτες», χωρίς να εξεταστούν στην ουσία τους. Η τελευταία αυτή κατηγορία

⁹ EUROPOL: Ευρωπαϊκή Αστυνομική Υπηρεσία

¹⁰ Πρόκειται για την συμμαχία της ομάδας των τεσσάρων αυτών που κρατών που αναφέρονται στο κείμενο στην βάση της προώθησης της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης.

¹¹ Κεκτημένο στο πλαίσιο της Συνθήκης Σένγκεν (1985), όπως αναφέρεται παραπάνω στην ανάλυση μας.

¹² Δελτίο Τύπου σχετικά με την συνάντηση για το Κοινό Σχέδιο Δράσης: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm

ήταν καινούργια προσθήκη η οποία εδράζεται στην αναγνώριση της Τουρκίας ως ασφαλής τρίτης χώρας, στοιχείο που θα αναλύσουμε αναλυτικά παρακάτω. Ακόμη συμφωνήθηκε, η επανεγκατάσταση με το «Σύστημα 1:1», σύμφωνα με το οποίο, για κάθε Σύριο πρόσφυγα που επιστρέφεται από την Ελλάδα στην Τουρκία άλλος ένας θα μεταφέρεται από την Τουρκία στην Ε.Ε. με όριο τους 72.000 ανθρώπους. Η εν λόγω συμφωνία προβλέπει οικονομικά και πολιτικά ανταλλάγματα για την γειτονική χώρα, όπως η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας 3 δισεκατομμυρίων ευρώ, η απελευθέρωση του καθεστώτος ταξιδιωτικών θεωρήσεων για τους Τούρκους υπηκόους καθώς και η επανεκκίνηση των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Τουρκίας στην Ε.Ε (Διεθνής Αμνηστία, 2016).

Η εν λόγω συμφωνία έχει εγείρει έντονες κριτικές αναφορικά με το περιεχόμενο της αλλά και με τους όρους αυτής. Οι διαφωνίες αυτές έχουν ανοίξει μια μεγάλη συζήτηση αναφορικά με τη νομιμότητα των όρων της συμφωνίας ενώ αρκετοί είναι αυτοί που ισχυρίζονται πως η συμφωνία συνιστά την ευθεία καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την πλήρη ανατροπή του προσφυγικού δικαίου. Πιο συγκεκριμένα, η συμφωνία κινείται στο όριο της νομιμότητας, καθώς συντελούνται μαζικές επιστροφές και επαναπροωθήσεις όσων προσπαθούν να εισέλθουν στην Ελλάδα, γεγονός που συνιστά ευθεία καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσω του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου 4 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Den Heijer et al, 2016). Το ίδιο συμβαίνει και σε πολιτικό επίπεδο, υιοθετώντας επίσημα την πολιτική των κλειστών συνόρων επίσημα και αναγνωρίζοντας την Τουρκία ως ασφαλής τρίτη χώρα¹³, στην οποία μπορούν να διαμείνουν οι αιτούντες διεθνούς προστασίας (Ζαν Μάρκ Φλερύ, 2006). Καταληκτικά, η συμφωνία αυτή καταληκτικά παρουσιάζει νομικά, ηθικά και πολιτικά προσκόμματα, μετατοπίζοντας όλη την διαχείριση των μεταναστευτικών εισροών από ευρωπαϊκό επίπεδο σε ελληνοτουρκικό. Με το ζήτημα αυτό θα καταπιαστούμε αναλυτικότερα παρακάτω, αναλύοντας την εφαρμογή και τον αντίκτυπο της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας στον ελλαδικό χώρο.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι συνολικά η κατεύθυνση της Ε.Ε για την διαχείριση των μαζικών ροών από το 2015 και έπειτα είναι η αναχαίτιση, η απομάκρυνση, η

¹³ Σύμφωνα με την UNHCR ως ασφαλής τρίτη χώρα μπορεί να θεωρηθεί μια χώρα που δεν «δημιουργεί» πρόσφυγες και στην οποία οι άνθρωποι που χρειάζονται προστασία μπορούν να απολαμβάνουν άσυλο. Στα ευρωπαϊκά κείμενα προσεγγίζεται ως μια χώρα όπου η ζωή και η ελευθερία των ατόμων δεν απειλούνται από κανενός είδους διάκριση και τα ίδια είναι προστατευμένα από κίνδυνο και σοβαρή βλάβη.

επαναπροώθηση, η στρατιωτικοποίηση, τα κλειστά σύνορα και η «Ευρωπαϊκή Ασφάλεια». Επίσης, αρκετοί μελετητές επίσης κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η «προσφυγική κρίση» στην Ευρώπη ήταν πρώτα και κύρια πολιτική κρίση που είχε να κάνει με την κατεύθυνση της πολιτικής ασύλου. Εν τέλει, αντιλαμβανόμαστε ότι δεν μπόρεσε να συνομιλήσει η επίσημα εκφρασμένη επιθυμία για κοινή ενωσιακή μεταναστευτική πολιτική και πολιτική ασύλου με την διαχείριση και τις αποφάσεις που πάρθηκαν κατά την χρονική περίοδο που διανύουμε. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου ως «δίκαιο της καλής θέλησης» (Den Heijer et al, 2016), μια «θέληση» που φαίνεται να κρατά στην πραγματικότητα αποστάσεις από τις υλοποιημένες πρακτικές διαχείρισης. Συμπληρωματικά, το γεγονός ότι τα θέματα μεταναστευτικής πολιτικής ακουμπάνε στον σκληρό πυρήνα του εκάστοτε έθνους-κράτους και τα κράτη μέλη διατηρούν με ζήλο τα κυριαρχικά τους δικαιώματα σε αυτό τον τομέα, δυσχεραίνει και περιπλέκει ακόμη περισσότερο το πεδίο της διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών. Είναι επομένως αναγκαίο, με δεδομένη την παραπάνω ανάλυση, να εξετάσουμε ποια είναι η αντίστοιχη εικόνα στην Ελλάδα την δεδομένη χρονική περίοδο.

Κεφάλαιο 3: Η μεταναστευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: ιστορικότητα, μεταναστευτική διαχείριση και το πολιτικό διακύβευμα της μετανάστευσης

3.1 Το μεταναστευτικό προφίλ της Ελλάδας: μια ιστορική ανάλυση

Έχοντας αναλύσει και σχολιάσει στο προηγούμενο κεφάλαιο την εικόνα των πληθυσμιακών μετακινήσεων σε επίπεδο Ε.Ε., τις νομικές αλλαγές σε σχέση με την μεταναστευτική πολιτική και την πολιτική ασύλου αλλά και την στρατηγική διαχείρισης των μαζικών αφίξεων που σημειώθηκαν τα προηγούμενα χρόνια στο ευρωπαϊκό έδαφος, θα προχωρήσουμε εστιάζοντας στην ελληνική πραγματικότητα της ίδιας περιόδου μέσα από μια ιστορική προσέγγιση του μεταναστευτικού προφίλ της Ελλάδας.

Η Ελλάδα συνδυάζει τρία βασικά χαρακτηριστικά που την φέρνουν στο επίκεντρο της ανάλυσής μας. Συγκεκριμένα, αποτελεί κράτος μέλος της Ε.Ε. και άρα τρόπον τινά δεμένη στο άρμα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, υπήρξε η βασική πύλη εισόδου και ο πρώτος σταθμός των πρόσφατων εισροών ενώ ταυτόχρονα αποτελεί τον πραγματικό χώρο στο οποίο εξελίσσεται η έρευνα μας. Η Ελλάδα λόγω της

γεωστρατηγικής της θέσης στην παγκόσμια σκακιέρα και της μεταναστευτικής της ιστορίας γνώρισε περιόδους έξαρσης της αποδημίας ντόπιου πληθυσμού αλλά και περιόδους μεγάλης εισροής μεταναστών. Συγκεκριμένα κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και μέχρι την δεκαετία του '90 η Ελλάδα αποτελούσε παραδοσιακά χώρα αποστολής μεταναστών προς υπερπόντιες χώρες ιδίως την μεταπολεμική περίοδο, κυρίως λόγω των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν. Είναι οι αρχές της δεκαετίας του '90 με τις σημαντικές πολιτικές αλλαγές στην Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια που θα σημάδουν την αλλαγή για την Ελλάδα από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Οι μαζικές εισροές της περιόδου εκείνης αφορούσαν κατά κύριο λόγο σε πληθυσμό από την γειτονική Αλβανία¹⁴. Οι μετακινήσεις που καταγράφονται την περίοδο εκείνη είναι αντίστοιχες, ίσως και μεγαλύτερες από τις αφίξεις των τελευταίων ετών. Για τους ίδιους τους μετανάστες από την Αλβανία και άλλες βαλκανικές χώρες, τελικός προορισμός και πεδίο ένταξης αποτελεί το ελληνικό κράτος. Οι εν λόγω πληθυσμοί φέρουν κοινές πολιτισμικές αναφορές λόγω της εγγύτητας και γειτνίασης με την χώρα και φτάνουν στην Ελλάδα σε μια περίοδο όπου τομείς της εθνικής οικονομίας, όπως ο πρωτογενής, βρίσκονται σε ανάπτυξη και ως εκ τούτου υπάρχει ζήτηση σε εργατικό δυναμικό (Εμκε –Πουλοπούλου, 2007). Τα στοιχεία αυτά πέραν του ότι συμβάλουν στην απόδοση της ιστορικότητας της μετανάστευσης στην Ελλάδα, είναι χρήσιμα – και θα τα αναλύσουμε διεξοδικότερα παρακάτω- καθώς μας βοηθούν να προσεγγίσουμε την τωρινή εγχώρια μεταναστευτική διαχείριση υπό νέο φως.

Συνεχίζοντας την ιστορική μας προσέγγιση, οι εισροές πληθυσμού αρχίζουν και πάλι να αυξάνονται στα ελληνικά σύνορα προς το τέλος της δεκαετίας του 2000. Οι τάσεις αυτές εμφανίζονται λόγω της αποσταθεροποίησης και των συγκρούσεων που διαμορφώνονται στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας και Υποσαχάριας Αφρικής. Συγκεκριμένα, οι πολιτικές αναταραχές που πυροδοτούν τα κοινωνικά εξεγερσιακά κινήματα της λεγόμενης Αραβικής Άνοιξης, ξεκινώντας από την Τυνησία τον Δεκέμβριο του 2010, προκαλούν σημαντικές γεωπολιτικές εξελίξεις,

¹⁴ Στο σημείο αυτό είναι εξαιρετικής σημασίας να διευκρινίσουμε ότι στόχος της εν λόγω ερευνητικής προσπάθειας δεν συνιστά το να αποδώσει σε βάθος μια διεξοδική ανάλυση, των μεταναστευτικών κινήσεων και των ενταξιακών διαδικασιών των μεταναστών που εισήλθαν στην χώρα την δεκαετία του '90. Κάτι τέτοιο άλλωστε θα απαιτούσε μια εμβάθυνση που αν και χρήσιμη δεν μπορεί να αποτυπωθεί στο πλαίσιο της εν λόγω έρευνας καθώς ξεπερνά τους ερευνητικούς στόχους που έχουμε θέσει. Παρόλα αυτά, θεωρούμε σημαντικό να επισημάνουμε ορισμένα στοιχεία της εν λόγω περιόδου ώστε να αναδειχθεί η ιστορικότητα του φαινομένου στον ελλαδικό χώρο σε συνάρτηση με την τωρινή διαχείριση των μεταναστευτικών ροών

όπως την κατάρρευση του καθεστώτος της Λιβύης, τις αναταραχές στην Αίγυπτο και το Μαρόκο αλλά και τον πόλεμο στην Συρία (Τριανταφυλλίδου, 2015). Όπως είναι αναμενόμενο τα νέα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα, τροφοδότησαν μεταναστευτικές ροές από χώρες του γεωγραφικού αυτού τόξου με προορισμό την Ευρώπη. Οι ροές των ανθρώπων που ξεκίνησαν από τις περιοχές αυτές, φτάνουν μαζικά στην Ελλάδα την διετία 2015-2016 ζητώντας άσυλο και ασφάλεια. Οι εν λόγω ροές καταφτάνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τα νησιωτικά σύνορα και σε μικρότερο από τα χερσαία σύνορα μέσω της περιοχής του Έβρου.

Η διετία 2015-2016 σηματοδότησε μια αλλαγή στην μέχρι εκείνη την στιγμή έκφραση του φαινομένου την μετανάστευσης στην Ελλάδα και αυτή δεν έγκειται μόνο στις πολυάριθμες εισροές, καθώς όπως αναφέρθηκε παραπάνω υπήρχε ιστορική παρακαταθήκη σε αυτό, την δεκαετία του '90¹⁵, αλλά σχετίζεται με ένα σύνολο παραγόντων. Συγκεκριμένα, σε αντίθεση με την δεκαετία του 1990, βαρύνουσα σημασία είχε η πολιτισμική απόσταση από τον πληθυσμό που έφτασε μαζικά, ο οποίος έφερε μια κουλτούρα με αρκετά διαφορετικά στοιχεία από αυτά της ντόπιας μη πλουραλιστικής κοινωνίας. Το παραπάνω, σε συνδυασμό, με το ισχυρό αντιμουσουλμανικό αίσθημα, που παραμένει σταθερό ιστορικά και εκφράζεται μέσα από μια μεγάλη μερίδα της συντηρητικής ελληνικής κοινωνίας, αποτέλεσαν τροχοπέδη και άμεσο αρνητικό αντανακλαστικό στην υποδοχή του μετακινούμενου πληθυσμού. Επιπλέον, όλα τα παραπάνω εξελίσσονται σε μια χώρα η οποία ήδη από το 2008, σε αντίθεση με την οικονομικά ακμάζουσα δεκαετία του '90, βρίσκεται σε μια βαθιά οικονομική ύφεση, γεγονός που αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για τους πρόσφυγες και μετανάστες που φτάνουν στην χώρα στο να παραμείνουν και να μπουν σταδιακά σε μια διαδικασία ένταξης. Έτσι, για τον περισσότερο πληθυσμό που έρχεται στην Ελλάδα την περίοδο αυτή, στόχος τους είναι η συνέχιση του ταξιδιού τους για τις ευρωπαϊκές χώρες του Βορρά. Ως εκ τούτου, η Ελλάδα συνιστά σε μεγάλο βαθμό μια χώρα διέλευσης (transit) παρά μια χώρα υποδοχής, όπως είδαμε να συμβαίνει μέχρι πρότινος¹⁶. Τα στοιχεία αυτά συνθέτουν ένα εντελώς διαφορετικό σκηνικό της

¹⁵ Όπως αναφέραμε και παραπάνω, οι πολυάριθμες ροές είναι ένα φαινόμενο που παρατηρούμε ήδη από τη δεκαετία του 1990 με την μετανάστευση κυρίως του αλβανικού πληθυσμού. Επομένως, το αριθμητικό αποτύπωμα των ροών δεν συνιστά κάποιο πρωτοφανές δεδομένο για την Ελλάδα. Η χρήση των αριθμητικών και ποσοστιαίων απεικονίσεων της μετανάστευσης συνιστά όπως θα αναλύσουμε παρακάτω κομμάτι της μεταναστευτικής διαχείρισης, όπως αυτή διαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα.

¹⁶ Η Ελλάδα την δεκαετία του 90 αποτέλεσε, όπως προαναφέραμε, κατά κύριο λόγο, χώρα υποδοχής μεταναστών. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι η είσοδος, η εγκατάσταση αλλά και η ένταξη των μεταναστευτικών αυτών ρευμάτων στην ελληνική κοινωνία έγινε με έναν πιο αποτελεσματικό τρόπο ή

μεταναστευτικής πραγματικότητας της Ελλάδας από το '15 μέχρι σήμερα σε σχέση με αυτό που υπήρχε μερικές δεκαετίες νωρίτερα.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι σε κάθε περίπτωση και χρονική στιγμή, κατά τον Schutz (1967), «η άφιξη του ξένου έχει αντίκτυπο ισοδύναμο με εκείνο του σεισμού» σε συνδυασμό με τις αλλαγές που συντελέστηκαν και διαμόρφωσαν το νέο αυτό μεταναστευτικό τοπίο στην Ελλάδα, θα προσπαθήσουμε τώρα να προσεγγίσουμε την διαχείριση της συνθήκης αυτής από το ελληνικό κράτος, μέσα από μια πολυεπίπεδη ανάλυση της εγχώριας μεταναστευτικής πολιτικής.

3.2 Το θεσμικό αποτύπωμα της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας

Έχοντας σκιαγραφήσει το προφίλ της Ελλάδας σε σχέση με τις μεταναστευτικές κινήσεις μέσα από μια ιστορική αναδρομή των προηγούμενων δύο δεκαετιών, είναι εξίσου σημαντικό να εξετάσουμε την κρατική πολιτική διαχείρισης, όπως αυτή αποτυπώνεται θεσμικά μέσα από το νομικό πλαίσιο της μεταναστευτικής διαχείρισης. Μέσα από τη διαδρομή αυτή θα εξετάσουμε κατά πόσο το νομικό πλαίσιο της Ελλάδας συγκλίνει και εναρμονίζεται με το ευρωπαϊκό, που παρουσιάσαμε παραπάνω, ή φαίνεται να διατηρεί ως ένα βαθμό την αυτονομία του.

Πιάνοντας το νήμα από τις πρώτες προσπάθειες μεταναστευτικής πολιτικής μέσα από την δικαιοσύνη τους αποτύπωση, είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο μοναδικός νόμος που ρύθμιζε τα θέματα μετανάστευσης ήταν ο Ν. 4310/1929¹⁷. Αντιλαμβανόμεστε, λοιπόν, ότι για εξήντα χρόνια δεν φαίνεται να είχε προκύψει κάποια ανάγκη νομικής μεταρρύθμισης. Με τις μαζικές εισροές μεταναστών από τα Βαλκάνια ψηφίζεται ο Ν.1975/1991¹⁸, ο οποίος σκόπευε στην κατασταλτική αντιμετώπιση των εισροών με συνοριακούς ελέγχους, επιβολή προστίμων, ποινικών διώξεων κτλ. Συμπληρωματικοί σε αυτόν ήταν ακόμα

συντελέστηκε ομαλά. Την περίοδο αυτή υπήρξαν αντίστοιχα έντονα αντιδράσεις ενάντια στην εγκατάστασή τους που συνοδεύονταν από έναν εθνικιστικό/πατριωτικό/ρατσιστικό λόγο. Δεν δυνάμεθα εδώ να προβούμε σε μια εμβάθυνση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που έχει η καθεμία περίπτωση καθώς αυτό θα ξεπερνούσε τις ερευνητικές μας στοχεύσεις. Επιλέγουμε όμως να αναφερθούμε σε κάποια ιστορικά στοιχεία ώστε να προβούμε σε μια κριτική ανάλυση της κρατικής διαχείρισης της μετανάστευσης των τελευταίων ετών, διαρρηγνύοντας κάποιες απλοποιητικές ή παραπλανητικές αφηγήσεις που φαίνεται να αναπαράγονται σχετικά με τις μεταναστευτικές κινήσεις της περιόδου που διανύουμε.

¹⁷**Ν.4310/1929** «περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου διαβατηρίων, απελάσεων και εκτοπίσεων».

¹⁸**Ν.1975/1991** «είσοδος- έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων και άλλες διατάξεις».

δύο νόμοι, ο Ν.2452/1996¹⁹ και Ν.2713/1999²⁰, οι οποίοι είχαν επίσης αποτρεπτικό χαρακτήρα χωρίς να περιέχουν ένα ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης της μετανάστευσης και χωρίς να εμπεριέχουν διαδικασίες ένταξης του μεταναστευτικού πληθυσμού. Όπως χαρακτηριστικά έχει αναφέρει ο Ζαβός (2006) «Όλοι αυτοί οι νόμοι χαρακτηρίζονται από μια τρομακτική, επιθετική και καταπιεστική λογική, με σκοπό την μείωση των παράτυπων μεταναστών και επίκεντρο την αύξηση της αστυνόμευσης».

Η προσπάθεια εναρμόνισης με τα ευρωπαϊκά δεδομένα ξεκίνησε δειλά με τον Ν. 2910/2001²¹, όπου μαζί με την σκληρή αποτρεπτική μεταναστευτική πολιτική που παραμένει, γίνεται λόγος και για δικαιώματα. Η ίδια λογική επικρατεί και στους πιο πρόσφατους νόμους (Ν. 3386/2005²² και Ν. 3536/2007²³) στους οποίους υπάρχει μια ακόμη πιο ξεκάθαρη υιοθέτηση των ευρωπαϊκών οδηγιών που ρυθμίζουν επιμέρους ζητήματα διαμονής και οικογενειακής επανένωσης μεταναστών καθώς επίσης ορίζονται και οι βασικές αρχές ένταξης (Μουσούρου, 2006). Το διάστημα που μεσολαβεί μέχρι τον ισχύοντα Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης, (Ν.4251/2014²⁴), διαμορφώνεται νομικά μέσα από τα πολυάριθμα προεδρικά διατάγματα και νόμους που προσπαθούσαν να διευθετήσουν επιμέρους ζητήματα και κανονιστικές πράξεις. Η προσπάθεια συγκέντρωσης όλων αυτών των νομοθετημάτων παράλληλα με την ανάγκη περαιτέρω εναρμόνισης της εγχώριας μεταναστευτικής πολιτικής με τις ευρωπαϊκές οδηγίες, οδήγησαν στην ψήφιση και εφαρμογή του Κώδικα. Επιχειρείται, λοιπόν, μια ολοκληρωμένη καταγραφή του νομικού οπλοστασίου που αφορά στην εγχώρια μεταναστευτική πολιτική, ταυτόχρονα με την μεταβολή όρων και προϋποθέσεων σχετικά με τις άδειες διαμονής και την διευκόλυνση πρόσβασης στην εργασία. Επιπρόσθετα, δίνεται μεγάλη βαρύτητα στις ρυθμίσεις περί ιθαγένειας και διασφάλισης της νομιμότητας μεταναστών «δεύτερης γενιάς». Παρατηρούμε, επομένως, πως μέσα από τις αναθεωρήσεις των νομικών κειμένων προκύπτει η ανάγκη διαχείρισης ζητημάτων που αφορούν στην εγκατάσταση μεταναστών και προσφύγων και στην ένταξη τόσο των ίδιων όσο και

¹⁹Ν.2452/1996 «ρύθμιση θεμάτων προσφύγων κατά τροποποίηση των διατάξεων του Ν. 1975/1991».

²⁰Ν 2713/1999 «Υπηρεσία Εσωτερικών Υποθέσεων της Ελληνικής Αστυνομίας και άλλες διατάξεις».

²¹Ν.2910/2001 «είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια. Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις».

²²Ν.3386/2005 «είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια»

²³Ν.3635/2007 «ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής και λοιπών ζητημάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Τάξης και Αποκέντρωσης».

²⁴ Ν.4251/2014 «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις»

παιδιών μεταναστών που γεννιούνται στην χώρα. Από την ψήφιση του Κώδικα μέχρι σήμερα έχουν υπάρξει τροποποιητικές ρυθμίσεις με νόμους, αλλά ο βασικός κορμός του Κώδικα παραμένει όπως διαμορφώθηκε το 2014 (Σινάνη, 2015). Παρακάτω στην ανάλυση μας θα εξετάσουμε επιμέρους πτυχές που αφορούν στην διαδικασία της κοινωνικής ένταξης με εστιασμένες αναφορές στις εν λόγω τροποποιήσεις.

Παράλληλα με την διαμόρφωση της εγχώριας μεταναστευτικής πολιτικής, σημαντικό κομμάτι αυτής αποτελεί και η πολιτική ασύλου, η οποία δεν φαίνεται να έχει απασχολήσει την Ελλάδα μέχρι περίπου τα τέλη της δεκαετίας του 2000. Καθώς όμως γίνεται όλο και πιο ξεκάθαρη η ανάγκη εναρμόνισης με τις ευρωπαϊκές οδηγίες, καταγράφονται και οι πρώτες νομοθετικές πράξεις που εστιάζουν στην πολιτική ασύλου. Οι νομοθετικές αυτές πράξεις, βέβαια, περιλαμβάνουν τις πλέον βασικές ρυθμίσεις δίνοντας τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν προσφυγικό καθεστώς²⁵. Παράλληλα με την αύξηση των μετακινούμενων πληθυσμών της περιόδου αυτής, συντάσσεται, στα μέσα του 2010, ένα Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την διαχείριση των μεταναστευτικών ροών το οποίο κατατίθεται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Διαφαίνεται σε αυτό το σημείο το θεσμικό κενό που προϋπήρχε και η ανάγκη διαμόρφωσης μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής σχετικά με το σύστημα ασύλου, τα θέματα πρώτης υποδοχής, τις διαδικασίες των επιστροφών κτλ. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν το Π.Δ. 114/2010 μέσω του οποίου καθιερώνεται μια ενιαία διαδικασία αναγνώρισης προσφυγικού καθεστώτος, ενώ παράλληλα αποτελεί το μεταβατικό στάδιο μέχρι την αναμόρφωση του συστήματος ασύλου στην Ελλάδα με τον Ν. 3907/2011²⁶ (Βούλγαρη και Μαργαρώνη, 2014). Ο νόμος αυτός συνιστά μια σημαντική αλλαγή στην θεσμική διαχείριση των διαδικασιών ασύλου αλλά και της πρώτης διαλογής των ατόμων που εισέρχονται στην χώρα. Η Υπηρεσία Ασύλου ιδρύεται αυτοτελές όργανο και ξεκινά την λειτουργία της το 2013, έχοντας στην αρμοδιότητα της την διαχείριση των αιτημάτων ασύλου σε ολόκληρη την επικράτεια μέσω της λειτουργίας και περιφερειακών γραφείων. Προηγουμένως η ευθύνη εξέτασης των αιτημάτων ήταν υπό την αρμοδιότητα της Ελληνικής Αστυνομίας μέσω της Διεύθυνσης Αλλοδαπών. Επιπρόσθετα, ρυθμίζεται η λειτουργία τόσο της Αρχής Προσφυγών, η οποία αφορά στην δυνατότητα δεύτερης εξέτασης των αιτημάτων που έχουν απορριφθεί σε πρώτο

²⁵ Συγκεκριμένα πρόκειται για το ΠΔ 90/2008 που ενσωματώνει στην εθνική νομοθεσία την Οδηγία 2005/85/EK.

²⁶ Ν. 3907/2011 « Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/EK.»

βαθμό, όσο και της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής που βρίσκεται στα σημεία εισόδου της χώρας και αφορά στην διαλογή και πρώτη ενημέρωση του μετακινούμενου πληθυσμού (Αμίτσης, 2011). Συνολικά στο χρονικό αυτό σημείο και με την εν λόγω θεσμική αλλαγή αρχίζει να διαμορφώνεται το σύστημα ασύλου της Ελλάδας, όπως το γνωρίζουμε σήμερα, ένα σύστημα του οποίου η δημιουργία προέκυψε από την ανάγκη διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών σε συνδυασμό με την δέσμευση της χώρας για εναρμόνιση με τα ευρωπαϊκά πρότυπα ασύλου. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι αυτό καταγράφηκε σαν μια θετική εξέλιξη στην προώθηση των δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο σε σύγκριση φυσικά και με το προϋπάρχον σύστημα. Παρόλο τον κατακερματισμένο χαρακτήρα του δικαίου που αφορά στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας χρειάζεται να αναφέρουμε, προσπαθώντας να κρατήσουμε το νήμα της δικαιοσύνης εξέλιξης, δύο ακόμα νομοθετήματα. Πρόκειται για τον νόμο 4375/2016²⁷ ο οποίος μέσα από το πρίσμα της ένταξης των μεταναστευτικών ροών αλλά και την ανάγκη περαιτέρω εναρμόνισης των ευρωπαϊκών οδηγιών σχετικά με την χορήγηση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ανανεώνει τις προϋπάρχουσες διατάξεις και δίνει μεγαλύτερη σημασία στην ένταξη (Μαρούδα και Σαράντη, 2016). Τέλος ο νόμος 4636/2019²⁸ εμβαθύνοντας ακόμα περισσότερο επιχειρεί να συγκεκριμενοποιήσει τις διαδικασίες υποδοχής και αξιολόγησης των αιτήσεων διεθνούς προστασίας αλλά και να της δώσει εννοιολογικό περιεχόμενο (Μαρούδα και Σαράντη, 2020).

Μέσα από την ανάλυση μας κατανοούμε πως η εγχώρια μεταναστευτική πολιτική εναρμονίζεται με τα ενωσιακά κεκτημένα σε ορισμένες πτυχές της όπως για παράδειγμα το σύστημα ασύλου, ενώ σε άλλες διατηρεί μια ανεξαρτησία. Η ανεξαρτησία αυτή προκύπτει από την άμεση σύνδεση των μεταναστευτικών θεμάτων με την εθνική κυριαρχία, την ασφάλεια και την εσωτερική- κοινωνική συνοχή. Τέτοια ζητήματα ακουμπούν τον σκληρό πυρήνα του έθνους κράτους και δύσκολα μετακυλύεται η κυριαρχική αρμοδιότητα στην λήψη αποφάσεων και στην χάραξη

²⁷**N.4375/2016:** {Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιατύπωση)» (L 180/29.6.2013), διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις}

²⁸**N. 4636/2019:** «Περί διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις». Εδώ ενσωματώνεται εκ νέου η Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου «σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας.

πολιτικής επί αυτών των ζητημάτων. Σε κάθε περίπτωση ο λόγος των αναφορών μας στην διαμόρφωση συνολικά του θεσμικού εγχώριου μεταναστευτικού πλαισίου μέχρι το χρονικό σημείο των μαζικών εισροών που πραγματευόμαστε έχει νόημα καθώς μας βοηθά να κατανοήσουμε την λογική στην οποία κινείται το ελληνικό κράτος και τον τρόπο που επιλέγει να τοποθετηθεί απέναντι στα ζητήματα της μεταναστευτικής διαχείρισης που προκύπτουν.

3.3 Μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας: τα αριθμητικά δεδομένα

Αφού διατρέξαμε ιστορικά την διαμόρφωση του νομικού πλαισίου της Ελλάδας σε σχέση με τη μετανάστευση μέσα από τις εξελίξεις των προηγούμενων δεκαετιών, έχει σημασία να εξετάσουμε τώρα την μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας μέσα από το πρίσμα του αριθμητικού αποτυπώματος των ροών ώστε να αντιληφθούμε την διαλεκτική σχέση μεταξύ του νομικού πλαισίου, της αριθμητικής αποτύπωσης και της μεταναστευτικής διαχείρισης. Έχει ενδιαφέρον, λοιπόν, να μελετήσουμε τα ποσοστά των αφίξεων²⁹ του μετακινούμενου πληθυσμού στην Ελλάδα ώστε να γίνει κατανοητή η διάσταση του φαινομένου όπως αποτυπώνεται κατά την διετία 2015-2016.

Το διάστημα μεταξύ 2012-2015, λίγο πριν το σημείο καμπής των εισροών καταγράφεται η αλλαγή των σημείων εισόδου στην χώρα. Συγκεκριμένα, λόγω της κρατικής διαχείρισης με το σφράγισμα των βόρειων συνόρων με φράχτη στον Έβρο, διαφοροποιείται η δίοδος των ροών από τα χερσαία σύνορα στα νησιά της παραμεθορίου. Με αυτό τον τρόπο, το 90% των ροών την τετραετία 2012-2015 διαπλέει τα θαλάσσια σύνορα Ελλάδας – Τουρκίας (Κοτζαμάνης και Καρκούλη, 2016). Ένα χρόνο πριν, λοιπόν, πριν τις καταγεγραμμένες μαζικές εισροές, το 2014, καταγράφηκαν 43.318 αφίξεις, ενώ ένα χρόνο μετά το νούμερο αυτό φτάνει τις 861,630. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην σταδιακή αποσταθεροποίηση διαφόρων κρατών της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής αλλά και την κλιμάκωση με τον πόλεμο που ξέσπασε στην Συρία, του οποίου τα πρώτα κύματα προσφύγων φτάνουν μαζικά στην Ευρώπη το 2015. Αυτή η συγκριτικά μεγάλη αριθμητική αύξηση καταγράφεται ως ένα σημείο καμπής που επηρεάζει και καθορίζει την μετέπειτα κρατική διαχείριση. Από το 2015 και μέχρι σήμερα παρατηρούνται αυξομειώσεις στις

²⁹ UNHCR – Operational Portal: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>

αριθμητικές αποτυπώσεις των εισροών. Το 2016 ήδη παρατηρείται μείωση και οι νεοεισερχόμενοι φτάνουν στους 177.234, λόγω της εφαρμογής της συμφωνίας Ε.Ε.-Τουρκίας από τον Μάρτιο του ίδιου έτους. Κατακόρυφα πέφτει ο αριθμός το 2017, με 36.310 αφίξεις, καθώς ο αποτρεπτικός χαρακτήρας της συμφωνίας και το κλείσιμο της οδού προς τον ευρωπαϊκό Βορρά παγώνουν τις ροές. Η μείωση αυτή ήταν επακόλουθο μιας συμφωνίας που ανατρέπει το μέχρι πρότινος σκηνικό διαχείρισης και εγκαθιδρύει ένα καινούργιο. Από το 2018-2019 αρχίζει σταδιακά να αυξάνεται ξανά ο αριθμός των αφίξεων, φτάνοντας στις 62.780, καθώς αναπροσαρμόστηκαν οι ροές των εισερχόμενων και μετατοπίστηκε εκ νέου το βασικό σημείο διέλευσης στα βόρεια σύνορα του Έβρου (ΕΣΠ, 2018). Παρατηρείται, συνεπώς, η εκ νέου αύξηση των εισροών που έχει ως βάση την προσαρμοστικότητα των μεταναστευτικών κινήσεων ανάλογα με τα εμπόδια της διαδρομής. Από την πλευρά της Τουρκίας, η συμφωνία λειτουργεί ως μοχλός πολιτικής πίεσης διευκολύνοντας ανά περιόδους την διέλευση ανθρώπων από τα παράλια³⁰. Βασικές χώρες προέλευσης παραμένουν η Συρία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ και το Κονγκό, όπου φυσικά δεν είναι οι μόνες αλλά είναι σταθερές.

Παράλληλα με την αριθμητική αποτύπωση των αφίξεων, έχει ενδιαφέρον να παρουσιάσουμε και την αριθμητική εικόνα των αιτήσεων ασύλου που έγιναν την ίδια περίοδο. Σημειώνεται ότι την περίοδο 2006-2015, ένα μικρό τμήμα του εισερχόμενου πληθυσμού αιτείται άσυλο, το ποσοστό του οποίου κυμαίνεται από 8% έως 19%. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη τις πολύ σημαντικές θεσμικές αλλαγές στο σύστημα ασύλου που αναλύθηκαν παραπάνω, καθώς είναι οι δυσλειτουργίες του ίδιου του συστήματος που αποτελούν τροχοπέδη στην πρόσβαση των ανθρώπων στο σύστημα ασύλου και όχι η απουσία βούλησης τους (ΕΣΠ, 2010). Συγκεκριμένα, οι αριθμοί των αιτήσεων ασύλου³¹ μέχρι το 2015 παρουσιάζουν διακυμάνσεις, που συνηγορούν στο γεγονός ότι οι δυσλειτουργίες του συστήματος

³⁰ Η εν λόγω ερμηνεία προκύπτει τόσο από μια προσωπική κριτική ανάγνωση της πολιτικής κατάστασης, όσο και από την αρθρογραφία της εποχής. Παραθέτω ενδεικτικά κάποια από τα άρθρα που αποτυπώνουν το κλίμα της περιόδου που παρατίθεται καθώς και μια ανακοίνωση από Μη Κυβερνητική Οργάνωση που ασχολείται με τα ζητήματα των προσφύγων.

<https://www.tovima.gr/2019/03/20/world/tria-xronia-apo-ti-symfonia-ee-tourkias-gia-to-prosfygiko/>

<https://www.capital.gr/ecfr-eu/3436502/pos-i-ee-tha-anatheorisei-tin-prosfugiki-sumfonia-me-tin-tourkia>

https://www.athensvoice.gr/greece/442858_kampanaki-apo-ton-erythro-stayro-ekriktiki-i-katastasi-sta-diavata-me-toys-prosfyges

<https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/1028-i-nea-kanonikotita-ston-evro-ameiotes-synexizontai-oi-paranomes-epanaprothiseis-politon-triton-xoron>

³¹ European Parliament: https://www.europarl.europa.eu/infographic/welcoming-europe/index_el.html#filter=2015-el

ασύλου και οι τεράστιες καθυστερήσεις στην εξέταση των αιτημάτων, διαμορφώνουν το αριθμητικό αποτύπωμα των αιτήσεων. Χαρακτηριστικά το 2008 υποβάλλονται 29.580 αιτήματα σε αντίθεση με το 2010 που έχουν μειωθεί στα 3.455. Με αυτό τον τρόπο, ήταν διαμορφωμένο το πεδίο πριν την ίδρυση της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, η οποία συνέβαλε στην σταδιακή εξομάλυνση της διαδικασίας με αποτέλεσμα τα ποσοστά των αιτημάτων ασύλου να παρουσιάζουν μια σταθερή αυξητική πορεία μέχρι το 2015. Τότε ο αριθμός διαμορφώνεται στις 13.205 αιτήσεις, γεγονός που φαίνεται αντιφατικό σε σχέση με τον αριθμό των αφίξεων της ίδιας χρονιάς (861,630) αλλά εξηγείται καθώς η διέλευση μέσω της Ελλάδας για τις χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά γινόταν απρόσκοπτα και μπορούσαν να προχωρήσουν, περνώντας από την νησιωτική στην ηπειρωτική χώρα, να προχωρήσουν χωρίς εμπόδια. Αντίθετα, το επόμενο έτος, 2016, οι αιτήσεις αυξάνονται σημαντικά, αγγίζοντας τις 51.110 ενώ παράλληλα οι αφίξεις της ίδιας χρονιάς μειώνονται αρκετά σε σχέση με το 2015. Ο λόγος της μεταστροφής που παρατηρείται είναι η υπογραφή της συμφωνίας Ε.Ε. – Τουρκίας και το κλείσιμο των συνόρων. Με τον τρόπο αυτό υπάρχει μείωση στις εισροές καθώς παραμένει αρκετός κόσμος στην μεριά της Τουρκίας και όσοι είχαν καταφέρει να περάσουν και να βρίσκονται σε ελληνικό έδαφος, μη έχοντας πλέον την εναλλακτική της ανοιχτής Βαλκανικής Οδού, κάνουν αίτηση ασύλου εδώ. Μέχρι και το 2019, έτος για το οποίο έχουμε τα τελευταία στοιχεία, οι αιτήσεις ασύλου αυξάνονται συνεχώς, αγγίζοντας τις 77.275 αιτήσεις.

Συνοπτικά η αριθμητική αυτή αποτύπωση μας βοηθάει να αντιληφθούμε την έκταση του φαινομένου στο σύνολο του αλλά και τον τρόπο με τον οποίο συνομιλούν τα αριθμητικά αυτά δεδομένα με τις πολιτικές διαχείρισης που εφαρμόζονται.

3.4 Μια κριτική ανάλυση της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας

Έχοντας προσεγγίσει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται το νομικό πλαίσιο στην Ε.Ε. αλλά και στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες σε σχέση με την μεταναστευτική πολιτική, μπορούμε να κατανοήσουμε την λογική, την φιλοσοφία αλλά και την πρόθεση τόσο της χώρας όσο και της Ένωσης. Αν σε αυτά τα στοιχεία προσθέσουμε και την αριθμητική αποτύπωση των μεταναστευτικών εισροών των προηγούμενων ετών, τότε αυτό που λείπει από την εξίσωση της ανάλυσης μας είναι η διαχείριση και οι πολιτικές επιλογές που εφαρμόστηκαν για την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής πραγματικότητας στην Ελλάδα. Όλες οι παραπάνω προσεγγίσεις σε

συνδυασμό με την σκιαγράφιση του τρόπου διαχείρισης των εισροών αποτελούν βασικά στοιχεία που δομούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο συντελούνται και οι ενταξιακές διαδικασίες που θα μελετήσουμε στη συνέχεια.

Ένα κομβικό ζήτημα το οποίο αναδύεται όταν αναφερόμαστε σε μεταναστευτικές ροές και μετακινήσεις είναι τα σύνορα μεταξύ των κρατών, τα οποία αποτελούν τα σημεία εισόδου και διέλευσης στο ταξίδι της μετανάστευσης. Στην περίπτωση της Ελλάδας η διαχείριση και ο αποτελεσματικός έλεγχος των συνόρων της αποτέλεσε και αποτελεί κεντρικό διακύβευμα τόσο του ίδιου του κράτους, όσο και της Ε.Ε. Ήδη από το 2011 και ενώ διαφαίνεται ότι οι ροές προς την Ευρώπη αυξάνονται, δρομολογείται η έγερση φράχτη μήκους 10,5 χιλιομέτρων στον Έβρο, τουτέστιν στα σύνορα με την Τουρκία. Η επονομαζόμενη επιχείρηση «Ασπίδα» ολοκληρώνεται εντός του 2012 και σφραγίζει σχεδόν ολοκληρωτικά την χερσαία αυτή διέλευση για τους μετακινούμενους πληθυσμούς. Μια διέλευση που παρείχε, με όλες τις αντιφάσεις που κρύβονται μέσα στην παραδοχή αυτή, μεγαλύτερη προστασία στους ανθρώπους που επιχειρούσαν να την διασχίσουν, σε σύγκριση με τη διέλευση από τα νησιώτικα σύνορα, που βρίσκονται στα παράλια με την Τουρκία, καθώς υπάρχει πολύ αυξημένο ρίσκο δυστυχήματος. Στόχος της πολιτικής αυτής επιλογής ήταν η αναχαίτιση των εισροών, μια επιλογή που ενισχύθηκε εκ νέου με τη συμβολή της FRONTEX. Συγκεκριμένα την περίοδο αυτή το ελληνικό κράτος επιζητεί τη συνδρομή της FRONTEX³² ώστε να συμβάλει επικουρικά στο καλύτερο και πιο αποτελεσματικό έλεγχο των συνόρων (ΕΣΠ, 2013).

Η επιλογή αυτή από το ελληνικό κράτος συνιστά ένα ξεκάθαρο πολιτικό μέτρο διαχείρισης το οποίο είχε άμεσο αντίκτυπο στις μεταναστευτικές κινήσεις της περιόδου καθώς ο μεταναστευτικός πληθυσμός στράφηκε αναγκαστικά προς την επικίνδυνη θαλάσσια διαδρομή, από τα τουρκικά παράλια στα ελληνικά νησιά της παραμεθορίου³³. Έτσι η πρώτη αυτή φάση των μαζικών εισροών, το 2015, σηματοδοτείται από την δημοσιότητα πολλών ναυαγίων³⁴ στα ανοιχτά των ελληνικών νησιών. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο οι ροές από τα νησιά στην ελληνική ενδοχώρα

³² Βλ. παραπάνω, υποσημείωση 14.

³³ Συγκεκριμένα στην Λέσβο, την Χίο, την Σάμο, την Κω και την Λέρο. Παρόλα αυτά λόγω των καιρικών συνθηκών και δυσκολιών στην διέλευση καταγράφηκαν και αρκετές αφίξεις πλοιαρίων με μετανάστες σε μικρότερα νησιά ή βραχονησίδες, όπως η Σύμη, το Αγαθονήσι, το Φαρμακονήσι, το Καστελόριζο κτλ.

³⁴ Ο αριθμός με βάσει τα δεδομένα του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης φτάνει περίπου τους 1200 ανθρώπους που πνίγηκαν στο Αιγαίο Πέλαγος από τις αρχές του 2015. <https://missingmigrants.iom.int/>

και από εκεί στην υπόλοιπη Ευρώπη διενεργούνται χωρίς εμπόδια. Εισέρχεται δηλαδή, μαζικά κόσμος, ο οποίος, μέσω της Βαλκανικής Οδού, μετακινείται από τα νησιά στην ηπειρωτική Ελλάδα και εξέρχεται μαζικά από τα βόρεια σύνορα της χώρας με την Βόρεια Μακεδονία. Την πρώτη αυτή περίοδο τα σύνορα είναι ανοιχτά και ο κόσμος, μέσω των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Σερβία, Κροατία, Σλοβενία κ.α.), επιδιώκει να φτάσει στις χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης (Αυστρία, Γερμανία, Σουηδία κ.α.) που είναι και ο τελικός προορισμός στην αναζήτηση ασφαλών συνθηκών διαβίωσης και εργασίας. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως την πρώτη αυτή περίοδο η έντονη κινητικότητα του μεταναστευτικού πληθυσμού και ο εφήμερος χαρακτήρας της παραμονής στην Ελλάδα συμβάλλει και στην έλλειψη κρατικής διαχείρισης και στην καθυστέρηση στην δημιουργία υποδομών. Αρχικά λοιπόν, στήνονται αυτοσχέδιοι καταυλισμοί³⁵ σε σημεία κομβικά για την μετακίνηση του πληθυσμού και την συνέχεια του ταξιδιού τους. Οι καταυλισμοί αυτοί είτε σταδιακά κλείνουν είτε ανοίγουν στην θέση τους επίσημες δομές, όπως τα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης³⁶ στα νησιά αλλά και οι ανοιχτές δομές φιλοξενίας στην ενδοχώρα.

Στην πρώτη αυτή φάση, η μετακίνηση του πληθυσμού πραγματοποιούνταν απρόσκοπτα καθώς ο στόχος ήταν η συνέχιση του ταξιδιού. Δεν υπήρχε λοιπόν κάποια επίσημη διαδικασία καταγραφής και συνεκδοχικά δεν γίνονταν αιτήσεις για άσυλο. Υπάρχει, επομένως, de facto διακοπή του Κανονισμού Δουβλίνου ΙΙΙ³⁷ και της εφαρμογής της λεγόμενης «αρχής της πρώτης ασφαλούς χώρας» (Τριανταφυλλίδου, 2015). Η εν λόγω αρχή, όπως προκύπτει από το κείμενο του Κανονισμού, ορίζει ότι

³⁵Συγκεκριμένα την περίοδο εκείνη βλέπουμε καταυλισμούς να στήνονται στα νησιά εισόδου, στο Καρά Τεπέ στην Λέσβο, στο λιμάνι του Πειραιά- πύλες E1, E2, E3-, στο κέντρο της Αθήνας, πλατεία Βικτωρίας-Πεδίον του Άρεως και στο σημείο εξόδου στα βόρεια σύνορα της χώρας στην περιοχή της Ειδομένης.

³⁶Με βάση την επίσημη περιγραφή του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής, στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ.) διαμένουν οι πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς οι οποίοι έχουν εισέλθει στην ελληνική επικράτεια χωρίς τις νόμιμες διατυπώσεις προκειμένου να υπαχθούν στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης και να υποβάλουν αίτημα διεθνούς προστασίας. Στα Κ.Υ.Τ. οι εισερχόμενοι πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς τελούν σε καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας τους προκειμένου να υποβληθούν στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης, με ανώτατο όριο τις είκοσι πέντε (25) μέρες. Επιπλέον, υπάγονται και σε γεωγραφικό περιορισμό σύμφωνα με το Κοινό Σύμφωνο Ε.Ε. – Τουρκίας. Τα Κ.Υ.Τ. παρέχουν συνθήκες που εξασφαλίζουν τη φυσική, νομική, υλική και ψυχοκοινωνική ασφάλεια των διαμενόντων. Οι αρμοδιότητες αυτών των Κέντρων είναι η καταγραφή, η δαχτυλοσκόπηση, η παροχή ιατρικής και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, ο εντοπισμός των ευάλωτων περιπτώσεων, η ενδελεχής ενημέρωση των νεοεισερχόμενων για τα δικαιώματά τους και την διαδικασία αίτησης ασύλου καθώς και η ενίσχυση του μηχανισμού μετεγκατάστασης, αφού οι καταγραφές θα γίνονταν συστηματικά. Οι δομές αυτές είναι πέντε στο σύνολο και βρίσκονται στην Λέσβο, Χίο, Σάμο, Κω, Λέρο και στο Φυλάκιο του Έβρου

³⁷Κείμενο Κανονισμού Δουβλίνου ΙΙΙ: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604&qid=1528618145383&from=EN>

το κράτος που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης ασύλου είναι το κράτος εισόδου με την προϋπόθεση ότι αυτό θεωρείται «ασφαλές» σύμφωνα με τις εκθέσεις διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών. Η έμπρακτη αμφισβήτηση του Κανονισμού αυτού, στον οποίο είχε εναρμονιστεί το εσωτερικό δίκαιο, αποτελεί μια επιλογή διαχείρισης της περιόδου. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι οι αναδιπλώσεις των κρατών μελών ως προς τις νομικές δεσμεύσεις μπορούν να συντελούνται εφόσον αυτές εξυπηρετούν τις πολιτικές επιλογές διαχείρισης του εκάστοτε κράτους.

Την κατάσταση αυτή της πρώτης περιόδου των μαζικών εισροών στην Ελλάδα διαδέχεται η υπογραφή της Συμφωνίας μεταξύ Ε.Ε και Τουρκίας τον Μάρτιο του 2016. Οι συνέπειες της συμφωνίας αυτής, όσον αφορά στην διαχείριση που είχε εφαρμοστεί μέχρι εκείνη την στιγμή, ήταν αρκετά σημαντικές. Ως απόρροια της συμφωνίας, κλείνουν τα βόρεια σύνορα της χώρας με αποτέλεσμα να καταστεί μη προσβάσιμη η διαδρομή προς τον ευρωπαϊκό βορρά, καθώς διακόπηκε η πρόσβαση προς τη Βαλκανική οδό και άρα και η συνέχιση του ταξιδιού στην Ευρώπη. Την ίδια περίοδο τα κέντρα ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ.) στα νησιά μετατρέπονται από ανοιχτού τύπου δομές φιλοξενίας σε κλειστού τύπου προαναχωρησιακά κέντρα. Ταυτόχρονα, ο κόσμος που έχει εισέλθει στην χώρα μετά τις 20 Μαρτίου 2016 βρίσκεται σε γεωγραφικό περιορισμό³⁸ και αυστηρό καθεστώς κράτησης. Η καταπάτηση της ελευθερίας της μετακίνησης των ανθρώπων, που είχαν μπει στα νησιά και οι οποίοι είχαν αιτηθεί άσυλο στην χώρα, ήταν και ο λόγος για τον οποίο το μέτρο αυτό δύο χρόνια μετά κρίθηκε αντισυνταγματικό με απόφαση³⁹ του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ως αποτέλεσμα, ο άδικος χαμός ανθρώπινων ζωών μεγαλώνει, λόγω της έλλειψης βιώσιμης εναλλακτικής ασφαλών διαδρομών και ταυτόχρονα εδραιώνεται η οικονομία των διακινητών (Carrera et al, 2015). Γίνεται επομένως ξεκάθαρο ότι ο συνδυασμός των πρακτικών διαχείρισης της περιόδου, με την δυσκολία εισόδου αλλά και εξόδου από την χώρα, δεν οδηγεί στην πραγματικότητα σε μείωση των μεταναστευτικών ροών, όπως ήταν ο στόχος.

Μετά την Συμφωνία Ε.Ε.- Τουρκίας, η επίλυση του ζητήματος των μεταναστευτικών ροών μετατοπίζεται στην ελληνική και τουρκική πλευρά. Η Ε.Ε. με την Συμφωνία αυτή κατάφερε να ανακόψει την διέλευση και τις διόδους προς τον βορρά της ευρωπαϊκής ηπείρου, δεσμευόμενη ότι θα παρέχει οικονομική ενίσχυση αλλά και τεχνογνωσία στην Ελλάδα. Έτσι με αυτό τον τρόπο παρατηρείται η

³⁸ Με βάση την απόφαση 10464/31.5.2016 της διεύθυνσης της Υπηρεσίας Ασύλου

³⁹ Αριθμός απόφασης 805/2018.

συστηματική εμπλοκή των ευρωπαϊκών οργάνων, τα οποία αναλαμβάνουν επαυξημένες αρμοδιότητες, στην εγχώρια διαχείριση. Ορισμένα από τα όργανα αυτά έχουν αναφερθεί παραπάνω στην ανάλυση μας, όπως η Frontex και η Europol. Εξίσου σημαντική είναι και η δράση της Easo⁴⁰, η οποία συμβάλει στην διαμόρφωση και διαχείριση του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα μέσω της εμπλοκής της στο σύστημα ασύλου. Η Easo ξεκίνησε με συμβουλευτικό και γνωμοδοτικό ρόλο στο θεωρούμενο ως άπειρο ελληνικό σύστημα ασύλου, εκπαιδύοντας προσωπικό και παρέχοντας βοήθεια για την εφαρμογή του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου. Στην πορεία απέκτησε αυτονομία με ανεξάρτητο προσωπικό που δραστηριοποιείται στην πρώτη γραμμή εισόδου και μπορεί να διαμορφώνει το πεδίο σε επίπεδο λήψης αποφάσεων ασύλου (Horii, 2018). Με τον τρόπο αυτό, λοιπόν, διαφαίνονται τα σημεία στα οποία τέμνεται η ελληνική με την ευρωπαϊκή διαχείριση για την βέλτιστη επίτευξη των στόχων που τίθενται. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο τα σημεία αυτά αποκρυσταλλώνονται στη συσσώρευση των μεταναστευτικών πληθυσμών στην πύλη εισόδου, ενώ σε ελληνικό επίπεδο, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη στόχευση στην χάραξη πολιτικής εκτός από την *de facto* διαχείριση μιας διαμορφωμένης συνθήκης.

Αναλύοντας την μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας μέσα από τα εργαλεία διαχείρισης που εφαρμόστηκαν δεν θα μπορούσαμε να μην προσεγγίσουμε το έκτακτο μέτρο που υιοθετήθηκε, την δημιουργία δηλαδή και την λειτουργία των δομών φιλοξενίας αιτούντων άσυλο, τα γνωστά «hotspots». Την περίοδο που έκλεισαν τα σύνορα, ήταν η περίοδος που τροποποιήθηκε η στρατηγική του ελληνικού κράτους από πολιτική προώθησης των μεταναστών στην Βόρεια Ευρώπη σε πολιτική απώθησης τους σε τόπους κοινωνικής απομόνωσης, διατηρώντας έτσι ένα καθεστώς διαρκούς εξαίρεσης, δηλαδή ένα καθεστώς απομόνωσης και περιθωριοποίησης. Όταν αυτή η εξαίρεση αρχίζει να γίνεται κανόνας τότε τα στρατόπεδα είναι ο χώρος που εφαρμόζεται (Agaben, 2005). Με τον τρόπο αυτό, μια σειρά από στρατόπεδα και βιομηχανικοί χώροι- εγκαταλελειμμένα εργοστάσια- σε ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα χρησιμοποιούνται σαν κέντρα φιλοξενίας. Στην αρχή, η λειτουργία των κέντρων αυτών δεν ακολουθούσε κάποια σαφώς ορισμένη διαδικασία καθώς λόγω των συνεχόμενων ροών, θεωρούνταν ότι πρόκειται για μια εφήμερη λύση που καλούνταν να δώσουν για την αντιμετώπιση μιας έκτακτης

⁴⁰ EASO: Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης στο Άσυλο

συνθήκης. Έπειτα από την υπογραφή της Συμφωνίας Ε.Ε – Τουρκίας ανοίγουν ακόμη περισσότερες δομές και ψηφίζεται νόμος⁴¹, τμήμα του οποίου προβλέπει πια την προσωρινή στεγαστική αποκατάσταση και αποδίδει την διαχείριση των κέντρων φιλοξενίας απευθείας στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας⁴². Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί ότι πριν από την λειτουργία των εν λόγω δομών δεν είχε εφαρμοστεί ξανά στο παρελθόν αντίστοιχο μέτρο. Η χωροθέτηση των κέντρων φιλοξενίας ποικίλλει, με την πλειοψηφία αυτών να βρίσκονται εκτός αστικού ιστού, σε αγροτικές ή βιομηχανικές περιοχές. Στην γεωγραφική τους κατανομή οι περισσότερες βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης και συνολικά στον βόρειο άξονα της χώρας. Το γεγονός αυτό εξηγείται αφού η διέλευση για την συνέχιση του ταξιδιού στην υπόλοιπη Ευρώπη γινόταν από τα βόρεια σύνορα στα οποία είχε συσσωρευτεί πλήθος προσφύγων και μεταναστών (Γεμενετζή και Παπαγεωργίου, 2017).

Οι πολύ κακές συνθήκες που επικρατούν στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών σε ολόκληρη την Ελλάδα και οι λόγω αυτών συνεχείς παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υποδηλώνουν την αποτυχία και αυτού του μέτρου. Παρόλα αυτά, την στιγμή που συντάσσονται αυτές οι γραμμές, συνεχίζουν να βρίσκονται επίσημα σε λειτουργία τριάντα δύο δομές σε ολόκληρη την χώρα. Την παραπάνω αποτυχία περιέγραψε ο ειδικός εισηγητής των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των μεταναστών, Francois Crepeau⁴³ (2016, μτφρ της συγγραφέως): «Η Ε.Ε. θα πρέπει να ανταποκριθεί στην κρίση με δοκιμασμένα εργαλεία και όχι να προσπαθεί να τα εφεύρει κάθε φορά που μια κρίση ξεσπάει». Από τα βασικότερα προβλήματα στις δομές φιλοξενίας ήταν η συνθήκη συνωστισμού καθώς κόσμος στοιβάζονταν σε σκηνές και καταλύματα εκτεθειμένος στις καιρικές συνθήκες. Επιπρόσθετα οι άσχημες συνθήκες υγιεινής οδήγησαν στην επιδείνωση της κατάστασης υγείας των ανθρώπων, με το ιατρικό προσωπικό και την φαρμακευτική κάλυψη να είναι ελλιπέστατη. Ακολούθως οι χρόνια πάσχοντες ασθενείς δεν μπορούν να συνεχίσουν την θεραπεία τους. Το ίδιο συμβαίνει και με τους ψυχικά ασθενείς

⁴¹ **N.4375/2016** «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιτύπωση)». Πρόκειται για αναθεώρηση του Ν. 3907/2011 με τον οποίο ουσιαστικά ιδρύθηκαν οι αναφερόμενες υπηρεσίες.

⁴² ΦΕΚ Αρ. Φύλλου 630/2016. Με την ρύθμιση αυτή συστήνεται το «Κεντρικό Συντονιστικό Όργανο διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης» (ΚΕ.Σ.Ο.Δ.Π.), το οποίο είναι υπεύθυνο για την διαχείριση και λειτουργία των κέντρων φιλοξενίας αιτούντων άσυλο.

⁴³ Το απόσπασμα είναι από την έκθεση την οργάνωσης Pro Asyl (2016,σελ 2) : «Vulnerable Lives on hold».

ελλείπει ψυχοκοινωνικής υποστήριξης σε αρκετές δομές (Bocek, 2016). Συνολικά οι ευάλωτες ομάδες του μετακινούμενου πληθυσμού, όπως τα ασυνόδευτα παιδιά, οι γυναίκες- επιζήσασες έμφυλης βίας, οι ψυχικά ασθενείς, οι άνθρωποι με αναπηρίες, τα θύματα βασανιστηρίων κ.α. δεν απολαμβάνουν της φροντίδας που χρειάζονται και ως εκ τούτου βρίσκονται σε ιδιαίτερο κίνδυνο. Στην λίστα με τα προβλήματα των συνθηκών διαβίωσης στα κέντρα φιλοξενίας προστίθεται η δυσκολία πρόσβασης στην πληροφορία, στο διαδίκτυο και επομένως στις διαδικασίες ασύλου (Pro Asyl, 2016). Πρόκειται λοιπόν, για ανθρώπινες ζωές που μετατρέπονται σε «ανθρώπινα απορρίμματα» στεγασμένες σε δομές όπου ο χρόνος περνάει άσκοπα με μια συνεχή αίσθηση μεταβατικότητας, αοριστίας και προσωρινότητας (Bauman, 2005). Τις ψυχολογικές επιπτώσεις των παραπάνω μπορούν να αποδώσουν καλύτερα οι λέξεις των ίδιων των ανθρώπων: «Η αυγή δεν ξημερώνει ποτέ, οι μέρες δεν περνάνε [...] όσο περισσότερο μένω εδώ τόσο χειρότερα αισθάνομαι» (ProAsyl, 2016, μτφρ της συγγραφέως).

Μέσα από την περιγραφή και ανάλυση των βασικών επιλογών διαχείρισης του ελληνικού κράτους σε σχέση με τις μεταναστευτικές εισροές των προηγούμενων ετών προκύπτει ξεκάθαρα η πολιτική στόχευση του ελληνικού κράτους που βασίζεται σε πρώτο επίπεδο σε μια πολιτική αναχαίτισης και επαναπροώθησης, και σε δεύτερο επίπεδο καλλιεργεί ένα καθεστώς εξαίρεσης που συμβάλλει στον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση όσων βρίσκονται εντός της επικράτειας του. Η προσέγγιση των στοιχείων αυτών μας βοηθούν να προχωρήσουμε την ανάλυση μας και να εισάγουμε πιο συγκεκριμένα τις έννοιες της κοινωνικής ένταξης, έχοντας λάβει υπόψη ότι οι βασικές κρατικές επιδιώξεις κινούνται σε μια μάλλον αντίθετη κατεύθυνση.

Κεφάλαιο 4: Ενταξιακή Πολιτική της Ελλάδας

4.1 Εννοιολογικό πλαίσιο της ένταξης

Έχοντας καταφέρει να φωτίσουμε μέχρι στιγμής το πλαίσιο των μεταναστευτικών κινήσεων των προηγούμενων ετών στην ευρωπαϊκή ήπειρο και συγκεκριμένα στην Ελλάδα αλλά και να σκιαγραφήσουμε τη διαμορφωμένη ευρωπαϊκή και ελληνική μεταναστευτική πολιτική, μπορούμε να προχωρήσουμε στην ανάλυση της κοινωνικής ένταξης. Διατηρώντας την πεποίθηση ότι η πολιτική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών συνομιλεί με την ενταξιακή διαδικασία, που ακολουθεί την είσοδο των

ανθρώπων σε ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον, θα προχωρήσουμε στον εννοιολογικό προσδιορισμό του φαινομένου της κοινωνικής ένταξης.

Η θεωρητική συζήτηση σχετικά με το εννοιολογικό πλαίσιο που αφορά στην ένταξη είναι τεράστια και ατέρμονη, όπως προκύπτει λογικά, εξετάζοντας ένα ιδιαίτερα περίπλοκο φαινόμενο. Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να αποδώσουμε ένα αντιπροσωπευτικό εύρος της συζήτησης μέσω μιας αρκετά αναλυτικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης, τονίζοντας πτυχές του φαινομένου που συνδέονται με την ερευνητική μας προσέγγιση. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Robinson (1998) «η ένταξη είναι ένα χαοτικό πεδίο, πρόκειται για μια λέξη που πολλοί την χρησιμοποιούν αλλά γίνεται διαφορετικά αντιληπτή από τον καθένα». Συνεχίζοντας την ανάλυση του χαρακτήρισε το πλαίσιο της ένταξης ως εξατομικευμένο, αμφισβητήσιμο και σχετικό, προσπαθώντας και υπογραμμίζει την δυσκολία ύπαρξης ενός ορισμού. Στην ίδια λογική κινήθηκαν και οι Castles et al (2001) ισχυριζόμενοι ότι «Δεν υπάρχει ένας, κοινώς αποδεκτός ορισμός, θεωρία ή μοντέλο της ένταξης των μεταναστών και των προσφύγων. Το πλαίσιο παραμένει αμφιλεγόμενο και ζήτημα έντονης αντιπαράθεσης». Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες χρησιμοποιούν διαφορετικούς όρους από αυτόν της ένταξης για να προσεγγίσουν το φαινόμενο αυτό, κάνοντας λόγο για «ενσωμάτωση», «συμμετοχή», «εγκατάσταση» και «μετεγκατάσταση» (Castles et al, 2002). Η ανάγκη αυτή προκύπτει καθώς δίνεται ένα διαφορετικό περιεχόμενο στον καθένα από αυτούς τους όρους, το οποίο έχει την σημασία του σε σχέση με την νοηματικό πρίσμα μέσα από το οποίο προσεγγίζεται η διαδικασία. Συγκεκριμένα, η έννοια της *κοινωνικής ενσωμάτωσης (inclusion)* χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει την συμμετοχή των μεταναστών σε τομείς που αφορούν κυρίως στην αγορά εργασίας, στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην στέγαση κ.α. Η κοινωνική ενσωμάτωση κρίνεται επιτυχής όταν οι ίδιοι καταφέρνουν να συμμετέχουν στην κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και πολιτική ζωή της χώρας υποδοχής (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007). Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, πως ο όρος μας παραπέμπει σε μια εν πολλοίς μονόπλευρη διαδικασία με κύριο στόχο την υιοθέτηση μέρους των αξιών και αρχών της κοινωνίας υποδοχής από τους μετανάστες. Στον αντίποδα, χρησιμοποιείται ο όρος *συμμετοχή (participation)* προσδίδοντας έναν πιο ενεργό ρόλο στα υποκείμενα που βρίσκονται στην διαδικασία συνδιαλλαγής με την κοινωνία υποδοχής. Στον ίδιο άξονα κινούνται οι όροι της *εγκατάστασης (settlement)* αλλά και της *μετεγκατάστασης (resettlement)*, οι οποίοι

εμφανίζονται στην βιβλιογραφία συχνά ως συνώνυμες της ένταξης, περιγράφοντας την διαδικασία εγκατάστασης ως μια διεργασία προσωπικής αλλά και κοινωνικής εξέλιξης μέσα σε ένα ασφαλές και σταθερό πλαίσιο που παρέχει ευκαιρίες και δυνατότητες (Valtonen, 2004). Στην περίπτωση της μετεγκατάστασης τονίζεται ακόμη περισσότερο η σημασία του προϋπάρχοντος πλαισίου αξιών της χώρας καταγωγής των προσφύγων και μεταναστών. Κλείνοντας, σχετικά με την χρήση των διαφορετικών αυτών όρων, άλλοι επιστήμονες τους προσεγγίζουν ως στάδια που συνιστούν την ένταξη, όπως για παράδειγμα η έννοια της συμμετοχής, ή και στάδια που έπονται αυτής, όπως η ενσωμάτωση. Όπως έχουν παρατηρήσει εύστοχα οι Castels et al (2002) στο πλαίσιο της συζήτησης για τους διαφορετικούς όρους, «τα εννοιολογικά προβλήματα που σχετίζονται με την ένταξη φτάνουν μέχρι το ερώτημα του ποιος ορίζει το φαινόμενο αυτό». Το ερώτημα αυτό είναι κομβικής σημασίας και το βλέπουμε να επανέρχεται συχνά μέσα στη βιβλιογραφία. Μέσα από το ερώτημα αυτό εγείρονται σημαντικά ζητήματα στα οποία και θα επανέλθουμε καθώς συνδέονται άμεσα με τα ερευνητικά μας ζητήματα. Σε κάθε περίπτωση στην ανάλυση μας θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο «ένταξη» (*integration*) για να σκιαγραφήσουμε το φαινόμενο καθαυτό, λαμβάνοντας βέβαια υπόψη την κριτική⁴⁴ που έχει ασκηθεί για το περιεχόμενό του.

Συνεχίζοντας την σκιαγράφιση του όρου της ένταξης, ο Favel (1998) είχε αναφερθεί στην ένταξη ως «όρο ομπρέλα στον οποίο ενυπάρχουν παράλληλες και πιθανά επικαλυπτόμενες διαδικασίες, οι οποίες δεν έχουν σταθερό ρυθμό, αλλά κινούνται σε διαφορετικές ταχύτητες, τροχιές και επιφέρουν διαφορετικά αποτελέσματα». Οι πρώτες αναφορές σχετικά με την ένταξη εντοπίζονται στο (θεωρητικό) έργο των κοινωνιολόγων, Webber και Durkheim, οι οποίοι μιλούν για κοινωνική σύνθεση, εννοώντας την δημιουργία ενός πλαισίου με κοινές αρχές για τα μέλη τους. Εκκινώντας από το νήμα αυτό, οι θεωρητικοί της Σχολής του Σικάγο συνδέουν την διαδικασία της κοινωνικής σύνθεσης με την έννοια της εθνικότητας και προσεγγίζουν την ένταξη μέσα από την διαδικασία της συμμόρφωσης των μεταναστών στα πρότυπα της κοινωνίας υποδοχής άρα και την αφομοίωση τους

⁴⁴ Η εν λόγω κριτική που έχει ασκηθεί από επιστήμονες (όπως οι Castles et al, 2002) στο περιεχόμενο του όρου ένταξη έχει να κάνει με την περιγραφή, μιας διαδικασίας μονόπλευρης καθώς καλούνται οι μετανάστες και πρόσφυγες να ενταχθούν, να χωρέσουν δηλαδή στην κοινωνία της χώρας υποδοχής. Αυτή η κριτική έχει να κάνει με την ερμηνεία της ίδιας της λέξης που έχει επιλεγεί για να περιγράψει το φαινόμενο και θεωρείται ότι της αποδίδει, επί της αρχής χαρακτηριστικά, όπως αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω.

(Castles et al, 2002). Ο όρος αφομοίωση (*assimilation*) συνιστά μια από τις βασικές έννοιες στην διαδικασία της ένταξης που συνδέεται με την μονοπολιτισμική αντίληψη για την συγκρότηση των κοινωνιών και περιγράφει την σταδιακή υιοθέτηση όλων των χαρακτηριστικών της κοινωνίας υποδοχής και την ταυτόχρονη εγκατάλειψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των μεταναστών. Τον όρο αυτόν τον συναντάμε ξανά στον τομέα της κοινωνικής ψυχολογίας και συγκεκριμένα στην προσπάθεια του Berry (1994, 1997) να μελετήσει τον επιπολιτισμό⁴⁵ μέσα από τις στρατηγικές επιβίωσης τις οποίες επιλέγουν τα υποκείμενα που βρίσκονται στην ενταξιακή διαδικασία. Για τον ίδιο, η ένταξη είναι μία από τις επιλογές⁴⁶ που υπάρχουν διαθέσιμες. Μέσα από την προσέγγιση του διαφαίνεται αυτό που θα συναντήσουμε και από άλλους θεωρητικούς, δηλαδή ο αμφίδρομος χαρακτήρας της ένταξης. Ένα σημείο κριτικής, όμως, στην οπτική του αφορά στο κατά πόσο οι εν λόγω στρατηγικές επιβίωσης συνιστούν επιλογή των ίδιων των υποκειμένων ή τελικά, σε πολλές περιπτώσεις, επιβάλλονται από το κοινωνικό πλαίσιο υποδοχής και τις κατεστημένες πολιτικές ένταξης (Phillimore, 2012).

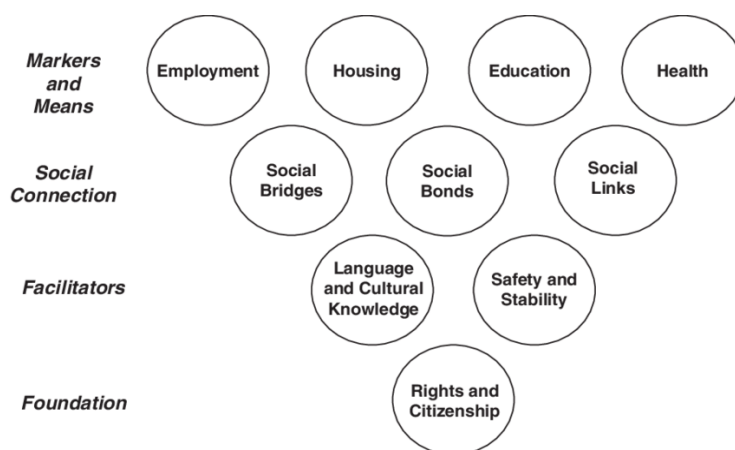
Υπάρχουν πολλοί ερευνητές που προσεγγίζουν την ένταξη ως μια γραμμική διαδικασία, μέσα από τα διαφορετικά της στάδια. Η προσέγγιση αυτή έχει δεχτεί έντονη κριτική από τους Bhatia και Ram (2009) ως «μονοκόμμητη, αμετάβλητη και απολίτικη». Επικρατέστερες όμως είναι οι αναλύσεις που μιλούν για την ένταξη ως μια αμφίδρομη διαδικασία που προϋποθέτει προσαρμογή τόσο της κοινωνίας υποδοχής όσο και του μετανάστη (Castles et al, 2002, Threadgold and Court, 2005, Ager and Strang 2004). Οι θεωρητικοί αυτοί υποστηρίζουν ότι η κοινωνική ένταξη διαπερνά όλους τους τομείς της κοινωνίας και είναι ένα πεδίο διαμόρφωσης νέων ταυτοτήτων. Ο Weinfeld (1997) παρομοιάζει το πεδίο στο οποίο συντελείται η ενταξιακή διαδικασία με μια «φωλιά» «nest approach» καθώς, όπως ο ίδιος εξηγεί,

⁴⁵ Ως επιπολιτισμός (*acculturation*) ορίζεται ως το αποτέλεσμα της επαφής ανάμεσα σε διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες, το οποίο επιφέρει αλλαγές στο πολιτισμικό μοντέλο της μίας ή και των δύο ομάδων.

⁴⁶ Το μοντέλο του Berry αναπτύσσει τέσσερις στρατηγικές επιβίωσης που αφορούν στην ένταξη (*integration*), στον διαχωρισμό (*separation*), στην αφομοίωση (*assimilation*) και την περιθωριοποίηση (*marginalization*). Η κάθε μια παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς την σύνδεση των ενταξιακών υποκειμένων, είτε με την κοινωνία υποδοχής, είτε με οικεία πολιτισμική ταυτότητα. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της ένταξης υπάρχει η συνδιαλλαγή των πολιτισμικών στοιχείων ισότιμα με την κοινωνία υποδοχής. Στην περίπτωση της αφομοίωσης υιοθετούνται εξ' ολοκλήρου τα στοιχεία της κοινωνίας υποδοχής. Η αντίθετη αυτή της περίπτωσης είναι ο διαχωρισμός, όπου το άτομο διαχωρίζεται και παραμένει προσηλωμένο στα πολιτισμικά πρότυπα της κοινωνίας καταγωγής. Τέλος η περίπτωση της περιθωριοποίησης περιγράφει την αποστασιοποίηση από όλα τα πρότυπα και στοιχεία, και αυτά που προϋπήρχαν και αυτά της κοινωνίας υποδοχής.

αυτή ξεκινάει από τον επαναπροσδιορισμό των οικογενειακών σχέσεων, επεκτείνεται στην αλληλεπίδραση με λίγο μεγαλύτερες παρέες και ομάδες, ανοίγει στο επίπεδο της γειτονιάς και διαχέεται σε ακόμη πιο ανοιχτούς κύκλους και συστήματα. Ο επαγωγικός αυτός χαρακτήρας της ενταξιακής διαδικασίας, είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη στην χάραξη της ενταξιακής πολιτικής (Castels et al., 2002). Επίσης, οι Phillimore και Goodson (2008), παραθέτουν ότι η διαδικασία ένταξης ξεκινά από την στιγμή της άφιξης του μετανάστη και ολοκληρώνεται με την εξασφάλιση συνθηκών διαβίωσης εφάμιλλων με αυτών που απολαμβάνει ο εγχώριος πληθυσμός.

Στις περισσότερες αναλύσεις και προσεγγίσεις του εννοιολογικού πλαισίου της ένταξης υπογραμμίζεται ο πολυπαραγοντικός της χαρακτήρας, με τους Fyvie et al. (2003) να τονίζουν την εκπαίδευση και κατάρτιση, την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, την υγεία και την στέγαση ως τους πιο σημαντικούς και χρήσιμους κοινωνικούς τομείς στους οποίους βασίζεται η ενταξιακή διαδικασία. Υπάρχει μια τεράστια και ανοιχτή συζήτηση γύρω από τους παράγοντες, πρωτεύοντες ή και δευτερεύοντες, που επηρεάζουν καθοριστικά την ένταξη και κατά συνέπεια τους δείκτες με βάση τους οποίους θα μπορούσε κανείς να «μετρήσει» και να αξιολογήσει την ένταξη.

Εικόνα 1: «Η αντεστραμμένη πυραμίδα της ένταξης» Ενταξιακό μοντέλο ανάλυσης των μελετητών Ager και Strang

Έχουν καταγραφεί βιβλιογραφικά προσπάθειες διαμόρφωσης μια επαρκούς τυπολογίας, η πιο αξιόλογη και ολοκληρωμένη εκ των οποίων είναι αυτή των Ager και Strang (2008) οι οποίοι κατασκεύασαν ένα εννοιολογικό μοντέλο⁴⁷ που

⁴⁷ Η συγκεκριμένη ερευνητική δουλειά είναι μέρος ενός προγράμματος του «Understanding integration: A conceptual framework» που εστιάζει στην διεξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την

προσπαθεί να προσεγγίσει του κομβικούς τομείς της ένταξης. Το μοντέλο αυτό απεικονίζεται μέσα από ένα αναποδογυρισμένο τρίγωνο με τέσσερα επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο βρίσκονται οι υλιστικοί παράγοντες της ένταξης, η εργασία, η στέγαση, η εκπαίδευση και η υγεία. Οι παράγοντες αυτοί λειτουργούν ως πεδία στα οποία επιτυγχάνεται η ένταξη άμεσα αλλά την ίδια στιγμή αποτελούν και τα μέσα, τα εργαλεία δηλαδή για την επίτευξη της. Το πρώτο αυτό επίπεδο βασίζεται και τροφοδοτείται από το δεύτερο επίπεδο που είναι η κοινωνική διασύνδεση. Ειδικότερα, αυτή εμπεριέχει τις κοινωνικές συνδέσεις εντός την μειονοτικής κοινότητας, του οικείου δηλαδή πλαισίου του μετανάστη (social bonds), τις κοινωνικές συνδέσεις με την κοινωνία υποδοχής (social bridges) αλλά και την σύνδεση με το θεσμικό κομμάτι του κράτους υποδοχής (social links). Για την επίτευξη των παραπάνω η χρήση κοινής γλώσσας και η κατανόηση του πολιτισμικού πλαισίου σε συνδυασμό με το αίσθημα σταθερότητας και ασφάλειας, συμβάλλουν διευκολυντικά και συνιστούν τα στοιχεία που αποτελούν το τρίτο επίπεδο στο σχήμα αυτό των Ager και Strang. Οι παράγοντες διευκόλυνσης και το κοινωνικό δίκτυο με όλες του τις διακλαδώσεις αποτελούν τόσο τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στους τομείς που συντελείται η ένταξη, όσο και το βασικό προαπαιτούμενο για ολόκληρη την διαδικασία ένταξης, που δεν είναι άλλο από τα αναγνωρισμένα, ίσα δικαιώματα των μεταναστών και προσφύγων με αυτά του ντόπιου πληθυσμού. Τα ίσα δικαιώματα και η δυνατότητα αναγνώρισης της ιθαγένειας αποτελούν το κυρίαρχο διακύβευμα στη βάση του οποίου διαμορφώθηκε και το εν λόγω σχήμα (framework) από τους ερευνητές.

Το εν λόγω σχήμα, λοιπόν, αποδίδει σχεσιακά τους παράγοντες που διαμορφώνουν την ένταξη, φωτίζοντας τον τρόπο που αυτοί αλληλοτροφοδοτούνται και συνομιλούν μεταξύ τους. Παρόλα αυτά, δεν είναι καθόλου ασήμαντη η κριτική που έχει ασκηθεί στο εν λόγω μοντέλο, μια κριτική που υπογραμμίζει κάποιες εξίσου σημαντικές πτυχές για το ζητούμενο της ένταξης. Μια από αυτές αφορά στην λογική της κατηγοριοποίησης των παραγόντων που αφορούν στην ένταξη. Ο Bakewell (2008) στο πλαίσιο της κριτικής του τόνισε ότι «οι κατηγοριοποιήσεις αφήνουν αόρατες μεγάλες ομάδες μεταναστών και προσφύγων» και συνέχισε σχολιάζοντας ότι «δεν θα πρέπει να είμαστε προδιατεθειμένοι από την ενταξιακή πολιτική, καθώς η ίδια

επιτυχία των επίσημων πολιτικών που αφορούν την διαχείριση των αιτούντων άσυλο και των αναγνωρισμένων προσφύγων από την βρετανική κυβέρνηση.

λειτουργεί περιοριστικά ως προς την έρευνα». Αυτό που ο ίδιος προσπάθησε να εκφράσει στην ανάλυση της κριτικής του, συναντάται και στους Castles et al (2002), οι οποίοι τόνισαν ότι είναι πολύ σημαντικό να χρησιμοποιούνται δείκτες ένταξης με μεγάλο εύρος που να μην είναι περιοριστικοί, ώστε να μπορούν να συμπεριλαμβάνουν όσο το δυνατόν περισσότερες συνισταμένες, οι οποίες συνήθως τείνουν να μην συμπεριλαμβάνονται στην εξίσωση της ενταξιακής διαδικασίας. Οι συνισταμένες αυτές αφορούν κυρίως στις στρατηγικές ένταξης που αναπτύσσουν οι ίδιοι οι μετανάστες και πρόσφυγες αξιοποιώντας τα ατομικά τους κίνητρα αλλά και το κοινωνικό τους δίκτυο. Έχει παρατηρηθεί και καταγραφεί βιβλιογραφικά ότι οι «υποκειμενικοί» παράγοντες που φέρουν οι μετανάστες, έχουν βαρύνουσα σημασία για την ενταξιακή διαδικασία η οποία είναι εξίσου σημαντική με τους «αντικειμενικούς» παράγοντες που σχετίζονται με διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής (Castles et al, 2002). Στην ίδια λογική έχει ασκηθεί κριτική από την McPherson (2010) σχετικά με την έμφαση που δίδεται ερευνητικά στους ποσοτικοποιημένους παράγοντες που αφορούν στην ένταξη σε βάρος των ποιοτικών παραγόντων οι οποίοι δύναται να αναδείξουν τα πολυάριθμα στοιχεία που συντελούν στην ένταξη και που φωτίζουν ποικιλοτρόπως τις πολλές διαφορετικές πτυχές της. Για παράδειγμα στο έργο της η Fozdar (2013) αναλύει πόσο σημαντική είναι η αίσθηση του ανήκειν για την ενταξιακή διαδικασία των μεταναστών και προσφύγων, ενώ οι Platts-Fowler και Robinson (2015) στάθηκαν στον καθοριστικό παράγοντα του χώρου, του πεδίου στον οποίο συντελείται η ένταξη και τον τρόπο που επηρεάζει την διαδικασία.

Ολοκληρώνοντας την σκιαγράφιση του εννοιολογικού πλαισίου της ένταξης προκύπτει ξεκάθαρα η ανάγκη αποσαφήνισης των πολλαπλών ζητημάτων που συνθέτουν το φαινόμενο αυτό. Την συνολική εικόνα όσων προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε παραπάνω δίνει ο μακροσκελής και αρκετά συμπεριληπτικός ορισμός του Kuhlman (1991). Ο ίδιος υποστηρίζει ότι «εάν οι πρόσφυγες μπορούσαν να συμμετέχουν στην οικονομία της χώρας υποδοχής με τρόπο ανάλογο των δεξιοτήτων τους και συμβατό με τις αξίες τους, εάν κατείχαν ένα επίπεδο διαβίωσης το οποίο ανταποκρίνεται στις ελάχιστες πολιτισμικά καθορισμένες απαιτήσεις, εάν η κοινωνικοπολιτική αλλαγή την οποία υφίστανται τους επιτρέπει να διατηρούν την δική τους ταυτότητα και να προσαρμόζονται ψυχολογικά στην νέα κατάσταση, εάν η εισροή των προσφύγων δεν έχει δυσχεράνει τις συνθήκες διαβίωσης και τις ευκαιρίες στον οικονομικό τομέα για τον ντόπιο πληθυσμό, εάν οι προστριβές μεταξύ του

ντόπιου πληθυσμού και των προσφύγων δεν είναι δυσανάλογες από αυτές που ενέχει η ίδια η κοινωνία υποδοχής και τέλος, εάν οι πρόσφυγες δεν αντιμετωπίζουν περισσότερες διακρίσεις από αυτές που ήδη διακατείχαν τις σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων της κοινωνίας υποδοχής, τότε οι πρόσφυγες είναι πραγματικά ενταγμένοι». Η προσπάθεια αυτή ορισμού ενσωματώνει και αποκρυσταλλώνει ολόκληρη την ακαδημαϊκή συζήτηση σχετικά με το εννοιολογικό πεδίο της ένταξης αφήνοντας ανοιχτή την ερώτηση αν τελικά μιλάμε για μια κατάσταση ή μια διαδικασία.

Κλείνοντας με αυτόν τον αρκετά ανοιχτό ορισμό που αναδεικνύει τις διαφορές πτυχές της ένταξης, την επιρροή που αυτή ασκεί σε ένα εύρος παραγόντων αλλά και τους παράγοντες που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την ίδια, μπορούμε να προχωρήσουμε στον τρόπο που η θεωρία και η διεπιστημονική προσέγγιση του εννοιολογικού πλαισίου της ένταξης συναντά την θεσμική αποτύπωση της μέσα από την ενταξιακή πολιτική.

4.2. Εγγώριο ενταξιακό πλαίσιο

Αφού προσεγγίσαμε εννοιολογικά το φαινόμενο της κοινωνικής ένταξης μέσα από τις δαιδαλώδεις διακλαδώσεις, τους στροβιλισμούς, τις υποθέσεις, τις κατηγοριοποιήσεις αλλά και τις προσπάθειες απόδοσης συγκεκριμένου περιεχομένου, έχει σημασία να προσπαθήσουμε να εξετάσουμε πως αποτυπώνεται αυτό μέσα από την μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας, κομμάτι της οποίας είναι η ενταξιακή πολιτική. Είναι εμφανές ότι οι δύο αυτές πτυχές της μεταναστευτικής πολιτικής είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Από την μια, η πτυχή του ελέγχου των συνόρων, της εισόδου και εξόδου των μεταναστών και προσφύγων αλλά και από την άλλη η πτυχή της νομιμοποίησης της υπόστασης τους στην χώρα υποδοχής, συμβάλουν καθοριστικά στον ποσοτικό και ποιοτικό προσδιορισμό των υποκειμένων που παραμένουν στην Ελλάδα και εισέρχονται σε μια ενταξιακή διαδικασία.

Στο πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας, όπως σκιαγραφήθηκε παραπάνω στην ανάλυση μας, οι ρυθμίσεις που αφορούν σε ενταξιακά θέματα προέκυψαν σε δεύτερο χρόνο στις αναθεωρήσεις των νομικών κειμένων. Διερευνώντας την πληθώρα των νομοθετημάτων που αφορούν στην μεταναστευτική πολιτική και συγκεκριμένα την ενταξιακή πολιτική της χώρας παρατηρούμε ότι το βάρος πέφτει σχεδόν αποκλειστικά στην νομιμοποίηση της παρουσίας των

μεταναστών και προσφύγων στην ελληνική επικράτεια. Συγκεκριμένα, δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στην ρύθμιση των προϋποθέσεων των διαφορετικών τύπων αδειών διαμονής και του καθεστώτος διεθνούς προστασίας από κάθε άλλη πτυχή της κοινωνικοπολιτικής και οικονομικής ζωής του εισερχόμενου πληθυσμού. Έτσι διαφαίνεται, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, ότι η προϋπόθεση ένταξης του εισερχόμενου πληθυσμού δεν είναι η υπόσταση τους στην χώρα από την πρώτη μέρα που έρχονται, αλλά η νομιμοποίηση της υπόστασης τους με έγγραφα που έχουν συγκεκριμένη ισχύ και ημερομηνία λήξης. Μια τέτοια παρατήρηση έρχεται να περιορίσει το εύρος και βάθος των επιστημονικών αναλύσεων του εννοιολογικού πλαισίου της ένταξης, όπως αυτό ξεδιπλώθηκε παραπάνω, αλλά ταυτόχρονα έρχεται να επικυρώσει ουσιαστικά την παραβίαση των δικαιωμάτων των μεταναστών μέσα σε αυτή την συνθήκη⁴⁸.

4.2.1 Ανασκόπηση του νομοθετικού πλαισίου της ένταξης

Εστιάζοντας στην μεταναστευτική νομοθεσία παρατηρούμε ότι αυτή κινείται με κύριο γνώμονα την αποτροπή της εισόδου των μεταναστών και τον αυστηρό έλεγχό τους. Μόλις το 2005, στο πλαίσιο του νόμου 3386/2005⁴⁹, εμφανίζεται το τρίπτυχο «νομιμότητα- δικαιώματα- κοινωνική ένταξη» και προβλέπεται ένα «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης», στόχος του οποίου θα ήταν να προωθήσει και να διευκολύνει την ένταξη αναγνωρίζοντας τις διαφορετικές πολιτισμικές ταυτότητες μέσα από την διασφάλιση ισότιμης συμμετοχής. Επιπρόσθετα στον ίδιο νόμο ενσωματώνονται μια σειρά ευρωπαϊκών οδηγιών και κανονισμών⁵⁰. Μολαταύτα, δεν παρατηρείται καμία ποιοτική εξέλιξη που να συμβάλει στην ουσιαστική ενσωμάτωση των εισερχόμενων

⁴⁸ Όπως επισημαίνει το Γενικός Γραμματέας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ: «Οι μετανάστες δικαιούνται να απολαμβάνουν τον σεβασμό, την προστασία και την εφαρμογή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων τους, όπου και αν βρίσκονται και *ανεξαρτήτως της εθνικότητας, της καταγωγής ή του νομικού καθεστώτος που τους διέπει*. Αυτή η προστασία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινωνική τους ένταξη, η οποία με την σειρά της επιτρέπει στους μετανάστες να ζουν μια οικονομικά δημιουργική και κοινωνικά και πολιτιστικά πλούσια ζωή». United Nations Human Rights Office (OHCHR), Reported by OHCHR, 22/7/2011.

⁴⁹ Βλ. υποσημείωση 31.

⁵⁰ Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής: **Κανονισμός (ΕΚ) 1030/2002** για την καθιέρωση αδειών διαμονής ενιαίου τύπου για τους υπηκόους τρίτων χωρών. **Κανονισμός (ΕΚ) 859/2003** για την κοινωνική ασφάλιση των υπηκόων τρίτων χωρών. **Οδηγία 2002/90/ΕΚ** για τον ορισμό της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής. **Οδηγία 2003/86/ΕΚ** σχετικά με τα δικαιώματα οικογενειακής επανένωσης. **Οδηγία 2003/109/ΕΚ** σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες. **Οδηγία 2004/81/ΕΚ** σχετικά με τον τίτλο παραμονής που χορηγείται στους υπηκόους τρίτων χωρών θύματα εμπορίας ανθρώπων ή συνέργειας στην λαθρομετανάστευση που συνεργάζονται με τις αρμόδιες αρχές.

πληθυσμών. Στην πράξη, το βάρος πέφτει στην διευκόλυνση και ρύθμιση των διαδικασιών απόδοσης των αδειών διαμονής (Σαρρής, 2008).

Το ίδιο περίπου βλέπουμε να συμβαίνει και με το Μεταναστευτικό Κώδικά του 2014⁵¹, όπου επιχειρεί να συγκεντρώσει το σύνολο των νομοθετημάτων που αφορούσαν στα ζητήματα μετανάστευσης αλλά και να ενσωματώσει τις αναθεωρημένες ευρωπαϊκές οδηγίες. Συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι και στο συγκεκριμένο εγχείρημα, τα ζητήματα ένταξης τίθενται εμμέσως και εστιάζουν κυρίως στην ρύθμιση των αδειών διαμονής. Μέσα από τον νόμο αυτό δίνεται πρόσβαση σε μακροχρόνιους τίτλους διαμονής, καθιερώνεται η άδεια διαμονής για τα παιδιά δεύτερης γενιάς, ενώ ταυτόχρονα προβλέπονται ευνοϊκότεροι όροι για την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Πρόκειται για ρυθμίσεις που διευκόλυναν σημαντικά τις συνθήκες απόκτησης αδειών, η οποία συνιστούσε μια διαδικασία εξαιρετικά χρονοβόρα, διαιωνίζοντας την αναμονή των μεταναστών για απόκτηση των νομιμοποιητικών εγγράφων τους. Την ίδια στιγμή, ενισχύεται η σύνδεση της ενταξιακής διαδικασίας με την απόκτηση του πολυπόθητου νομιμοποιητικού εγγράφου. Η έμφαση στο καθεστώς αναγνώρισης της νόμιμης παραμονής στην χώρα μαζί με την απουσία ολοκληρωμένου ενταξιακού πλαισίου εντός των νομοθετημάτων επισφραγίζει το αέναο κυνήγι των τίτλων ως βασική προϋπόθεση για να μπορέσουν οι άνθρωποι που εισέρχονται στην Ελλάδα να ενταχθούν σε αυτήν. Ένα τελευταίο σημείο για το οποίο αξίζει να γίνει μια σημείωση σε σχέση με τον Μεταναστευτικό Κώδικα είναι το γεγονός ότι ενσωματώνει εκ των πραγμάτων διατάξεις που αφορούν και στον προσφυγικό πληθυσμό⁵². Ο Μεταναστευτικός Κώδικας αναφέρεται στο ευρύτερο φάσμα των υπηκόων τρίτων χωρών και συνεπώς, καθώς δεν υπάρχει ένα ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο σε σχέση με το προσφυγικό δίκαιο. Επιπλέον καλύπτει ένα φάσμα παροχών, όπως είναι η δυνατότητα διεκδίκησης της άδειας επί μακρόν διαμένοντος, η οποία συμπεριλαμβάνει εν δυνάμει και τους πρόσφυγες. Τέλος, δεν μπορούμε παρά να επισημάνουμε την αποσπασματικότητα τόσο του μεταναστευτικού όσο και του προσφυγικού νομικού πλαισίου που εντοπίζεται διάσπαρτο σε πληθώρα νομοθετημάτων, με αλληλεπικαλυπτόμενα πεδία αναφοράς.

⁵¹ Βλ. υποσημείωση 33.

⁵² Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να επισημάνουμε ότι παρ' όλες τις ενστάσεις και τους προβληματισμούς σχετικά με το εννοιολογικό περιεχόμενο και την κατηγοριοποίηση των δύο αυτών όρων, του *μετανάστη* και του *πρόσφυγα*, δεν μπορούμε να μην συμπεριλάβουμε στην ανάλυση μας την επεξήγηση του νομικού πλαισίου το οποίο έχει διαμορφωθεί στην βάση αυτού του διαχωρισμού.

Περνώντας με αυτό τον τρόπο και στην σκιαγράφηση της νομικής πραγματικότητας σχετικά με την ένταξη των προσφύγων ή δικαιούχων διεθνούς προστασίας⁵³, παρατηρούμε ότι τα τελευταία χρόνια προκύπτουν όλο και πιο έντονα τα ζητήματα αυτά, τόσο στις χώρες της Ε.Ε. όσο και στην Ελλάδα, λόγω των μαζικών ροών των τελευταίων ετών. Την ίδια στιγμή στο εγχώριο δίκαιο, το ενταξιακό πλαίσιο σε σχέση με τους δικαιούχους διεθνούς προστασίας προκύπτει από τον νόμο 4375/2016⁵⁴ σε συνδυασμό με τις τροποποιήσεις που έφερε ο 4636/2019⁵⁵ (Μαρούδα και Σαράντη, 2016). Συγκεκριμένα παρατηρούμε αρκετές διατάξεις που αφορούν στην ένταξη μέσα από την κατοχύρωση κοινωνικοοικονομικών δικαιωμάτων που εξασφαλίζουν το δικαίωμα στην απασχόληση, στην εκπαίδευση, στην στέγαση, στην κοινωνική πρόνοια και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη όπως επίσης και στην οικογενειακή ενότητα και την πολιτογράφηση. Όπως και στην περίπτωση των μεταναστών, που αναφέρθηκαν παραπάνω, η διαμόρφωση του ενταξιακού πλαισίου είναι σε πρώιμο στάδιο και κινείται ακολουθώντας τις βασικές κατηγοριοποιήσεις και την πρόσβαση των προσφύγων σε βασικούς τομείς της κοινωνικής ζωής, χωρίς να τονίζεται ο αμφίδρομος χαρακτήρας της ενταξιακής διαδικασίας.

Στην ανάλυση του ενταξιακού πλαισίου της Ελλάδας ξεχωριστή μνεία φέρει η διαδικασία κτήσης ιθαγένειας που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της τυπικής αναγνώρισης των μεταναστών και προσφύγων ως πολιτών αυτής της χώρας. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η ίδια η έννοια της ιδιότητας του πολίτη ενέχει από μόνη της έναν διαχωρισμό του εισερχόμενου πληθυσμού σε όσους καταφέρνουν και όσους αποτυγχάνουν να αποκτήσουν τον τίτλο του πολίτη. Η ίδια η έννοια, επομένως, που είναι κομβική για την ενταξιακή διαδικασία, βασίζεται και αναπαράγει το δίπολο «ένταξη- αποκλεισμός» (Χριστόπουλος, 2012). Ξεκινώντας από τον νόμο 3284/2004⁵⁶ στον οποίο εισάγεται κάπως πιο ολοκληρωμένα ο κώδικας ελληνικής ιθαγένειας μέχρι και τον ισχύον νόμο 47/35/2020⁵⁷, έχουν υπάρξει πάρα πολλές

⁵³ Ο όρος «δικαιούχοι διεθνούς προστασίας» προκύπτει από τα νομικά κείμενα και αναφέρεται στους «αναγνωρισμένους πρόσφυγες». Φέρει την ίδια έννοια υπογραμμίζοντας ουσιαστικά και μέσα από την χρήση των λέξεων στον τίτλο το πλαίσιο της διεθνούς προστασίας που αναζητούν οι πρόσφυγες εγκαταλείποντας τις χώρες καταγωγής τους. Στην συνέχεια ο όρος αυτός θα χρησιμοποιείται ως συνώνυμος του όρου «αναγνωρισμένος πρόσφυγας».

⁵⁴ Βλ. υποσημείωση 36

⁵⁵ Βλ. υποσημείωση 37

⁵⁶ **Ν.3284/2004**: «Περί κυρώσεως του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας».

⁵⁷ **Ν.4755/2020**: «Τροποποίηση του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας, νέο πλαίσιο επιλογής διοικήσεων στον δημόσιο τομέα, ρύθμιση οργανωτικών θεμάτων της Γενικής Γραμματείας Ιθαγένειας και της Γενικής Γραμματείας Ανθρώπινου Δυναμικού Δημόσιου Τομέα του Υπουργείου Εσωτερικών,

τροποποιήσεις, μέσα στα χρόνια, οι οποίες αφορούν στις διαδικασίες, τις προθεσμίες και τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την απόκτηση του τίτλου αυτού. Ενώ το δικαίωμα κτήσης ιθαγένειας δίδεται εξίσου σε μετανάστες και πρόσφυγες, σημείο που τέμνει το μεταναστευτικό και προσφυγικό νομικό πλαίσιο, η δυνατότητα που τους παρέχεται για πολιτογράφηση είναι κατά πολύ περιορισμένη. Μέσα από τις προϋποθέσεις αλλά και την διαδικασία της εξέτασης για την απόδοση της ιδιότητας του πολίτη προκύπτει η εστίαση για ακόμα μια φορά, στους τίτλους και την διάρκεια της νόμιμης παραμονής στην χώρα και στην γνώση της γλώσσας, της ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού. Δίνεται βάση στην στείρα μονόπλευρη απόκτηση γνώσεων και όχι στην συμπερίληψη και στην αλληλεπίδραση των πολιτισμών που συναντιούνται στο ελληνικό έδαφος. Είναι φανερό ότι η φιλοσοφία των νομοθετημάτων περί ιθαγένειας στην Ελλάδα, διέπεται από τις αρχές του δικαίου του αίματος⁵⁸ (jus sanguinis), δίνοντας βάση στην καταγωγή από την οικογένεια, μέσω της οποίας μεταφέρονται τα εθνικά γνωρίσματα. Παρατηρούμε, επομένως, πως η ιδιότητα του πολίτη προσεγγίζεται ακόμα μέσα από την παραδοσιακή λογική της εθνικής κυριαρχίας, όπου το έθνος είναι ο πυρήνας και το κύριο σημείο αναφοράς με βάση το οποίο επικυρώνεται κανείς ως πολίτης του ελληνικού κράτους. Στην λογική αυτή βασίζεται και η μη αναγνώριση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα (Μάρκου, 2007).

Ολοκληρώνοντας την επισκόπηση κάποιων βασικών σημείων του νομοθετικού πλαισίου σχετικά με την ένταξη είναι φανερό πως η αποσπασματικότητα των νομοθετημάτων αντανακλά το γεγονός της επιφανειακής και ελλιπούς ενασχόλησης με τα ζητήματα αυτά σε πολιτικό επίπεδο. Η Ελλάδα ακόμα και σήμερα εξακολουθεί να μην έχει ενιαία και αυτούσια νομοθεσία για την ένταξη πέρα από δύο άρθρα του Μεταναστευτικού Κώδικα (Διανέοσις, 2020). Το βάρος και το ενδιαφέρον της μεταναστευτικής νομοθεσίας εντοπίζεται αποκλειστικά στις διαδικασίες και ρυθμίσεις των νομιμοποιητικών εγγράφων, αδειών διαμονής και κτήσης ιθαγένειας. Με τον τρόπο αυτό, η ένταξη συνιστά ουσιαστικά μια ανηλεή γραφειοκρατική διαδικασία με στόχο την συγκέντρωση των κατάλληλων νομιμοποιητικών εγγράφων τα οποία συνιστούν τελικά την μοναδική προϋπόθεση της ένταξης τους. Έτσι, η

ρυθμίσεις για την αναπτυξιακή προοπτική και την εύρυθμη λειτουργία των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλες διατάξεις».

⁵⁸ Στην συζήτηση για την απόδοση της ιθαγένειας υπάρχουν δύο βασικά ρεύματα. Το ένα αφορά στον δίκαιο εξ' αίματος (jus sanguinis) με βάση το οποίο η ιθαγένεια αποκτάται μέσω της καταγωγής και το δίκαιο του εδάφους (jus soli) βάσει του οποίου η ιθαγένεια δίνεται από τον τόπο της γέννησης.

νομιμοποίησή τους, ως το μοναδικό εχέγγυο της «επιτυχούς» ένταξης, συνιστά ταυτόχρονα και την μοναδική τους «ευκαιρία» ένταξης στη χώρα υποδοχής. Με την έννοια αυτή, η ένταξη ισοδυναμεί με το να καταστεί νόμιμες τις υπάρξεις των προσφύγων και μεταναστών, μια διαδικασία που μοιάζει να θεσμοθετεί και να διαβουλεύεται πάνω στο όριο του ανθρώπινου.

4.2.2 Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης: στόχοι, σχολιασμός και κριτική

Προχωρώντας την ανάλυση μας και αφού διατρέξαμε το νομοθετικό πλαίσιο που διαμορφώνει την ενταξιακή πραγματικότητα των προσφύγων και μεταναστών, έχει νόημα να σταθούμε στην φιλοσοφία και τις βασικές αρχές των πολιτικών κείμενων που αφορούν στην χάραξη εθνικής στρατηγικής για την ένταξη.

Συγκεκριμένα, η πρώτη προσπάθεια διαμόρφωσης εθνικής στρατηγικής συντελείται για την Ελλάδα μόλις το 2013 και είναι ένα αποτέλεσμα της αντανάκλασης των ευρωπαϊκών προτύπων και απαιτήσεων στο πλαίσιο των Κοινών Βασικών Αρχών⁵⁹ για την ένταξη. Η εθνική στρατηγική, όπως διαφαίνεται στο σύνολο του κειμένου, προωθεί την δομική ενσωμάτωση, μια καθαρά αφομοιωτική προσέγγιση που βασίζεται στην υιοθέτηση του κυρίαρχου μοντέλου από τους πρόσφυγες και μετανάστες. Τόσο οι βασικοί στόχοι που τίθενται και αφορούν στην «διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης με βάση τις ανάγκες της αγοράς εργασίας» και στην «ομαλή κοινωνική και πολιτισμική ενσωμάτωση των νόμιμων μεταναστών, βάσει των αρχών και του αξιακού πλαισίου της Ελληνική Δημοκρατίας», όσο και η αναφορά στην διαδικασία της αποκοινωνικοποίησης ή αποπολιτισμοποίησης⁶⁰ σκιαγραφούν την αφομοιωτική λογική της στρατηγικής. Η στρατηγική αφορά συνολικά στον εισερχόμενο πληθυσμό, τόσο σε μετανάστες όσο και σε δικαιούχους διεθνούς προστασίας, δίνοντας βαρύτητα ήδη από την αρχή στην νόμιμη παραμονή τους και άρα στην ύπαρξη νομιμοποιητικών εγγράφων. Επιπρόσθετα, υπογραμμίζεται η εργασία ως ο κυριότερος παράγοντας κοινωνικής ένταξης, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως το «διαβατήριο για όλες σχεδόν τις μορφές κοινωνικής συμμετοχής» σε συνδυασμό με την ενίσχυση της στοχευμένης επαγγελματικής κατάρτισης με σκοπό

⁵⁹ Κοινό Πρόγραμμα για την Ένταξη - Πλαίσιο σχετικά με την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52005DC0389&from=EN>

⁶⁰ Ο όρος αυτός δίδεται μέσα από το ίδιο το κείμενο της Εθνικής Στρατηγικής για την ένταξη ως, ίσως, πιο δόκιμος για να περιγράψει την απώλεια της παλιάς πολιτισμικής ταυτότητας και την υιοθέτηση μιας νέας.

να καλυφθούν οι ανάγκες του κράτους, χωρίς να συνυπολογίζεται η βούληση και διάθεση των ίδιων των υποκειμένων. Επιπλέον, ενισχύεται το καθεστώς των αδειών επί μακρόν διαμενόντων με στόχο την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Τέλος, ο προσανατολισμός ολόκληρης της εθνικής στρατηγικής είναι η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, μέσα από την υποχρεωτική εκμάθηση της γλώσσας, της ιστορίας, του εγχώριου νομοθετικού πλαισίου και του πολιτισμού που, όπως περιγράφεται στο κείμενο, έχουν ως στόχο την «ανάπτυξη και υιοθέτηση μιας θετικής στάσης απέναντι στο ελληνικό κράτος». Παρόλο, λοιπόν, που επισημαίνεται στο κείμενο ότι στόχος είναι η ισότιμη πρόσβαση των μεταναστών και προσφύγων σε αγαθά και υπηρεσίες και η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή με στόχο την προώθηση της κοινωνικής συνοχής, η λογική του δεν ξεφεύγει από τις περιοριστικές κατηγοριοποιήσεις των αξόνων και των μηχανισμών ένταξης, ενώ διαπνέεται συνολικά από ένα αφομοιωτικό πνεύμα που κινείται στο πλαίσιο της κοινωνικής συνοχής και της εθνικής ομογενοποίησης.

Η ανανέωση της εθνική στρατηγικής για την ένταξη θα πραγματοποιηθεί το 2018 και θα ολοκληρωθεί, μετά τις διαβουλεύσεις, το 2019. Πρόκειται για μια προσπάθεια που πιάνει το νήμα από την προηγούμενη αλλά διαφοροποιείται σε αρκετά σημεία. Αρχικά παρατηρείται μια αυτονομία της τελευταίας ως προς τις ευρωπαϊκές οδηγίες, ενώ το κείμενο του 2013 έχει σαφείς και συνεχείς αναφορές σε αυτές (Διανέοσις, 2020). Ενδεχομένως η αυτονομία αυτή να συνδέεται με την εμπειρία των χρόνων που μεσολάβησαν ανάμεσα στις δύο προσπάθειες και τα μαζικά μεταναστευτικά ρεύματα που ακολούθησαν. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι η φιλοσοφία της νέας στρατηγικής έχει μετατοπιστεί προς ένα πιο αμφίδρομο μοντέλο κοινωνικής ένταξης και όχι τόσο αφομοιωτικό, όπως η πρώτη. Η νέα στρατηγική αφορά σε όλο των εισερχόμενο πληθυσμό αλλά επικεντρώνεται και αναδεικνύει αρκετά τους αιτούντες και δικαιούχους διεθνούς προστασίας, εναρμονιζόμενη με την νέα μεταναστευτική συνθήκη. Αφιερώνει ιδιαίτερη μνεία στις συνθήκες διαβίωσης και το πλαίσιο υποδοχής και προστασίας των ομάδων αυτών, χωρίς όμως να συμπεριλαμβάνει την μακροχρόνια ένταξη τους, γεγονός που καταδεικνύει την έλλειψη μακροπρόθεσμης στόχευσης. Επιπλέον κινείται στην ίδια γραμμή πλευσης με την στρατηγική του 2013 καθώς δίνεται για ακόμα μια φορά βαρύτητα στην νόμιμη παραμονή και στην κατοχή νομιμοποιητικών εγγράφων των προσφύγων και μεταναστών ως προϋπόθεση και εισιτήριο για την ένταξη τους. Δύο καινοτόμα σημεία της νέας στρατηγικής είναι οι

αναφορές στους νέους θεσμούς⁶¹ χάραξης ενταξιακής πολιτικής που δημιουργούν προσδοκίες για πιο συντονισμένη εφαρμογή και παρακολούθηση των πολιτικών ένταξης, καθώς και το ιδιαίτερο βάρος που δίνεται στον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης, αναγνωρίζοντας τον τόπο/ χώρο ως βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της ενταξιακής διαδικασίας. Μέσα από το ίδιο το κείμενο προκύπτει ότι η οργανωμένη υποδοχή και ένταξη του εισερχόμενου πληθυσμού δεν αποτελούσε στόχο της ελληνικής πολιτείας καθώς απουσιάζει ένα ολιστικό επιχειρησιακό σχέδιο. Επιπρόσθετα, αναγνωρίζονται οι δυσκολίες που υπάρχουν για τους μετανάστες και πρόσφυγες σε βασικούς τομείς της κοινωνικοοικονομικής ζωής. Τα εμπόδια στην πρόσβαση στην εργασία, στην εκπαίδευση, στην αξιοπρεπή στέγαση, ενισχύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και αυξάνουν τον κίνδυνο της φτώχειας, ενώ την ίδια στιγμή οι βασικές κατευθυντήριες της εθνικής στρατηγικής αφορούν κατά κύριο λόγο την νομιμότητα της παραμονής των μεταναστών και προσφύγων.

Συνολικά οι δύο προσπάθειες συντονισμού της χάραξης πολιτικής στο πεδίο της κοινωνικής ένταξης του εισερχόμενου πληθυσμού στην χώρα, μέσα από τις Εθνικές Στρατηγικές Ένταξης, μπορούν να θεωρηθούν άνευρες και διστακτικές. Είναι γεγονός ότι η ομαλή και αμφίδρομη διαδικασία της ένταξης δεν είναι προτεραιότητα της εγχώριας μεταναστευτικής πολιτικής και τα βήματα που γίνονται προς μια τέτοια κατεύθυνση φαίνονται διστακτικά και αμήχανα. Επιπλέον, τα κείμενα δεν έχουν απολογιστική διάθεση καθώς λείπουν οι σαφείς αναφορές στην κατάσταση της προηγούμενης χρονικής περιόδου αλλά και της τρέχουσας. Ως εκ τούτου, δίνεται υπερβολική έμφαση στις ρυθμίσεις που αφορούν στην υποδοχή⁶², ιδωμένη ως την είσοδο των ανθρώπων στην χώρα, χωρίς όμως να λαμβάνεται υπόψη ότι η ένταξη είναι μια διαρκής διαδικασία και ότι οι στόχοι της δε μπορούν παρά να τίθενται μακροσκοπικά. Βέβαια, δεν θα μπορούσαμε να μην αναγνωρίσουμε ότι από την φοβική στάση παρατηρητή που κρατάει η πρώτη εθνική στρατηγική του 2013, μέσα

⁶¹ Συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στην σύσταση του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής (Π.Δ. 123/2016) και του Συμβουλίου Στρατηγικού Σχεδιασμού (Π.Δ. 122/2017) αλλά και του Εθνικού Μηχανισμού Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής (Ν.4445/2016).

⁶² Είναι σημαντικό να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι ο όρος «υποδοχή» χρησιμοποιείται στα νομικά κείμενα αλλά και στα κείμενα δημόσιας πολιτικής για να περιγράψει τις ρυθμίσεις που αφορούν στην είσοδο των μεταναστών και προσφύγων στην χώρα. Συγκεκριμένα, ο όρος αναφέρεται στην διαδικασία της καταγραφής τους, στην πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως και στην στέγαση κυρίως σε δομές φιλοξενίας. Ο όρος «υποδοχή» λαμβάνει μια τεχνοκρατική νοηματοδότηση έχοντας απογυμνωθεί από την κοινωνιολογικό περιεχόμενο της ανθρώπινης συνδιαλλαγής και υπό αυτήν την έννοια χρησιμοποιείται και στην έρευνά μας. Ενδεικτικά, υπό την έννοια αυτή φέρουν τον τίτλο τους τόσο η «Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής», όσο και τα «Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης» (Κ.Υ.Τ.).

από μια απλή παράθεση προτάσεων, περνάμε στην δεύτερη προσπάθεια του 2018, όπου γίνεται μια καλύτερη γείωση και προσέγγιση των θεμάτων της ένταξης. Κάτι τέτοιο αναγνωρίστηκε και από οργανώσεις μεταναστών⁶³, χωρίς όμως και εδώ να υπάρχει μια πιο σαφής ιεράρχηση των στόχων της στρατηγικής.

4.2.3. Ενταξιακές πρωτοβουλίες στον ελλαδικό χώρο

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση μας για την εγχώρια ενταξιακή πολιτική είναι ενδιαφέρον να σχολιάσουμε κάποια μέτρα που εφαρμόζονται σκιαγραφώντας με τον τρόπο αυτό την πρακτική εφαρμογή της ενταξιακής διαδικασίας. Ενδεικτικά θα δούμε τον ρόλο των Συμβουλίων Ένταξης Μεταναστών και Προσφύγων (ΣΕΜΠ) όπως επίσης και το ενταξιακό πρόγραμμα για αναγνωρισμένους πρόσφυγες «HELIOS».

Τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ), αποτελούν ένα από τα ενταξιακά μέτρα που προβλέφθηκαν και υλοποιήθηκαν πριν ακόμα την αναγνώριση της ανάγκης για πιο ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική σχετικά με την ένταξη. Αναγνωρίζοντας την τεράστια σημασία του γεωγραφικού χώρου ως προς την ένταξη, προβλέφθηκε η δημιουργία αυτού του θεσμού εντός του πλαισίου που αφορά στην τοπική αυτοδιοίκηση⁶⁴. Τα συμβούλια αυτά ξεκίνησαν εστιάζοντας σε μετανάστες και διεύρυναν την αρμοδιότητα και τον τίτλο τους λόγω των μαζικών εισροών των προηγούμενων ετών, συμπεριλαμβάνοντας και τον προσφυγικό πληθυσμό (ΣΕΜΠ⁶⁵). Πρόκειται για ένα συμβουλευτικό όργανο που λειτουργεί με στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και προσφύγων στην τοπική κοινότητα, την διασφάλιση της συμμετοχής του πληθυσμού αυτού στα Κοινά αλλά και την ανάδειξη και επίλυση των ζητημάτων που προκύπτουν. Στα συμβούλια μπορούν να συμμετέχουν δημοτικοί σύμβουλοι και εκπρόσωποι φορέων μεταναστών και προσφύγων ή και εκπρόσωποι που υποδεικνύει η κοινότητα, αλλά και εκπρόσωποι κοινωνικών φορέων (Σαρρής, 2014). Παρόλο τον καινοτόμο, φιλόδοξο και πρωτοποριακό χαρακτήρα του θεσμού και ενώ η δημιουργία τους μετράει μια

⁶³ Συγκεκριμένα στο πλαίσιο της δημόσιας διαβούλευσης του κειμένου της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη είναι άξιο αναφοράς το σχόλιο του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών (ΕΦΜ): «Βρίσκουμε θετική την προσπάθεια ένταξης των μεταναστών και όχι ενσωμάτωσής τους, καθώς το όραμα μας ως οργάνωση αναφέρεται σε μια κοινωνία, στην οποία οι μετανάστες έχουν ίσα δικαιώματα και απολαμβάνουν δίκαιη μεταχείριση, συνδιαλέγονται και συμπορεύονται με τους Έλληνες με αλληλοσεβασμό, καθιστώντας τη διαφορετικότητα πηγή ανάπτυξης και προόδου για όλους».

⁶⁴ Συγκεκριμένα πρόκειται για τον Ν.3852/2010 «Πρόγραμμα Καλλικράτης» στο άρθρο 78.

⁶⁵ Με βάση τον Ν.4555/2018 «Πρόγραμμα Κλεισθένης 1» αναπροσαρμόζεται το πλαίσιο λειτουργίας του συγκεκριμένου θεσμού.

δεκαετία, ο θεσμός έχει παραμείνει ανενεργός στους περισσότερους δήμους της χώρας, καθώς είναι θέμα πολιτικής βούλησης της εκάστοτε δημοτικής αρχής. Επιπλέον, οι καταστατικοί περιορισμοί των ΣΕΜΠ αφορούν στην απουσία συγκεκριμένου πλαισίου δράσης αλλά και μηχανισμού αξιολόγησης. Περιορίζονται δηλαδή σε γνωμοδοτικούς φορείς που εισηγούνται θέματα στην δημοτική αρχή χωρίς όμως να συμμετέχουν στην λήψη αποφάσεων. Ακόμη ένα στοιχείο που ενισχύει την δυσλειτουργία τους είναι η προϋπόθεση ύπαρξης οργανωμένης κοινότητας μεταναστών ή φορέων για να μπορέσουν να συμμετέχουν στα ΣΕΜΠ. Κάτι τέτοιο είναι ιδιαίτερα δύσκολο, την στιγμή που ο ρόλος του ίδιου του θεσμού θα έπρεπε να διευκολύνει και να προωθεί την ανάπτυξη την έννοιας της κοινότητας και της δημιουργίας φορέων και συλλόγων και όχι να θεωρούνται αυτοί ως προαπαιτούμενο.

Συνδυαστικό αλλά μεταγενέστερο ενταξιακό μέτρο αποτελούν τα Κέντρα Ένταξης Μεταναστών (ΚΕΜ) τα οποία λειτουργούν επίσης σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης⁶⁶, όπως και τα ΣΕΜΠ. Πρόκειται για δομές που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες και λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για την εξυπηρέτηση και την διασύνδεση του μεταναστευτικού πληθυσμού με την τοπική κοινωνία. Συγκεκριμένα, η επίλυση πρακτικών ζητημάτων σχετικά με την έκδοση των νομιμοποιητικών εγγράφων, η διευκόλυνση και παροχή πληροφοριών σχετικά με τις τοπικές υπηρεσίες και η δικτύωση με την κοινότητα, αποτελούν μερικές από τις παροχές των κέντρων αυτών. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την παροχή συμβουλευτικής, δημιουργούν ένα πλέγμα πρόνοιας και ασφάλειας μέσω του οποίου οι πρόσφυγες και μετανάστες μπορούν να βγουν ενδυναμωμένοι. Σε κάθε περίπτωση η σύσταση τους είναι βοηθητική, παραμένει όμως ελλιπής αν δεν συνδυάζεται με μια πιο συμμετοχική λειτουργία των ΣΕΜΠ. Με αυτό τον συνδυασμό των θεσμών, θα μπορούσε να υπάρξει μια πιο ολιστική προσέγγιση της ένταξης, ενισχύοντας και την υποστήριξη, μέσω των παρεχόμενων υπηρεσιών στα ΚΕΜ, αλλά και την ενδυνάμωση, μέσω της εκπροσώπησης και συμμετοχής της μεταναστευτικής/ προσφυγικής κοινότητας στα ΣΕΜΠ.

Συμπληρώνοντας τον ενταξιακό χάρτη, όπως προκύπτει και από την νέα εθνική στρατηγική, δεν υπάρχει μέχρι στιγμής κανένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα ένταξης που να λαμβάνει εθνική χρηματοδότηση. Αυτό είναι ακόμα ένα στοιχείο που

⁶⁶ Συγκεκριμένα προβλέπονται στον Ν.4368/2016 και λειτουργούν ως παραρτήματα των Κέντρων Κοινότητας των δήμων.

καταδεικνύει ότι ανάμεσα στις προτεραιότητες της κρατικής διακυβέρνησης δεν βρίσκεται η στοχευμένη και αποτελεσματική ενταξιακή πολιτική. Το μόνο ενταξιακό, όπως χαρακτηρίζεται, πρόγραμμα που εφαρμόζεται και αφορά στους δικαιούχους διεθνούς προστασίας είναι το πρόγραμμα «HELIOS», το οποίο είναι χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Πρόκειται για ένα φιλόδοξο και μεγαλόπνοο πρόγραμμα βασισμένο στα ευρωπαϊκά πρότυπα, το οποίο όμως αδυνατεί να εναρμονιστεί με τις ιδιαίτερες συνθήκες διαμονής και διαβίωσης των προσφύγων ενός της ελληνικής επικράτειας αλλά και να συνυπολογίσει την οικονομική πραγματικότητα της χώρας. Δομείται πάνω σε πέντε βασικούς πυλώνες, την στέγαση, την εκπαίδευση, την εργασιακή συμβουλευτική, την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας υποδοχής αλλά και την αξιολόγηση όλων των παραπάνω. Ενώ, επομένως, η λογική και η φιλοσοφία του προγράμματος, ακολουθεί μια ολιστική προσέγγιση της ενταξιακής συνθήκης μέσα από τις βασικές κατηγοριοποιήσεις που αναπτύξαμε παραπάνω στην ανάλυση μας, ωστόσο παραμένουμε σκεπτικοί ως προς την αποτελεσματικότητά του. Σε ένα πρόγραμμα αρκετά πρόσφατο, όπου δεν έχει ολοκληρώσει τον κύκλο του, διαφαίνονται ήδη αρκετά προβληματικά σημεία. Για παράδειγμα, δεν υπάρχει καμία προετοιμασία, ούτε συνδιαλλαγή με τους πρόσφυγες παρά μια έμμεση επιβολή της εγγραφής τους στο πρόγραμμα, η οποία παρουσιάζεται ως μονόδρομος για μια οριακά αξιοπρεπή διαβίωση. Ενώ, λοιπόν, το πρόγραμμα θα μπορούσε να αποτελεί μια σημαντική ενίσχυση του προσφυγικού πληθυσμού στην ενταξιακή του διαδρομή, στην πράξη διαφαίνονται ελλείμματα στον σχεδιασμό του. Τελικά, το πρόγραμμα προσομοιάζει περισσότερο σε μια πληθυσμιακή διαχείριση παρά σε μια διαδικασία ενδυνάμωσης με γνώμονα την ομαλή και αμφίδρομη ένταξη των μεταναστών και προσφύγων.

Στο πνεύμα αυτό, θα συνεχίσουμε την ανάλυση μας εστιάζοντας ακόμα πιο συγκεκριμένα στην ενταξιακή συνθήκη των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, μια ομάδα στην οποία οι προβληματικές, τα εμπόδια και τα κενά στην διαδικασία της ένταξης αποτυπώνονται με γλαφυρό τρόπο.

4.3. Ενταξιακή πολιτική και αιτούντες άσυλο

Πιάνοντας το νήμα της ανάλυσης μας από την σκιαγράφηση της ενταξιακής πραγματικότητας των προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα, έχει σημασία να επικεντρωθούμε στην ομάδα των αιτούντων άσυλο. Ο λόγος της εστίασης μας στην

συγκεκριμένη ομάδα συνδέεται με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της παραμονής τους στη χώρα υποδοχής, η οποία σχετίζεται άμεσα με την χρονική διάρκεια της διαδικασίας εξέτασης ενός αιτήματος ασύλου. Το γεγονός αυτό έχει δημιουργήσει, για πάρα πολλούς ανθρώπους που βρίσκονται αυτή την στιγμή στην Ελλάδα ως αιτούντες άσυλο, μια ιδιότυπη γκρίζα ενταξιακή ζώνη.

Από την πρώτη στιγμή που οι άνθρωποι εισέρχονται στην χώρα και αιτούνται διεθνούς προστασίας, χαρακτηρίζονται αιτούντες άσυλο και παραμένουν τέτοιοι μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας, με την παροχή ή μη του προσφυγικού καθεστώτος ή και του καθεστώτος επικουρικής προστασίας. Αυτή η κατάσταση της αναμονής των αδειών παραμονής είναι και αυτή που καθορίζει τις συνθήκες διαβίωσης τους στο μεσοδιάστημα, μέσα σε ένα ενταξιακό σύστημα που περιστρέφεται γύρω από την αναγνώριση της ύπαρξης μέσω νομιμοποιητικών εγγράφων. Η πραγματικότητα του χρονικού πλαισίου που χρειάζεται για να ολοκληρωθεί η εξέταση των αιτημάτων ποικίλλει ανάλογα με την χρονική περίοδο, την ένταση των μεταναστευτικών ρευμάτων, την χώρα καταγωγής και την ετοιμότητα ή δυσλειτουργία του συστήματος ασύλου. Ως αποτέλεσμα αυτής της συνθήκης, παραμένει οριακά απροσδιόριστο το χρονικό εύρος που μπορεί να βρίσκονται οι άνθρωποι στην διαδικασία της αναμονής, πάντοτε με τάση προς επιμήκυνση του χρόνου της αναμονής και όχι προς την συντόμευση αυτού. Παγιώνεται, επομένως, μια προσωρινότητα που διαπερνά τις ζωές των αιτούντων άσυλο με τον ίδιο τρόπο που διαπερνά και τον τίτλο που τους έχει δοθεί, για να υπογραμμίσει ακριβώς αυτή την εκκρεμότητα που υπάρχει με την ολοκλήρωση της νόμιμης παραμονής τους στην χώρα υποδοχής.

Όπως υπογραμμίζεται στις εκθέσεις της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (UNHCR)⁶⁷, αλλά και οργανισμών όπως ο ECRE⁶⁸, τα πρώτα στάδια της ένταξης βασίζονται στην διαδικασία υποδοχής του εισερχόμενου πληθυσμού, ξεκινώντας κιόλας από την πρώτη μέρα εισόδου στη χώρα υποδοχής. Σημειώνεται ότι στην αρχική αυτή περίοδο θέτονται οι βάσεις για μια σταδιακή και μακροπρόθεσμη διαδικασία ένταξης. Είναι εκείνο το σημείο στο οποίο δομείται το αίσθημα της

⁶⁷ UNHCR, Note for Integration of Refugees in the European Union <https://www.unhcr.org/protection/integration/463b462c4/note-integration-refugees-european-union.html>

⁶⁸ ECRE, European Council on Refugees and Exiles https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/ECRE-Position-on-the-Integration-of-Refugees-in-Europe_December-2002.pdf

συμπερίληψης μέσα από την διασφάλιση των συνθηκών διαβίωσης και της δημιουργίας ενός ασφαλούς πλαισίου για τους αιτούντες άσυλο που θα τους δώσει την ευκαιρία αλλά και τα εφόδια να αναπτύξουν τις δεξιότητες τους αλλά και να συνδεθούν με την κοινωνία υποδοχής. Στον αντίποδα αυτού και στην έλλειψη των υπηρεσιών, των πληροφοριών και της διασύνδεσης αναπτύσσεται ο κοινωνικός αποκλεισμός και ο διαχωρισμός των αιτούντων, η απομόνωση τους και η περαιτέρω επιβάρυνση της ψυχικής και σωματικής τους υγείας.

Στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρούμε ότι αντί μιας μακροπρόθεσμης και ολιστικής προσέγγισης της ένταξης, που θα έπρεπε να ενεργοποιείται από την πρώτη ημέρα της εισόδου τους στη χώρα υποδοχής, στην πραγματικότητα οι αιτούντες άσυλο διαβιούν σε ένα διαρκές και αβέβαιο καθεστώς προσωρινότητας. Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για την ένταξή τους είναι ο χώρος και οι στεγαστικές συνθήκες που έχουν να αντιμετωπίσουν οι άνθρωποι περνώντας τα σύνορα. Η διαμονή τους για παρατεταμένο χρονικό διάστημα σε απομακρυσμένα και περιφραγμένα κέντρα υποδοχής (Κ.Υ.Τ) και ανοιχτές δομές φιλοξενίας στην ηπειρωτική Ελλάδα, καθιστά την ένταξη τους ουσιαστικά αδύνατη. Όπως έχει αναλυθεί παραπάνω, ο γεωγραφικός χώρος σε συνδυασμό με την τοπική κοινωνία αποτελούν ένα από τα κυριότερα πεδία που συμβάλουν θετικά στην ένταξη των αιτούντων άσυλο. Αν, επομένως περιοριστεί ο χώρος αυτός σε περιφραγμένες δομές και αφαιρεθεί η αλληλεπίδραση με την τοπική κοινωνία, τότε οι αιτούντες άσυλο καθίστανται αόρατοι και δυσχεραίνει η διαδικασία της ένταξής τους. Επιπρόσθετα, η ίδια η λειτουργία των στεγαστικών δομών των αιτούντων άσυλο, όχι μόνο δεν ενισχύει την ένταξη αλλά δυσχεραίνει την καθημερινότητα τους σε τέτοιο βαθμό που οι επιπτώσεις στην ψυχική και σωματική υγεία των ανθρώπων, καθιστούν αδύνατη την όποια ατομική προσπάθεια προς ένταξη. Ο παράγοντας του χώρου και ο αποκλεισμός τους από τις μεγάλες αστικές πόλεις ή και μικρότερες επαρχιακές και αγροτικές περιοχές, επηρεάζουν κάθε τομέα της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως είναι η εύρεση εργασίας, η πρόσβαση στην εκπαίδευση, κατάρτιση αλλά και σε αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης.

Το νομικό πλαίσιο της ένταξης στην Ελλάδα αλλά και τα κείμενα δημόσιας πολιτικής, όπως η Εθνική Στρατηγική για την ένταξη, αποπνέουν και συντηρούν την ίδια αίσθηση της προσωρινότητας, καθώς κανένας λόγος δεν γίνεται για την ένταξη των αιτούντων άσυλο, παρά μόνο για τις συνθήκες υποδοχής τους. Την ίδια στιγμή,

αν εστιάσουμε σε στοιχεία που διαπλάθουν την καθημερινότητα και τις συνθήκες ζωής των αιτούντων άσυλο, θα δούμε ότι αυτά διακατέχονται τόσο σε συμβολικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο από την διαρκή αναμονή για μια άλλη κατάσταση, αυτή του αναγνωρισμένου καθεστώτος, που θα τους δώσει το εισιτήριο της ένταξης. Στην περίπτωση της πρόσβασης των αιτούντων άσυλο στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και την κοινωνική ασφάλεια παρατηρήθηκε πρόσφατα μια σημαντική αλλαγή που αφορά την θεσμοθέτηση του Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης Αλλοδαπού (Π.Α.Α.Υ.Π.Α)⁶⁹, ο οποίος αντικατέστησε τον αριθμό Αριθμό Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ). Καταγράφεται επομένως μια μεταστροφή η οποία συντελείται τόσο σε συμβολικό επίπεδο με την χρήση του όρου «προσωρινός», όσο και σε πρακτικό επίπεδο καθώς ο νέος αυτός αριθμός έχει περιορισμένη ισχύ και συνεκδοχικά δίνεται περιορισμένη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, ενώ συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη του αιτήματος ασύλου. Ταυτόχρονα, η χρήση του αριθμού αυτού δυσχεραίνει την πρόσβαση στην εργασία μιας και σε περίπτωση πρόσληψης αιτούντα ασύλου, είναι απαραίτητο να αντικατασταθεί ο προσωρινός αυτός αριθμός με τον αριθμό ΑΜΚΑ ώστε να ολοκληρωθούν οι απαραίτητες διαδικασίες για την πρόσληψή του. Συνεπώς είναι φανερό ότι η ένταξη προϋποθέτει σταθερότητα για να μπορέσει να αναπτυχθεί η αίσθηση του ανήκειν, η σύνδεση και οι δεσμοί με την τοπική κοινότητα αλλά και η συνδιαλλαγή με τους κρατικούς θεσμούς. Στην πράξη, όμως, όσον αφορά την περίπτωση των αιτούντων άσυλο που διαμένουν στην Ελλάδα η προσωρινότητα της διαμονής, του δελτίου, του οικονομικού επιδόματος⁷⁰, του αριθμού κοινωνικής ασφάλισης αλλά και άλλων συνθηκών συνθέτουν μια κατάσταση ασταθή και εφήμερη για τους αιτούντες. Η στιγμή της αναγνώρισης ή και απόρριψης του προσφυγικού καθεστώτος βρίσκει τους ανθρώπους ανέτοιμους, χωρίς εφόδια και κίνητρο για την ζωή τους και χωρίς τις παροχές του πλαισίου υποδοχής. Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος που συμβάλει στην αποτυχία της ένταξης των αιτούντων άσυλο και κατ' επέκταση των προσφύγων στην Ελλάδα. Η αποτυχία της ένταξης των αιτούντων προκύπτει σε μεγάλο βαθμό από την απουσία ενταξιακών προγραμμάτων προσαρμοσμένων στις ανάγκες και στις υφιστάμενες συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο. Τα προγράμματα αυτά θα μπορούσαν να συμβάλλουν σημαντικά

⁶⁹ Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση 717/31.12.2020, ΦΕΚ Β'199/31.1.2020).

⁷⁰ Πρόκειται για το οικονομικό επίδομα που δίδεται στους αιτούντες άσυλο μέσω προγράμματος χρηματοδότησης της UNHCR σε συνεργασία με ομάδα μη κυβερνητικών οργανώσεων το οποίο υλοποιείται στην Ελλάδα από τον Απρίλιο του 2017. Υ.Α. 2587/26.06.2020.

στην προετοιμασία των αιτούντων μέσω της ανάπτυξης δεξιοτήτων, της παροχής πληροφοριών και της εξοικείωσης με την χώρα και την κοινωνία υποδοχής. Η απουσία μιας ολοκληρωμένης ενταξιακής πρότασης και η μερική κάλυψη του πεδίου της ένταξης από προγράμματα που υλοποιούν μη κυβερνητικές οργανώσεις, αποτελεί μια συνειδητή επιλογή στην χάραξη ενταξιακής πολιτικής από το ελληνικό κράτος.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του ενταξιακού πλαισίου, με την εστίαση στην ιδιαίτερη ομάδα των αιτούντων άσυλο και προσφύγων που αφορούν στο ερευνητικό μας πεδίο, διαφάνηκε η απόσταση που υπάρχει μεταξύ της θεωρητικής προσέγγισης της ενταξιακής διαδικασίας και των πραγματικών συνθηκών αυτής. Παρακάτω θα καταπιαστούμε με το θέμα της ένταξης μέσα από την οπτική και την εμπειρία των ίδιων των αιτούντων άσυλο και ευελπιστούμε πως το θέμα αυτό θα φωτιστεί εκ νέου μέσα από μια πιο αμφίδρομη και βιωματική σκοπιά της ενταξιακής διαδικασίας.

Κεφάλαιο 5: Αφγανιστάν και Ιράν: το μεταναστευτικό προφίλ και το διακύβευμα της ευαλωτότητας

5.1. Μεταναστευτικό προφίλ των δύο χωρών

Στην προσπάθεια να προσεγγίσουμε και να σκιαγραφήσουμε τις βιωματικές ενταξιακές εμπειρίες των προσφυγικών υποκειμένων επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στους άνδρες που έχουν έρθει μόνοι στην ελληνική επικράτεια και κατάγονται από το Αφγανιστάν και το Ιράν. Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, δηλαδή το φύλο, η εθνικότητα και το νομικό καθεστώς, έχουν επιλεγθεί για να μπορέσουμε να φωτίσουμε τις ιδιαίτερες προκλήσεις, δυσκολίες, εμπόδια αλλά και τις διεξόδους που ανοίγονται μέσα από την ιδιαίτερη θεσιακότητά τους και τις εμπειρίες που αυτή φέρει. Επομένως, μέσα από την εστίαση στα κοινά αυτά στοιχεία, στόχος είναι να υπάρξει μια σε πιο βάθος ανάλυση των διαφοροποιημένων ενταξιακών αναγκών που προκύπτουν.

Είναι χρήσιμο για την ανάλυση μας να εξετάσουμε κάποια βασικά χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων χωρών, τις συνδέσεις και τα κοινά τους σημεία καθώς και τις αποκλείσεις και διαφορές μεταξύ τους, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα και την ένταξή τους στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα το Αφγανιστάν, μια κατεξοχήν μουσουλμανική χώρα της Μέσης Ανατολής, συνιστά μια από τις βασικές χώρες

προέλευσης προσφύγων και μεταναστών. Σταθερά, εδώ και τέσσερις δεκαετίες, ο πληθυσμός της εγκαταλείπει την χώρα και αναζητάει καταφύγιο και μια καλύτερη ζωή σε γειτονικές χώρες αλλά και στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Η αποσταθεροποίηση του Αφγανικού κράτους ξεκινάει ήδη από την σοβιετική εισβολή το 1979 και τον πόλεμο μεταξύ Αφγανιστάν και σοβιετικών δυνάμεων που κράτησε περίπου μέχρι το 1989. Μετά το πέρας της ένοπλης σύρραξης, ανοίγει ένας ακόμα κύκλος αστάθειας και συγκρούσεων μετά την ανάδειξη του ισλαμικού κινήματος των Ταλιμπάν, οι οποίοι από το 1996 επέβαλαν ένα ακραίο θεοκρατικό καθεστώς. Από τότε, μέχρι και σήμερα, παρά τις διάφορες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές και προσπάθειες εκσυγχρονισμού, εκδημοκρατισμού και μεταρρυθμίσεων, δεν υπάρχει ουσιαστική πολιτική αποδυνάμωση του κινήματος των Ταλιμπάν και συνεπώς οι μετακινήσεις και προσφυγικές ροές δεν έχουν μειωθεί. Η κοινωνικοπολιτική αυτή συνθήκη στην οποία ακόμα και την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές βρίσκεται το Αφγανιστάν, έχει εδραιώσει ένα ασφυκτικό καθεστώς ανασφάλειας, απειλής για την ζωή, καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κατάφορων διακρίσεων (Μαργαρώνη, 2014).

Η παραπάνω κατάσταση, όπως περιγράφηκε, έχει δημιουργήσει ένα καθεστώς αδιαφάνειας και διαφθοράς, το οποίο έχει οδηγήσει την χώρα σε βαθιά αποσταθεροποίηση, με τον δείκτη της φτώχειας και τα ποσοστά ανεργίας να βρίσκονται σε πολύ υψηλά επίπεδα. Τα δεδομένα αυτά, ταυτόχρονα με τις δογματικές και άκρως συντηρητικές απόψεις του κινήματος των Ταλιμπάν, που ελέγχει διάφορες περιοχές, έχουν οδηγήσει και οδηγούν εκατομμύρια Αφγανούς στην βίαιη μετακίνησή τους. Όπως είναι εύκολα αντιληπτό, η μακροχρόνια συνθήκη της αφγανικής κινητικότητας εδράζεται σε ένα σύμπλεγμα αιτών, κοινωνικοπολιτικών, οικονομικών ακόμα και ατομικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι, κατά κύριο λόγο, την χώρα εγκαταλείπουν Αφγανοί άνδρες μόνοι τους, ενώ τα τελευταία χρόνια η εικόνα αυτή έχει κατά τι αναδιαμορφωθεί, καθώς παρατηρείται και μετακίνηση πυρηνικών οικογενειών. Παρόλα αυτά, όμως, οι μετακινήσεις των ενηλίκων ανδρών παραμένουν αριθμητικά περισσότεροι (Dimitriadi, 2017). Τα τελευταία χρόνια, έχουν αποτυπωθεί πολλαπλά μοτίβα μετακίνησης τα οποία επιλέγουν οι Αφγανοί, εγκαταλείποντας την χώρα. Κάποια από αυτά είναι οι μετακινήσεις στις γειτονικές χώρες, όπως το Πακιστάν και το Ιράν, ενώ άλλα περιλαμβάνουν τη μετακίνησή τους στην ευρωπαϊκή ήπειρο δια μέσου της Ελλάδας.

Στην περίπτωση της μετακίνησης των Αφγανών προσφύγων στις γειτονικές χώρες και συγκεκριμένα στο Ιράν, παρατηρείται ότι εκεί, η ζωή και η διαβίωση δεν είναι εύκολη. Οι ίδιοι στερούνται βασικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ενώ ταυτόχρονα είναι επιζήσαντες απελάσεων και επαναπροωθήσεων, χωρίς να υπάρχει εξασφαλισμένη πρόσβαση στην διαδικασία αίτησης ασύλου. Αντιλαμβανόμαστε επομένως ότι οι Αφγανοί πρόσφυγες βρίσκονται σε μια αναζήτηση αποδοχής και ανθρώπινων συνθηκών διαβίωσης, ενώ αυτό που αντιμετωπίζουν είναι πολλαπλά εμπόδια και απορρίψεις. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των Αφγανών στο γειτονικό Ιράν αποτελεί το κίνητρο αλλά και την ανάγκη να συνεχίζουν το ταξίδι τους προς την Ευρώπη. (Khosravi, 2016).

Το «ευρωπαϊκό όνειρο» παραμένει ζωντανό για τους Αφγανούς πρόσφυγες και κυρίως τους μόνους άντρες, αλλά το ταξίδι είναι δύσκολο και γεμάτο εμπόδια. Η Ελλάδα για τους ίδιους αντιμετωπίζεται ως ένα transit σημείο, που συνιστά την είσοδό τους στην Ευρώπη και όχι τον τελικό τους προορισμό. Η αντίληψη αυτή της Ελλάδας ως δίοδο για την Ευρώπη εδράζεται στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση της Ελλάδας, η οποία δεν μπορεί να δημιουργήσει προοπτικές ένταξης για τους ίδιους αλλά και στα χαμηλά ποσοστά αναγνώρισης των αιτημάτων ασύλου για τους Αφγανούς υπηκόους. Καθώς τα ευρωπαϊκά κριτήρια για την αναγνώριση της διεθνούς προστασίας μεταφράζονται σε «ένοπλη σύρραξη», ως εκ τούτου σε πολλές περιπτώσεις χρειάζεται πολλή μεγάλη προσπάθεια για να καταφέρουν οι Αφγανοί πρόσφυγες να αποκτήσουν προσφυγικό καθεστώς (Donini et al., 2016).

Συνεχίζοντας την ανάλυση μας θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μεταναστευτικής και προσφυγικής συνθήκης για το Ιράν, από τα οποία προκύπτουν αρκετά κοινά αλλά και διαφορετικά σημεία σε σχέση με το Αφγανιστάν. Συγκεκριμένα το Ιράν είναι από τις μεγαλύτερες χώρες παγκοσμίως, βρίσκεται στην Μέση Ανατολή και συνορεύει με το Αφγανιστάν. Είναι κατά πλειοψηφία μουσουλμανική χώρα με τους Ιρανούς να έχουν ασπαστεί το σιιτικό Ισλάμ. Αποτελεί μια από βασικές χώρες υποδοχής προσφύγων, κυρίως από την γείτονα χώρα, αλλά ταυτόχρονα είναι και χώρα προέλευσης για Ιρανούς υπηκόους που φτάνουν στην Ευρώπη. Αναζητώντας τα αίτια των μετακινήσεων διαφαίνεται ότι και στην περίπτωση του Ιράν, όπως και του Αφγανιστάν, η κοινωνικοπολιτική και οικονομική κατάσταση έχουν οδηγήσει πολύ κόσμο να εγκαταλείψει την χώρα. Κομβικό σημείο του εν λόγω πολιτικού σκηνικού αποτέλεσε η ιρανική επανάσταση

στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και η ανατροπή του καθεστώσ τους Shah. Πρόκειται για ένα μοναρχικό καθεστώς που όμως είχε στοιχεία δυτικού εκσυγχρονισμού. Με την επανάσταση αυτή τελειώνει η μοναρχία για το Ιράν και την θέση της διαδέχεται η ισλαμική προεδρική δημοκρατία, ένα θεοκρατικό προσωποκεντρικό καθεστώς, το οποίο έχει την εξουσία εδώ και σαράντα χρόνια. Μέσα σε αυτό το χρονικό διάστημα εξελισσόταν παράλληλα η ένοπλη σύρραξη με το γειτονικό Ιράκ. Ταυτόχρονα, τις τελευταίες δεκαετίες παρουσιάζεται μια εξαιρετική οικονομική δυσχέρεια λόγω των δυσμενών διεθνών σχέσεων της χώρας και του εμπορικού εμπάργκο που έχει επιβληθεί από τις χώρες της Δύσης. Οι πολιτικοοικονομικές αυτές συνθήκες, στο σύνολό τους, αποτελούν τις βασικότερες αιτίες των προσφυγικών μετακινήσεων των Ιρανών προς την Ευρώπη (Μαργαρώνη, 2014).

Σε αντίθεση με το Αφγανιστάν, όπου οι ένοπλες συρράξεις και οι βομβιστικές επιθέσεις δημιουργούν ένα πολεμικό σκηνικό, στο Ιράν το θεοκρατικό πολιτικό καθεστώς διαμορφώνει ανελεύθερες και ασφυκτικές συνθήκες για ένα μέρος μόνο του πληθυσμού. Η απροκάλυπτη καταπάτηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών των Ιρανών είναι μια πραγματικότητα. Η ελευθερία του λόγου και της έκφρασης, η απαγόρευση πρόσβασης σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, η καταστολή και χειραγώγηση των μέσων ενημέρωσης, οι ανύπαρκτες πολιτικές ελευθερίες και δικαιώματα και η νομιμοποίηση και επιβολή της θανατικής ποινής ως ύστατη των ποινών, συνθέτουν ένα κλίμα μέσα στο οποίο πολιτικοί αντιφρονούντες αλλά και κόσμος που δυσφορεί, αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την χώρα (Διεθνής Αμνηστία 2012). Η κατάσταση αυτή συνδυάζεται με την αστάθεια της εγχώριας οικονομίας, όπου η κρατική παρεμβατικότητα και ο έλεγχος κρατάνε συρρικνωμένο και περιορισμένο τον ιδιωτικό τομέα. Το αποτέλεσμα των παραπάνω είναι τα τεράστια ποσοστά ανεργίας, ο πληθωρισμός αλλά και η υποτίμηση του νομίσματος. Εξαιτίας της κατάστασης⁷¹ αυτής και με στόχο την έμπρακτη εναντίωση στην διακυβέρνηση, έγιναν, τα προηγούμενα χρόνια, πολυάριθμες αντικυβερνητικές διαδηλώσεις οι οποίες όμως καταπνίγηκαν, ενώ υπήρχαν και περιπτώσεις όπου επιβλήθηκε θανατική ποινή σε συμμετέχοντες των διαδηλώσεων. Επομένως, αντιλαμβανόμαστε ότι οι Ιρανοί ζητούν άσυλο από την Ευρώπη και από την Ελλάδα ως σημείο εισόδου κυρίως για

⁷¹ Στις παρακάτω πηγές/ εκθέσεις και αναφορές διεθνών οργανισμών σκιαγραφείται η εικόνα που περιγράφεται σε σχέση με το καθεστώς ανελευθερίας και καταπάτησης δικαιωμάτων στο Ιράν. Human Rights Watch <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/iran>, Amnesty International <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/iran/report-iran/>.

λόγους πολιτικής δράσης και ελευθερίας της ύπαρξής τους. Συνήθως, όμως, οι προαναφερθείσες αιτίες της φυγής των Ιρανών προς την Ευρώπη δεν αναγνωρίζονται με ευκολία ως επαρκείς για την αναγνώριση της διεθνούς προστασίας. Ως εκ τούτου, οι απορριπτικές αποφάσεις στο αίτημα για άσυλο είναι μια κατάσταση που διαμορφώνει τις εμπειρίες των Ιρανών προσφύγων στην Ελλάδα και στην ευρωπαϊκή ήπειρο (Μαργαρώνη, 2014).

Εστιάζοντας στα κοινά σημεία του μεταναστευτικού προφίλ των δύο χωρών, Αφγανιστάν και Ιράν, διαφαίνεται ότι κατά κύριο λόγο είναι ενήλικες άντρες αυτοί που μετακινούνται προς την Ελλάδα και την Ε.Ε. Κάποια επιπλέον κοινά στοιχεία είναι η κοινή γλώσσα, οι πολιτισμικές αναφορές αλλά και ορισμένες εμπειρίες των Αφγανών και Ιρανών προσφύγων, ιδιαίτερα αν οι πρώτοι έχουν διαμείνει για χρόνια στο Ιράν. Επιπρόσθετα τόσο οι Αφγανοί όσο και οι Ιρανοί άνδρες είναι επιζήσαντες απελάσεων και επαναπροωθήσεων και άρα ο φόβος και οι κίνδυνοι του ταξιδιού είναι αυξημένοι (Khosravi, 2016). Την ίδια στιγμή αναγνωρίζεται ότι και οι δύο αυτές ομάδες των Αφγανών και Ιρανών ανδρών προσφύγων δεν έχουν ερευνηθεί επαρκώς και ως εκ τούτου δεν υπάρχουν ικανοποιητικά στοιχεία για αυτούς.

Τέλος, όσον αφορά τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, μια από τις πλέον σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους Αφγανούς και Ιρανούς πρόσφυγες σχετίζεται με τα αίτια μετακίνησης και αφορά άμεσα στην διαδικασία αίτησης ασύλου στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Συγκεκριμένα, οι Αφγανοί αιτούντες άσυλο έχουν περισσότερες πιθανότητες αναγνώρισης από τους Ιρανούς. Το γεγονός αυτό έγκειται στην έκρυθμη κοινωνικοπολιτική κατάσταση στην περιοχή του Αφγανιστάν που συνιστά ευθεία απειλή για την ζωή των προσφύγων. Στην περίπτωση του Ιράν δεν αναγνωρίζεται κάτι αντίστοιχο και συνεπώς η απόκτηση του προσφυγικού καθεστώτος είναι αρκετά δυσκολότερη. Η διαφοροποίηση αυτή οδηγεί πολλούς Ιρανούς να δηλώνουν ότι κατάγονται από το Αφγανιστάν για να μπορέσουν να ελπίζουν σε μια καλύτερη έκβαση αναφορικά με το αίτημα ασύλου τους. Ταυτόχρονα το γεγονός ότι δύνανται να δηλώσουν άλλη καταγωγή φανερώνει και την μεγάλη πολιτισμική εγγύτητα μεταξύ των Αφγανών και Ιρανών.

5.2 Μόνοι άντρες: ταυτότητα και ευαλωτότητα

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση που αφορά στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαμορφώνονται από την χώρα καταγωγής των συμμετεχόντων, ακόμα ένα σημαντικό

στοιχείο που αναδεικνύεται είναι το φύλο και η σύνδεση του με την έννοια της ευαλωτότητας. Η συζήτηση σχετικά με την ευαλωτότητα, το περιεχόμενο, την λειτουργία και την δυναμική που έχει αποκτήσει η έννοια αυτή είναι αρκετά εκτενής και πολυεπίπεδη. Στην δική μας ανάλυση προσπαθούμε να προσεγγίσουμε την θέση που έχουν οι άνδρες αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην Ελλάδα στο φάσμα της ευαλωτότητας με στόχο να αντιληφθούμε τα εμπόδια και τις προκλήσεις που προκύπτουν για τα ίδια τα υποκείμενα.

Στους ενήλικες άνδρες αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες παρατηρείται ότι δεν αναγνωρίζεται συλλήβδην η έννοια της ευαλωτότητας, η οποία εδράζεται επί της αρχής στην ιδιότητα τους ως πρόσφυγες. Οι ίδιοι βρίσκονται σε μια δυσμενή θέση σε σχέση με τις γυναίκες, τα παιδιά, τα ασυνόδευτα ανήλικα αλλά και τις μονογονεϊκές και πυρηνικές οικογένειες. Σε όλες αυτές τις ομάδες προσδίδεται η έννοια του ευάλωτου η οποία ταυτόχρονα σημαίνει ότι έχουν ανάγκη για προστασία. Στην περίπτωση των μόνων ανδρών κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει καθώς η επιτελεστικότητα του ανδρικού φύλου υπογραμμίζει την δυναμικότητα ως βασικό στοιχείο των ανδρών, οι όποιοι μπορούν να επιβιώσουν σε κάθε περίπτωση, ενώ ταυτόχρονα δεν θα μπορούσαν, λόγω της δυναμικότητας τους, να συνδυαστούν μια έννοια που ενέχει τρωτότητα, αδυναμία και ανάγκη για φροντίδα (Turner, 2021). Η συνθήκη αυτή επηρεάζει νευραλγικούς τομείς της διαμονής των ανδρών αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην Ελλάδα. Ξεκινώντας από την διαδικασία ασύλου, η δυσκολία αναγνώρισης των μόνων ανδρών αιτούντων άσυλο διαφαίνεται από τα υψηλά ποσοστά απορρίψεων. Ταυτόχρονα, η πρόσβαση σε προγράμματα και υπηρεσίες είναι περιορισμένη καθώς προηγούνται, οι γυναίκες, τα παιδιά και οι οικογένειες. Έτσι παρατηρούμε ότι πολλοί μόνοι άνδρες αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες μένουν εκτός στεγαστικών δομών, δομών φιλοξενίας, επιδοτούμενων διαμερισμάτων και ξενώνων φιλοξενίας, καθώς δεν αναγνωρίζεται για τους ίδιους η ανάγκη παροχής υπηρεσιών και βοήθειας (Strang και Quinn, 2019). Στην πραγματικότητα, ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση των μόνων ανδρών αιτούντων άσυλο και προσφύγων οδηγεί τους ίδιους σε μια ακόμα πιο ευάλωτη θέση, καθώς βρίσκονται σε πολλές περιπτώσεις άστεγοι, χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα. Την ίδια στιγμή, πολύ συχνά, οι ίδιοι υποβάλλονται σε διοικητικές κρατήσεις και απελάσεις, ενώ τους προσδίδεται κοινωνικά η εικόνα των επιθετικών, παραβατικών νέων που απειλούν την δημόσια

τάξη και κοινωνική συνοχή. Αυτή η εικόνα⁷² παρατηρείται στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες δυτικές χώρες υποδοχής προσφύγων.

Παρατηρούμε, συνεπώς, πως η έννοια της ευαλωτότητας, για την οποία υπάρχει ένα τεράστιο πεδίο συζήτησης και αμφισβήτησης σε σχέση με τον ρόλο που διαδραματίζει και για το αν τελικά παρέχει ένα ενδυναμωτικό ή καθηλωτικό πλαίσιο για τα ίδια τα υποκείμενα, δεν αναγνωρίζεται στις περιπτώσεις των μόνων ανδρών. Δημιουργείται, λοιπόν, μια επιπρόσθετα δυσμενής συνθήκη για τους ίδιους όσον αφορά την επιβίωση και την ένταξη τους στις χώρες υποδοχής και συγκεκριμένα στην Ελλάδα, μια συνθήκη που καταδεικνύουν και οι ίδιοι μέσα από τις εμπειρίες τους, τις οποίες θα αναλύσουμε διεξοδικά παρακάτω.

⁷² Συγκεκριμένα είναι ενδιαφέρον το πως αποτυπώνεται σε μεγάλους ενημερωτικούς ιστοτόπους η εικόνα που έχουν οι μόνοι άνδρες πρόσφυγες. Ενδεικτικά δίνονται κάποια σχετικά άρθρα αλλά και μια έκθεση από Μη Κυβερνητική Οργάνωση.

«The New Humanitarian»:

<https://deeply.thenewhumanitarian.org/refugees/community/2017/02/13/politics-of-fear-excludes-single-syrian-men-from-resettlement>

«The Guardian»: <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/23/canada-syrian-refugee-resettlement-plan-no-single-men>

«Info Migrant Net»: <https://www.infomigrants.net/en/post/14219/young-male-refugees-struggle-with-disappointment-and-mental-health-issues>

«Men and Boys in Displacement»-έκθεση από την οργάνωση «Care- Promundo»

https://promundoglobal.org/wp-content/uploads/2017/12/FINAL_CARE-Promundo_Men-and-boys-in-displacement_2017-1.pdf

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 6: Μεθοδολογία της έρευνας πεδίου και παρουσίαση δεδομένων

6.1. Θεωρητική πλαισίωση της ερευνητικής μεθόδου του Photovoice

Περνώντας στην ανάλυση του ερευνητικού μέρους, θα αναφερθούμε αρχικά στην ερευνητική μέθοδο του Photovoice με την οποία πραγματοποιήθηκε η μελέτη μας και θα αναδείξουμε πως συνομιλεί ο στόχος της έρευνας με την ερευνητική αυτή μέθοδο.

Η μέθοδος του Photovoice συνιστά έναν τύπο έρευνας συμμετοχικής δράσης και ταυτόχρονα αποτελεί μια μέθοδο ποιοτικής κοινωνικής έρευνας. Η ίδια είναι αρκετά σύγχρονη και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Η λογική και η φιλοσοφία της ανοίγουν ένα πεδίο γεμάτο προκλήσεις. Το θεωρητικό υπόβαθρο της τεχνικής του Photovoice βασίζεται σε ένα συνδυασμό της παιδαγωγικής προσέγγισης του παιδαγωγού και φιλοσόφου Paulo Freire σχετικά για την ανάπτυξη κριτικής συνείδησης, με τη φεμινιστική θεωρία και την τέχνη της φωτογραφίας και του ντοκιμαντέρ. Πιο συγκεκριμένα, στόχος της λαϊκής εκπαίδευσης (popular education), κατά Freire, είναι να ευαισθητοποιήσει στο κομμάτι της ανάπτυξης κριτικής σκέψης και συνείδησης, κάτι που αναμένεται να κινητοποιήσει τα άτομα να αναρωτηθούν σχετικά με την πραγματικότητα, τις κοινωνικές συνθήκες και να πυροδοτήσουν την αλλαγή (Becker et al., 2014). Επιπρόσθετα η τεχνική αυτή αξιοποιεί την φεμινιστική θεωρία στην πράξη, επιχειρώντας να δώσει φωνή στις αποκλεισμένες κοινωνικές ομάδες και υποκείμενα. Έτσι, μέσα από την φωτογραφική αποτύπωση, δημιουργούνται δυναμικά οι προϋποθέσεις διαλόγου μεταξύ των περιθωριοποιημένων κοινωνικών κομματιών με αυτούς που σχεδιάζουν και λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις (Molloy, 2007). Η φωτογραφία, ένα μέσο που γεννήθηκε και εξαπλώθηκε στο σύγχρονο κόσμο, αποτελεί σήμερα κεντρικό στοιχείο της καθημερινότητας των περισσότερων ανθρώπων, με δεδομένη τη διάδοση της τεχνολογίας των κινητών τηλεφώνων, τη λογική των κοινωνικών δικτύων και τη γενικότερη επικράτηση του πολιτισμού της εικόνας.

Με την μέθοδο του Photovoice έχουν πραγματοποιηθεί πολυάριθμες έρευνες σε μεγάλο εύρος θεμάτων παγκοσμίως. Οι κοινωνικές ομάδες που έχουν μελετηθεί ποικίλουν σε πολιτισμική ταυτότητα και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Έρευνες με αυτή τη μέθοδο έχουν εισαγάγει στον δημόσιο διάλογο θέματα ψυχικής και

σεξουαλικής υγείας, ενδυνάμωσης και ικανότητας, σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, δίνοντας την δυνατότητα σε κοινωνικές ομάδες όπως οι οροθετικοί ασθενείς, άστεγοι, ηλικιωμένοι, άτομα με αναπηρίες, ψυχικά ασθενείς καθώς και σε πρόσφυγες/ μετανάστες να εκφραστούν (Ogai, 2017). Οι έρευνες και οι προσεγγίσεις που έχουν χρησιμοποιήσει τη μέθοδο Photovoice έχουν ως απώτερο σκοπό την ενδυνάμωση των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων μαζί με την προσπάθεια να σκιαγραφήσουν τον «άλλον», τον «ξένο» (Mahaligham και Rabelo, 2013). Η λογική που περιγράφεται παραπάνω διαπερνά και την ίδια την τεχνική στην πράξη καθώς ο ερευνητής καλείται να παραχωρήσει την εξουσία και τα προνόμια του ρόλου του. Σε ένα μεγάλο βαθμό, τόσο το περιεχόμενο του πλαισίου, όσο και τα νευραλγικά ερωτήματα, διαμορφώνονται από τα άτομα που συμμετέχουν στην έρευνα, τα οποία βάζουν το δικό τους σκεπτικό στο εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό θέμα. Τέλος, έχει διατυπωθεί επιστημονικά ότι η μέθοδος του Photovoice αποτελεί τον μοναδικό (ή τον καλύτερο) τρόπο για να γίνει μια ερευνητική προσέγγιση σε προσφυγικές και μεταναστευτικές κοινότητες, καθώς αποτελεί μια πολυσύνθετη μέθοδο σχεδιασμένη να μεταθέτει την εξουσία στην κοινότητα που ερευνάται και να απογυμνώνει την θέση του ερευνητή από τα προνόμια που μπορεί να απολαμβάνει (Mahaligham και Rabelo, 2013).

6.2. Μέθοδος και εργαλείο συλλογής στοιχείων

Η μέθοδος του Photovoice την οποία χρησιμοποιούμε, συνιστά μια διαδικασία κατά την οποία οι άνθρωποι, συνήθως άτομα που ανήκουν σε κοινωνικά ευπαθείς και ευάλωτες ομάδες, φωτογραφίζουν ή βιντεοσκοπούν εικόνες από το περιβάλλον και την καθημερινότητά τους. Ο βασικός σκοπός της διαδικασίας αυτής είναι να εκθέσουν στο κοινό και στους φορείς χάραξης πολιτικής τη δική τους πραγματικότητα και να τονίσουν τα σημεία που βρίσκονται σε άμεση ανάγκη να αλλάξουν. Ποιο αναλυτικά οι βασικοί στόχοι της μεθόδου είναι:

- Να ενεργοποιήσει τα άτομα να καταγράψουν και να αναλύσουν τα χαρακτηριστικά της κοινότητας τους.
- Να προωθήσει τον κριτικό διάλογο και την γνώση πάνω σε προσωπικά και κοινοτικά ζητήματα μέσω μεγάλων ή μικρών ομάδων φωτογραφιών.
- Να επηρεάσει τους φορείς χάραξης πολιτικής. (Wang, 1999).

Η μέθοδος του Photovoice, όπως αποτυπώθηκε και παραπάνω, έχει σαν βασικό μέσο και εργαλείο την εικόνα. Δίνοντας, λοιπόν μια κάμερα στα χέρια των ατόμων που συνθέτουν την ερευνητική ομάδα, αυτά καλούνται να «δώσουν φωνή» (photovoice) στις εμπειρίες τους και να αποδώσουν το νόημα που εκείνοι δίνουν «αιχμαλωτίζοντας» το μέσα από τον φωτογραφικό φακό (Coghlan και Brydon-Miller, 2014). Επιπρόσθετα, στόχος είναι να μπορέσουν να αναδυθούν, μέσα από την φωτογραφική αποτύπωση, τα θέματα και οι ανησυχίες μιας κοινότητας για να ξεκινήσει ένας διάλογος που θα κινητοποιήσει την εκάστοτε κοινότητα να προβεί σε δράσεις (Palibroda et al., 2009). Όπως έχει περιγραφεί από τους Wang και Burris (1997, μτφρ της συγγραφέως), σχολιάζοντας τα λεγόμενα του Freire «[...] οι φωτογράφοι, οι ίδιοι γίνονται κάτι σαν κώδικας, ο οποίος αντικατοπτρίζει την κοινότητα μπροστά στον ίδιο της τον εαυτό, καθρεφτίζοντας έτσι τις καθημερινές κοινωνικοπολιτικές πραγματικότητες που επηρεάζουν τις ζωές των ανθρώπων[...]»

Η τεχνική εμπεριέχει τρεις βασικές διαδικασίες που εκτελούνται σε συγκεκριμένα στάδια. Οι διαδικασίες αυτές είναι η ταυτοποίηση των εικόνων, ο διαμοιρασμός της πληροφορίας μέσα από την συζήτηση και η αποσαφήνιση του νοήματος. Με αυτό τον τρόπο γίνεται αντιληπτό ότι το εργαλείο της έρευνας δεν είναι μόνο η εικόνα αλλά και η φωνή που εκφράζεται μέσα από αυτή. Συγκεκριμένα, στο πρώτο βήμα, εργαλείο είναι η εικόνα μέσω των φωτογραφιών που θα επιλεγούν από τους συμμετέχοντες, ενώ στο δεύτερο και τρίτο στάδιο περνάμε από την εικόνα στην φωνή όπου οι εικόνες ντύνονται με λέξεις, εκφράζεται το βίωμα μέσα από την ατομική οπτική και συλλογικοποιείται μέσα από το τρίτο στάδιο για να πάρει την μορφή της από κοινού εμπειρίας (Wang και Burris, 1997).

6.2.1 Τα στάδια του Photovoice

- Αναγνώριση του προβλήματος
- Καθορισμός ευρύτερων στόχων και σκοπών της έρευνας του Photovoice
- Ανάθεση στους φορείς χάραξης πολιτικής την παραλαβή των ευρημάτων του Photovoice
- Εκπαίδευση - ενημέρωση της ομάδας στόχου
- Διεξαγωγή εκπαίδευσης και κατάρτισης στο Photovoice

- Ορισμός του θέματος που θα φωτογραφηθεί
- Συλλογή φωτογραφιών
- Ενίσχυση της ομαδικής συζήτησης
- Ανάπτυξη κριτικής σκέψης και διαλόγου
- Επιλογή φωτογραφιών για συζήτηση
- Δίνεις νόημα στην φωτογραφία και αφήγηση της ιστορίας
- Κωδικοποίηση θεμάτων και θεωριών
- Καταγραφή των ιστοριών
- Διαμόρφωση αξιολόγησης
- Άνοιγμα σε φορείς πολιτικής, χορηγούς, μέσα ενημέρωσης, ερευνητές και άλλους που μπορούν να κινητοποιηθούν ώστε να δημιουργηθεί αλλαγή
- Διεξαγωγή της συμμετοχικής αξιολόγησης της πολιτικής και του προγράμματος εφαρμογής (Wang και Burris, 1997).

6.3 Σκοπός και επιμέρους στόχοι της έρευνας πεδίου

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση του νοήματος και του περιεχομένου που αποδίδουν οι ενήλικες άνδρες Αφγανοί και Ιρανοί αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην διαδικασία της κοινωνικής ένταξης στην ελληνική κοινωνία υποδοχής. Πιο αναλυτικά, οι επιμέρους στόχοι της μελέτης είναι η προσέγγιση, μέσα από τις εμπειρίες της καθημερινής ζωής των υποκειμένων, των διαφορετικών πτυχών της ενταξιακής διαδικασίας, των διαστάσεων και των νοημάτων που αποδίδονται σε αυτές και ειδικότερα:

- Η μελέτη και η ανάλυση της κοινωνικής συμμετοχής και αλληλεπίδρασης των υποκειμένων στο κοινωνικό σύνολο, το περιθώριο διαμόρφωσης σχέσεων και κοινωνικής επαφής μέσα από την ενεργητική συμμετοχή των ίδιων με την αξιοποίηση της φωτογραφίας.

- Η μελέτη και η συγκριτική ανάλυση της εγχώριας ενταξιακής πολιτικής μέσα από τα κείμενα δημόσιας πολιτικής σε συνδυασμό με τις εμπειρίες των υποκειμένων.
- Η ανάδειξη του περιεχομένου, των νοημάτων και των συνδέσεων που δημιουργούν τα ίδια τα υποκείμενα σε σχέση με την ενταξιακή τους διαδικασία και η διαδικασία εμπλουτισμού του θεωρητικού πλαισίου της ένταξης ως κοινωνικό φαινόμενο.

6.4 Δείγμα, δειγματοληψία, συλλογή και διάρκεια έρευνας

Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από 6 ενήλικες άντρες, αφγανικής και ιρανικής καταγωγής, αιτούντες άσυλο και αναγνωρισμένους πρόσφυγες που έχουν φτάσει μόνοι τους Ελλάδα. Η συγκεκριμένη ομάδα επιλέχθηκε με βάση την έλλειψη ποιοτικών ερευνητικών δεδομένων ως προς το θέμα της ένταξης του προσφυγικού πληθυσμού συνολικά, αλλά και ως προς την ομάδα αυτή πιο συγκεκριμένα. Οι Αφγανοί και οι Ιρανοί μόνοι άντρες αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι των προσφυγικών κινήσεων που έχουν φτάσει στην Ελλάδα τα προηγούμενα χρόνια. Η πολιτισμική εγγύτητα των δύο αυτών εθνοτήτων και η αλληλοδιαπλοκή τους είναι ένα θέμα το οποίο δεν έχει ερευνηθεί και το οποίο θεωρήσαμε σημαντικό να αναδείξουμε. Οι ίδιοι, Αφγανοί και Ιρανοί, στην συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν αιτηθεί διεθνούς προστασίας ή και έχουν αναγνωριστεί ως πρόσφυγες στην Ελλάδα. Συνεπώς στο δείγμα συμπεριλήφθηκε υπόψη το παραπάνω δεδομένο.

Τέλος, για την έρευνα επιλέχθηκαν άντρες καθώς αυτοί αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των προσφυγικών/μετακινούμενων πληθυσμών. Επιπρόσθετα, με βάση τα επίσημα κριτήρια ευαλωτότητας, σύμφωνα με τα οποία κρατικές υπηρεσίες αλλά και μη κυβερνητικές οργανώσεις κατηγοριοποιούν τον πληθυσμό, οι άντρες που βρίσκονται χωρίς οικογένεια στη χώρα δεν φαίνεται να αντιμετωπίζονται ισότιμα. Το πλέγμα της προστασίας μέσω των ανθρωπιστικών προγραμμάτων που έχουν τεθεί σε εφαρμογή εστιάζει αρκετά στην παιδική προστασία και στην πρόληψη και αντιμετώπιση της γυναικείας κακοποίησης και αφήνει εκτός τους μόνους άντρες. Μέσα σε αυτή την διαδικασία διαχωρισμού του «περισσότερο ευάλωτου», η ίδια, η ακούσια μετακίνηση, απογυμνώνεται από την ευαλωτότητα που φέρει αυτή καθαυτή ως συνθήκη. Συνοψίζοντας τα παραπάνω και βλέποντας τα μέσα από το πρίσμα της

μεθόδου του Photovoice, η επιλογή της ομάδας αυτής έγινε μέσα από την λογική της διερεύνησης της εμπειρίας ανθρώπων στους οποίους δεν έχει δοθεί η ευκαιρία να ακουστούν.

Δειγματοληψία και πρόσβαση

Η εύρεση του δείγματος για να σχηματιστεί η ομάδα των συμμετεχόντων πραγματοποιήθηκε με την μέθοδο της χιονοστιβάδας (snowball sampling), η οποία εξυπηρετεί στην εύρεση δύσκολα προσεγγίσιμων ομάδων, όπως είναι το δείγμα της παρούσας έρευνας. Αυτή αποτελεί μια δυναμική διαδικασία, που στηρίζεται στην αρχή ότι οι αναφορές των ατόμων του δείγματος γίνονται μεταξύ ατόμων με κάποια κοινά χαρακτηριστικά ή γνωρίζουν άλλους με παρόμοια (Πύλλη & Ραφτόπουλος, 2012). Σε αυτή την διαδικασία σημαντικό ρόλο έπαιξε η επαγγελματική ενασχόληση μου στο πεδίο της υποστήριξης του προσφυγικού πληθυσμού, καθώς ανοίχθηκε ένα δίκτυο που μπόρεσε να με φέρει σε επαφή με τους συμμετέχοντες. Την ίδια στιγμή το γεγονός της επαγγελματικής μου ενασχόλησης λειτούργησε θετικά καθώς έδωσε τα χέγγυα για τις επαφές με τους συμμετέχοντες.

Οι συζητήσεις και η συνολική επικοινωνία με τους συμμετέχοντες πραγματοποιήθηκε διαδικτυακά μέσω της πλατφόρμας zoom, με την χρήση μηνυμάτων μέσω πλατφορμών κοινωνικής δικτύωσης (messenger, what's up και viber), αλλά και τηλεφωνικά. Αρχικά στόχος μου ήταν οι συναντήσεις να πραγματοποιηθούν δια ζώσεις αλλά οι περιορισμοί της πανδημίας covid-19 τον προηγούμενο ένα χρόνο κατέστησαν κάτι τέτοιο αδύνατο. Οι συζητήσεις μας έγιναν στην αγγλική αλλά και την ελληνική γλώσσα, γεγονός που έδωσε μια αμεσότητα στην επικοινωνία μας, χωρίς να προκύψει η ανάγκη διερμηνείας από την μητρική (νταρί/ φαρσί) στην ελληνική γλώσσα.

Συλλογή και διάρκεια έρευνας

Το φωτογραφικό υλικό συλλέχθηκε από τον εξοπλισμό των ίδιων των συμμετεχόντων (κινητά τηλέφωνα και φωτογραφικές μηχανές) και στάλθηκε μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων. Σε σχέση με την διαδικασία λήψης των εικόνων αλλά και την εξασφάλιση της γραπτής συναίνεσης των εικονιζόμενων προσώπων υπήρξε γραπτή και προφορική ενημέρωση. Επιπρόσθετα, από τις συναντήσεις κρατήθηκαν γραπτές σημειώσεις με την συναίνεση των συμμετεχόντων για να αξιοποιηθούν στην

παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων της έρευνας. Η ερευνητική διαδικασία στο σύνολο της διήρκεσε τρεις μήνες από τον Φεβρουάριο του 2021 έως και τον Απρίλιο του 2021, καθώς τότε ήταν μια περίοδος που ευνόησε την επαφή με τους συμμετέχοντες.

Πίνακας 1: Δημογραφικός Πίνακας Συμμετεχόντων

Συμμετέχοντες	Χώρα Προέλευσης	Ηλικία	Νομιμοποιητικά Έγγραφα	Ημερομηνία εισόδου στην Ελλάδα	Κατοικία	Εργασία
A.H.	Ιράν	26	Αιτών Άσυλο	2016	Νοίκι	Ναι
M.M.	Αφγανιστάν	30	Επικουρική Προστασία	2006	Νοίκι	Ναι
M.R.	Ιράν	24	Αιτών Άσυλο	2017	Φιλοξενία	Όχι
Z.A.	Αφγανιστάν	26	Αιτών Άσυλο	2019	Δομή Φιλοξενίας	Όχι
S.G.	Ιράν	27	Αναγνωρισμένος Πρόσφυγας	2017	Νοίκι	Ναι
M.H.	Ιράν	36	Αναγνωρισμένος Πρόσφυγας	2018	Νοίκι	Ναι

6.5 Δυσκολίες, προκλήσεις και ηθικά ζητήματα

Η ερευνητική διαδικασία υπήρξε διαδραστική και δυναμική με δυσκολίες, εμπόδια αλλά και προκλήσεις. Συγκεκριμένα ένα βασικό ζήτημα ήταν η γλώσσα επικοινωνίας. Παρόλο που δεν χρειάστηκε διερμηνεία στην μητρική γλώσσα των συμμετεχόντων, η ενδελεχής επεξήγηση και κατανόηση της διαδικασίας ενείχε μια δυσκολία και χρειάστηκαν αρκετές συναντήσεις και μια διαρκής επικοινωνία ώστε να επεξηγώ τα ερευνητικά ζητούμενα και να απαντώ σε τυχόν απορίες τους. Επιπρόσθετα, σημαντικό τροχοπέδη για την διαδικασία υπήρξε η κινητικότητα του δείγματος. Συγκεκριμένα υπήρξαν αρκετές επαφές που έγιναν με υποψήφιους συμμετέχοντες, οι οποίες δεν προχώρησαν λόγω της πολύ συχνής κινητικότητας των ίδιων και της απουσίας σταθερού σημείου διαμονής. Επιπλέον, υπήρξε και η περίπτωση της απότομης διακοπής επικοινωνίας μετά από εξαφάνιση του ανθρώπου με τον οποίο

είχε ξεκινήσει η επαφή. Η κατάσταση αυτή σε συνδυασμό με το ρευστό πεδίο του προσφυγικού ζητήματος αλλά και των ζητημάτων που τροποποιούν άμεσα και ξαφνικά την διαβίωση των υποκειμένων, διαμόρφωσε ακόμα ένα εμπόδιο που κληθήκαμε να υπερβούμε. Για παράδειγμα, κάποιες από τις επαφές με τους συμμετέχοντες αποσυντονίστηκαν λόγω της διακοπής των οικονομικών επιδομάτων για ένα μεγάλο κομμάτι των αιτούντων άσυλο, οι οποίες έβαλαν κάποιους από τους συμμετέχοντες σε μια θέση άγχους και αβεβαιότητας.

Επιπρόσθετα, η σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ μας ήταν ένα από τα μεγαλύτερα διακυβεύματα που καλεστήκαμε να αντιμετωπίσουμε. Στην διαδικασία αυτή καθοριστικό ρόλο έπαιξε η πολυετής επαγγελματική ενασχόληση μου στο πεδίο της υποστήριξης του προσφυγικού πληθυσμού. Η εργασία μου αλλά και η δικτύωση μου με συναδέλφους στον ανθρωπιστικό τομέα λειτούργησε ως εχέγγυο που ήρε την καχυποψία τους σχετικά με τις προθέσεις της εν λόγω έρευνας. Τέλος εξαιρετικά σημαντικό ρόλο έπαιξε η πανδημία covid-19 και οι περιορισμοί που τέθηκαν λόγω αυτής, καθώς για πρακτικούς λόγους δεν μπόρεσε να υπάρξει δια ζώσης επικοινωνία αλλά και ομαδικές συναντήσεις με τους συμμετέχοντες. Την ίδια στιγμή, όμως, τα διαδικτυακά μέσα μπόρεσαν να καλύψουν ένα κομμάτι της επικοινωνίας μας μέσω βιντεοκλήσεων, ώστε να ολοκληρωθεί η ερευνητική διαδικασία.

Η ηθική και δεοντολογία, σύμφωνα με τους Λαγουμιντζής et al (2015), αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της έρευνας, από τη σύλληψη μιας ιδέας έως τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της. Ένα από τα συνηθέστερα ζητήματα είναι η συνειδητή συγκατάθεση των εμπλεκόμενων και η προστασία των προσωπικών δεδομένων στην παρούσα έρευνα. Το εν λόγω ζήτημα διασφαλίζεται με την υπογραφή εντύπου συναίνεσης από τους συμμετέχοντες για την χρήση των δεδομένων τους για τους σκοπούς της έρευνας, της μαγνητοφώνησής, της χρήσης των φωτογραφιών αλλά και την γραπτή συγκατάθεση όλων των προσώπων που θα συμπεριληφθούν στις φωτογραφίες. Επιπρόσθετα, έχει υπάρξει ενημέρωση σχετικά με τα όρια και τις απαγορεύσεις που έχει η φωτογράφιση σε εξωτερικούς και δημόσιους χώρους καθώς και οι άδειες που είναι απαραίτητες σε περίπτωση που επιθυμούν οι συμμετέχοντες να φωτογραφίσουν κάποιους συγκεκριμένους χώρους. Οι δηλώσεις συγκατάθεσης πραγματοποιήθηκαν σε γλώσσα κατανοητή στους συμμετέχοντες.

Πριν την αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων παρατίθενται οι θεματικές συγκεντρωμένες.

Πίνακας 2: Βασικές και συμπληρωματικές θεματικές της έρευνας

Βασικές Θεματικές		Συμπληρωματικές Έννοιες		
Χώρος	Συνθήκες στεγάσης	Συνθήκες Διαβίωσης	Οικειότητα/ αποξένωσης	Αίσθηση
Ψυχοσυναισθηματική Κατάσταση	Βίαιη μετακίνηση- καθοριστική εμπειρία	Ψυχική ανθεκτικότητα παράγοντες αυτοφροντίδας		
Κοινωνική Δικτύωση	Επικοινωνία, επαφές, κοινωνικά	Ψυχική ανάταση	Μέσο επικοινωνίας η γλώσσα	
Εκπαίδευση	Εκμάθηση γλώσσας	Κοινωνικοποίηση	Ερεθίσματα και συνδέσεις/ Οικειότητα - Αποξένωση	
Απασχόληση	Εθελοντική προσφορά	Δυσκολίες πρόσβασης στην αγορά εργασίας		
Κοινωνικός Αποκλεισμός	Διακρίσεις Στερεότυπα	Ανισότητα		

6.6 Παρουσίαση αποτελεσμάτων

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας με την χρήση των φωτογραφιών αλλά και μέσα από τις συναντήσεις και συζητήσεις με τα υποκείμενα, προέκυψαν πολλά και ενδιαφέροντα θέματα, τα οποία κατάφεραν να εμπλουτίσουν την οπτική μας για τα ζητήματα της ένταξης στην χώρα, όπως αυτή βιώνεται από Αφγανούς και Ιρανούς μόνους άντρες στην Ελλάδα.

Χώρος, στέγαση και συνθήκες διαβίωσης

Εστιάζοντας στην γνωριμία μου με τον πρώτο συμμετέχοντα M.R. βρέθηκα αντιμέτωπη με ένα πολύ καίριο και σημαντικό ζήτημα, αυτό της στέγασης και των συνθηκών διαβίωσης. Ο M.R., νεαρός σε ηλικία, έχοντας κλείσει τα 24, με καταγωγή από το Ιράν, με αυτοπεποίθηση και άνεση που βασίζεται στην γνωριμία μας από τον εργασιακό μου χώρο, φέρνει τόσο φωτογραφίες, όσο και σκέψεις που αναδεικνύουν το ζήτημα του ιδιωτικού χώρου και συγκεκριμένα της εστίας, του χώρου δηλαδή αυτού που χρειάζεται οι πρόσφυγες και οι μετανάστες να ξαναχτίσουν. Έχοντας έρθει ο ίδιος στην Ελλάδα κατά την περίοδο των έντονων προσφυγικών ροών, στις αρχές του 2017, διέμεινε σε εγκαταστάσεις που υπήρξαν επίσημες δομές φιλοξενίας, όπως η δομή φιλοξενίας αιτούντων άσυλο στην Ελευσίνα, ανεπίσημες, όπως ο αυτοσχέδιος καταυλισμός προσφύγων στο λιμάνι του Πειραιά, αλλά και σε κέντρο κράτησης όπως αυτό της Αμυγδαλέζας. «*Είναι χάλια*» (*It sucks*) δηλώνει ο ίδιος στην αρχή της συζήτησης μας. Κάνει με αυτό τον τρόπο ένα γενικό σχόλιο που υποδηλώνει ταυτόχρονα μια αρχική απροθυμία να συζητήσει κάτι που για τον ίδιο είναι ορατό και απτό. «*Είναι τόσο απλό, όλοι σας μπορείτε να το καταλάβετε*» (*It's so simple, all of you can understand*) μου δηλώνει με ένα αμήχανο μειδίαμα αναφερόμενος στις συνθήκες στέγασης των προσφύγων που εισέρχονται στην Ελλάδα. Δείχνοντας μου την παρακάτω εικόνα (εικ.2), μου εξήγησε ότι είναι τραβηγμένη από την Ανοιχτή Δομή Φιλοξενίας Αιτούντων Άσυλο στον Σκαρामαγκά, τις πρωινές ώρες. Το βασικό θέμα είναι η στέγαση των προσφύγων εκεί, σε αυτά τα πανομοιότυπα, αλουμινένια δωμάτια, στα οποία μένουν οι άνθρωποι που έρχονται στην Ελλάδα για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Ανάμεσα σε αυτά, λοιπόν, κοιτώντας τα κρεμασμένα ρούχα στα σχοινιά, ο M.R. αναγνωρίζει στοιχεία που συνδέονται με το σπίτι και τον προσωπικό χώρο.

Εικόνα 2: Ανοιχτή Δομή Φιλοξενίας Σκαραμαγκά, Φεβρουάριος 2019.

«Είναι περίπου σαν να γίνεται το δικό τους σπίτι, προσπαθώντας να προσαρμοστούν» (*It's kind of becoming their home, trying to adjust*) παραδέχεται στην συζήτηση μας, προσθέτοντας ότι «είναι λυπηρό, δεν θα έπρεπε να συμβαίνει με αυτόν τον τρόπο» (*It's sad, it shouldn't be like that*). Στο σημείο αυτό προκύπτει η έννοια της αναγκαστικής προσαρμογής (*forced adjustment*), όπως την ορίζει ο ίδιος, κάνοντας λόγο για την απουσία της επιλογής στην ενταξιακή του διαδικασία. Πρόκειται για επιβεβλημένες συνθήκες στέγασης για τους αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα, στις οποίες καλούνται να δομήσουν εκ νέου τις ζωές τους. Συνθήκες που ενέχουν ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο, απογυμνωμένο από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε υποκειμένου, χώροι στους οποίους, τα κρεμασμένα ρούχα είναι από τα λίγα στοιχεία που μαρτυρούν την σύνδεση τους με κατοικίες ανθρώπων.

Οι συνθήκες στέγασης και ο χώρος παραμένουν κομβικά σημεία της ενταξιακής εμπειρίας του Μ.Ρ., με τα οποία καταπιάνεται και στις επόμενες φωτογραφίες του. Στο λιμάνι της Πάτρας (εικ.3), λοιπόν, μου παρουσιάζει τον χώρο στον

Εικόνα 3: Λιμάνι Πάτρας, Ιούλιος 2017.

οποίο έμεναν κυρίως άντρες που βρίσκονται μόνοι τους στην Ελλάδα, προσπαθώντας να φύγουν παράνομα. «Υπάρχει λόγος που θέλουν να φύγουν, κάποιοι ήρθαν για να φύγουν και κάποιοι βλέπουν ότι δεν υπάρχει ελπίδα» (*There is a reason why they want to leave, some came to go, many others see there is no hope*) μου επισημαίνει στην συζήτηση μας έντονα. Σε πολλές περιπτώσεις, όπως αναφέρει και ο M.R. η φυγή από την χώρα υποδοχής συνιστά αποτέλεσμα μιας αποτυχημένης ενταξιακής διαδικασίας.

Επιπρόσθετα, εισάγεται από τα ίδια τα υποκείμενα η ταυτότητα του μόνου άντρα αιτούντα άσυλο ή πρόσφυγα μαζί με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δυσκολίες που αυτή φέρει. «Οι άντρες που είναι μόνοι τους ποτέ δεν είχαν ελπίδα να μείνουν κάπου αλλού» (*Single men never had the chance to stay somewhere else*), εκφράζει και ο ίδιος ο M.R. στην συζήτηση μας, αναφέροντας ότι στον εν λόγω καταυλισμό της φωτογραφίας (εικ.3) διέμεναν αποκλειστικά μόνοι άντρες θέτοντας σε τεράστιο κίνδυνο τις ζωές τους, αποκλεισμένοι κατά πλειοψηφία από τις επίσημες στεγαστικές δομές.

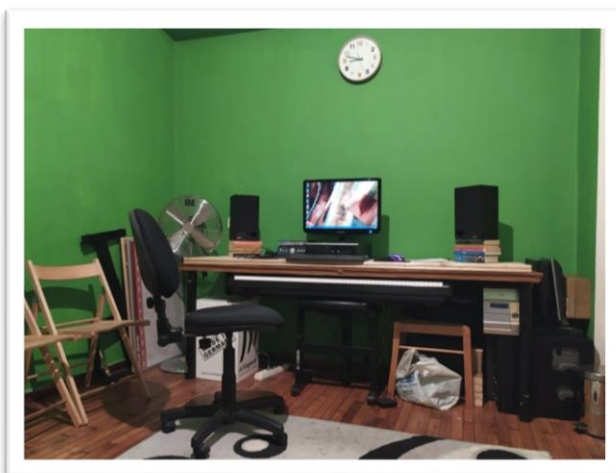
Μέσα από την έννοια της στέγασης και του χώρου στον οποίο οι εισερχόμενοι πληθυσμοί αναγκάζονται να διαμείνουν ο M.R. φέρνει ακόμα μια ιδιαίτερη συνθήκη, αυτή των κέντρων κράτησης και συγκεκριμένα αυτού της Αμυγδαλέζας (εικ.4). Μέσα από την φωτογραφία αυτή ανοίγει ακόμα ένα θέμα το οποίο βρίσκεται σε απόλυτη σύνδεση με την στέγαση, που είναι τα νομιμοποιητικά έγγραφα. Έχοντας μείνει για περίπου δύο μήνες στο κέντρο κράτησης Αμυγδαλέζας, ο M.R. ένιωσε την ανάγκη να αφιερώσει παραπάνω χρόνο μιλώντας μου για τις εμπειρίες και τις συνθήκες διαβίωσης εντός του κέντρου.

Εικόνα 4: Κέντρο Κράτησης Αμυγδαλέζας, Μάιος 2017.

Εκεί, όπως μου εξηγεί ο ίδιος, οδηγήθηκε καθώς δεν είχε νομιμοποιητικά έγγραφα κατά το πρώτο διάστημα που βρισκόταν στην Ελλάδα. «Είναι πάρα πολύ να μπαίνεις φυλακή επειδή δεν έχεις χαρτιά» (*It's too much to be in prison because you have no papers*), δηλώνει ο ίδιος, νιώθοντας τεράστια αδικία. «Δεν είναι δίκαιο να είσαι κρατούμενος, ούτε για μια μέρα» (*It's not fair to be detained even for one day*) Έχοντας περάσει πολλές δυσκολίες, εμπόδια και χρονική καθυστέρηση από την πρώτη μέρα εισόδου του στην Ελλάδα με την διαδικασία της αίτησης ασύλου και τον αγώνα για νόμιμη παραμονή, ο M.R. στην συζήτηση μας για την ένταξη του στην χώρα καταλήγει «αν δεν έχεις χαρτιά, δεν έχεις τίποτα» (*no papers, no nothing*). Ο ίδιος ο M.R. έχοντας λάβει δύο απορριπτικές αποφάσεις έπειτα από τριάνμισι χρόνια που βρίσκεται στην Ελλάδα, αναφέρει στην συζήτηση μας, «προσπάθησα να ζήσω την ζωή μου εδώ, με απέρριψαν» (*I have tried to live my life here, they rejected me*). Προκύπτει, επομένως, αρκετά έντονα και από τα ερευνητικά δεδομένα η ανάγκη κατοχής νόμιμων εγγράφων.

Πιάνοντας το νήμα από την στέγαση και την κατοικία μέσα από τα κοντέινερ των δομών φιλοξενίας και τις σκηνές των αυτοσχέδιων καταυλισμών, στην οποία με εισήγαγε ο M.R. θα περάσω στον M.M., 30 ετών από το Αφγανιστάν, ο οποίος αναφέρεται εξίσου στο χώρο μέσα από μια διαφορετική οπτική. Ο ίδιος εστιάζει στο χώρο του σπιτιού μιας και μένει σε διαμέρισμα που νοικιάζει στο κέντρο της Αθήνας, ενώ αναφέρεται και σε εξωτερικούς χώρους όπως η γειτονιά και η φύση. Ο M.M, ζεστός και ανοιχτός, βρίσκεται στην Ελλάδα 15 χρόνια, και έφτασε εδώ όταν ήταν έφηβος. Ο παράγοντας του χρόνου παραμονής στην χώρα υποδοχής, φαίνεται να έχει μεγάλη επίδραση στην προσέγγιση του ίδιου. Η πολυετή παραμονή του M.M. στην Ελλάδα λειτουργεί ενισχυτικά, διαμορφώνοντας θετικές εμπειρίες για την διαδικασία

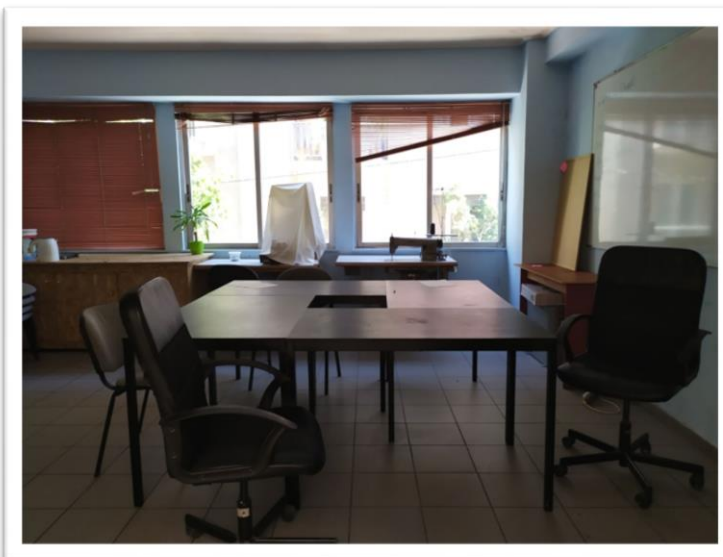
Εικόνα 5: Διαμέρισμα, προσωπικός χώρος

της ένταξης, καθώς υπάρχει ο χρόνος για κοινωνική ζύμωση. Από την άλλη πλευρά, για τον M.R. που έχει φτάσει στην χώρα μέσα στην περίοδο των έντονων προσφυγικών ροών της περιόδου 2015-2016, ο χρόνος είναι συμπυκνωμένος. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με

τις δυσχερείς συνθήκες που αντιμετώπισε κατά την πρώτη περίοδο παραμονής του στην Ελλάδα είναι και ένας από τους λόγους που οι εικόνες που ο καθένας μας φέρνει παρουσιάζουν έντονες αντιθέσεις.

Ο Μ.Μ. μου μιλάει και αυτός με αυτοπεποίθηση η οποία πηγάζει τόσο από την δική μου εργασιακή εμπειρία με πρόσφυγες, που συνιστά σημαντικό εχέγγυο για την επικοινωνία μας, όσο και από την δική του ενασχόληση με την Αφγανική Κοινότητα, που αποτελεί συλλογικό όργανο εκπροσώπησης των Αφγανών που βρίσκονται στην χώρα. «Φτιάχνω το περιβάλλον όπου πάω, να αισθάνομαι ωραία» εξηγεί ο ίδιος υποστηρίζοντας πως για τον ίδιο είναι πολύ σημαντική η αίσθηση του χώρου. Μου μιλάει για την βιβλιοθήκη στο σπίτι το οποίο νοικιάζει (εικ.5) ο ίδιος αλλά και τον χώρο του στο γραφείο της Αφγανικής Κοινότητας (εικ.6), χώρους στους οποίους περνάει πολλές ώρες. Ο

χώρος για τον ίδιο αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο συναντιέται και γνωρίζεται με κόσμο, συνομιλεί, αλληλεπιδρά, δημιουργεί επαφές και σχέσεις, ψυχαγωγείται, χαλαρώνει και ηρεμεί από την καθημερινότητα. Οι

Εικόνα 6: Χώρος συναντήσεων της Αφγανικής Κοινότητας, Κέντρο Αθήνας.

χώροι αυτοί συνιστούν σταθερά σημεία σε μια ζωή που ενέχει αλλαγές και βίαιες μετακινήσεις. Έτσι ο Μ.Μ. μοιράζεται ότι «οι φωτογραφίες είναι οι στάσεις που κάνω κάθε μέρα», θέλοντας να δείξει τόσο την συνήθεια που συνδέεται με την οικειότητα αλλά και την σταθερότητα της «στάσης», ως ένα σταθερό σημείο στο χώρο. Στην περίπτωση αυτή είναι φανερό ότι η αίσθηση του ανήκειν μέσα από τον χώρο, το σπίτι αλλά και η οικειοποίηση του εξωτερικού περιβάλλοντος, που θα δούμε παρακάτω, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ενταξιακή διαδικασία..

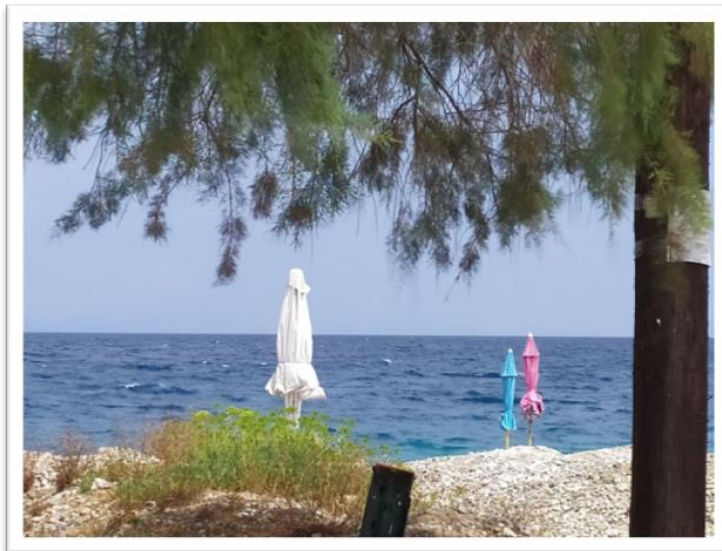
Διαφαίνεται έντονα σε αυτό το σημείο η διαφορά με την οποία προσεγγίζεται η θεματική της στέγασης και του ζωτικού χώρου στον οποίο κινούνται οι αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην Ελλάδα. Από την μια, η έννοια του σπιτιού, όπως την

φέρνει ο M.R., μέσα από δωμάτια κοντέινερ σε στεγαστικές δομές εκτός αστικού ιστού, παίρνει τα χαρακτηριστικά του εξαναγκασμού, της επισφάλειας, της έλλειψης σεβασμού και αξιοπρέπειας αλλά και της αποτυχίας της ένταξης καθώς απομονώνει και περιθωριοποιεί τους ανθρώπους που έχουν έρθει στην Ελλάδα. Από την άλλη, μέσα από τους προσωπικούς χώρους που μοιράζεται ο M.M., ο χώρος φαίνεται να είναι το καταφύγιο, η αίσθηση ότι ανήκει κάποιος εδώ, η εκτόνωση, η χαλάρωση και η ευκαιρία για κοινωνικοποίηση. Η βαθιά αντίθεση που προκύπτει από την διαφορετική προσέγγιση της έννοιας του χώρου σχετίζεται με τις διαφορετικές εμπειρίες των υποκειμένων. Ο παράγοντας του χρόνου παραμονής στην χώρα καθώς και η διαδικασία των νομιμοποιητικών εγγράφων είναι κάποια από τα πεδία που καθορίζουν τις ευκαιρίες και συνεκδοχικά τις εμπειρίες που αποκτούν τα υποκείμενα. Σε κάθε περίπτωση διαφαίνεται καθαρά από το υλικό των συμμετεχόντων πόσο σημαντική επίδραση στην διαδικασία της ένταξης έχει η στέγαση σαν συνθήκη και ο χώρος, εσωτερικός και εξωτερικός, στην διαδικασία της ένταξης.

Βγαίνοντας έξω από το σπίτι του M.M. αλλά και το γραφείο της Κοινότητας η περιπλάνησή του συνεχίζεται στον εξωτερικό χώρο με έντονο το στοιχείο της φύσης (εικ.7, 8). Η διαδρομή αυτή συνίσταται από μέρη από τα οποία περνάει συχνά στον καθημερινό του περίπατο και τα οποία αναζητά για την δική χαλάρωση και εκτόνωση. Ο χώρος και στην περίπτωση αυτή φέρει τα δικά του χαρακτηριστικά, καθώς μέσα σε αυτόν νιώθει οικεία. «*Η ζωή θέλει ηρεμία και φύση*» παραδέχεται ο ίδιος, μιλώντας μου για τις φωτογραφίες του.

Εικόνα 7: Περίπατος σε φυσικό τοπίο.

Εικόνα 8: Περίπατος δίπλα στην θάλασσα.

Παρατηρούμε λοιπόν, πόσο διαφορετικά μπορεί να βιώνεται ο χώρος από τους ανθρώπους, ανάλογα με τις συνθήκες διαβίωσης τους.

Ψυχοσυναισθηματική Κατάσταση και Αυτοφροντίδα

Προχωρώντας ένα βήμα την ανάλυση των δεδομένων μας, παρατηρούμε ότι η στεγαστική συνθήκη είναι στενά συνδεδεμένη με την ψυχική κατάσταση των αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτό, αντιλαμβανόμαστε την άμεση σύνδεση μεταξύ χώρου και ψυχικής κατάστασης, η οποία αποτυπώνεται καθαρά στην περίπτωση του Μ.Μ. Ο Μ.Μ. με ξεναγεί στο πάρκο κοντά στην γειτονιά του (εικ.9) στο οποίο πηγαίνει και για να μπορεί να χαλαρώνει και να ηρεμεί. Η ύπαρξη των σημείων αυτών αποτελούν για τον ίδιο παράγοντες αυτοφροντίδας μέσα στην ενταξιακή του διαδικασία, καθώς συνιστούν χώρους που μπορεί να επεξεργάζεται την καθημερινότητα του και να αποσυμπιέζεται.

Εικόνα 9: Περίπατος σε πάρκο. Κέντρο Αθήνας.

Η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση⁷³ των αιτούντων άσυλο και προσφύγων αναδύεται από τα ερευνητικά μας δεδομένα, ως αποτέλεσμα τόσο της βίαιης μετακίνησης, όσο και της ενταξιακής εμπειρίας των υποκειμένων στην χώρα, η οποία σκιαγραφείται μέσα από διάφορες θεματικές. Επομένως παρατηρούμε ότι αναδύεται μια έντονα φορτισμένη σύνδεση μεταξύ της ένταξης και της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης.

Προχωρώντας την ανάλυση μας σε σχέση με την αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ της ενταξιακής διαδικασίας και της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης, έρχεται να προστεθεί και ο παράγοντας της βίαιης μετακίνησης και του ταξιδιού που αναδύεται επίσης από τα υποκείμενα. Στο πλαίσιο της ανάλυσης αυτής θα ήθελα να γνωρίσουμε τον Ζ.Α., μόλις 26 ετών, αιτών άσυλο από το Αφγανιστάν. Ο Ζ.Α. αναδεικνύει τις δυσκολίες που φέρνει μαζί του ένας πρόσφυγας, δηλαδή την ήδη βεβαρυσμένη ψυχική υγεία από την βίαιη μετακίνηση, κοιτάζοντας τες μέσα από μια θετική προοπτική, αυτή της ψυχικής ανάτασης και ανθεκτικότητας στο πλαίσιο της ενταξιακής διαδικασίας στην νέα κοινωνία. Ο ίδιος έμενε στην Ανοιχτή Δομή Φιλοξενίας της Μαλακάσας για δύο χρόνια, ενώ πριν είχε διαμείνει για κάποιο χρονικό διάστημα και στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης στην Μόρια. Συνολικά βρίσκεται δύο χρόνια στην Ελλάδα έχοντας αιτηθεί άσυλο και αναμένοντας την εξέλιξη της διαδικασίας. Η συζήτηση μας ξεκινάει με μια αίσθηση καχυποψίας και με ενδοιασμούς που φαίνεται να μειώνονται όσο περνάει η ώρα. Ο ίδιος αναδεικνύει την φυσική άσκηση (εικ.10), ως παράγοντα αυτοφροντίδας μέσα από την οποία προκύπτει μια ψυχοσυναισθηματική ισορροπία και φροντίδα των τραυματικών εμπειριών του προσφυγικού ταξιδιού για να μπορέσει ο ίδιος, όπως αναφέρει, να ανταπεξέλθει στην ένταξη του στην κοινωνία υποδοχής. Όπως μου αναλύει ο ίδιος *«Η άθληση είναι ο καλύτερος σύμμαχος της ένταξης. Η γυμναστική παίζει σημαντικό ρόλο στην ζωή μας. Όταν ξεκινάς να αθλείσαι φτιάχνει η διάθεση και μειώνεται το άγχος, το στρες και η κατάθλιψη. Αυτός είναι ο λόγος που αθλούμαι κάθε μέρα»* (*Sport is one of the best allies of integration. Gym plays an important role in your life, when you start doing exercise then it lights your mood and reduces of anxiety, stress and depression. That why I sport every day*).

⁷³ Η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση είναι ο όρος που χρησιμοποιούμε στην εν λόγω έρευνα, όμως, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι βιβλιογραφικά συναντούμε μια πληθώρα όρων που αναδεικνύουν τις πολλαπλές οπτικές επί του θέματος. Συγκεκριμένα εντοπίζουμε τους όρους ψυχική υγεία (mental health), ψυχική ανθεκτικότητα (resilience) και ψυχοκοινωνική ευημερία (psychosocial well-being) οι οποίοι χρησιμοποιούνται ανάλογα με το πλαίσιο ανάλυσης που θέτει η εκάστοτε έρευνα.

Εικόνα 10: Αυτοσχέδια όργανα γυμναστικής, Κοινόχρηστος χώρος της Ανοιχτής Δομής Φιλοξενίας Μαλακάσας.

Όπως αναφέρθηκε και βιβλιογραφικά η βεβαρυμμένη ψυχική κατάσταση των αιτούντων άσυλο και προσφύγων εμφανίζεται άλλοτε ως αποτέλεσμα της προσφυγικής εμπειρίας και άλλοτε ως αποτέλεσμα των εμποδίων στην χώρα υποδοχής. Σε πολλές περιπτώσεις τα παραπάνω συνδυάζονται και μπορεί να προκύψει μια δυσλειτουργική και καθηλωτική συνθήκη. Μέσα από ένα τέτοιο κλίμα γνώρισα τον Μ.Η., 36 ετών, πολιτικό πρόσφυγα από το Ιράν, ο οποίος βρίσκεται στην Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια. Είναι πολύ απογοητευμένος και οργισμένος με την κατάσταση και την ζωή του στην χώρα και με προϋδεάζει από την πρώτη μας επαφή ότι δεν έχει κάτι θετικό να μου πει, θέλοντας να μου δώσει την ευκαιρία να μην τον ρωτήσω. Στην συνέχεια, ο ίδιος δημιουργεί την παρακάτω εικόνα (εικ.11) η οποία απεικονίζει την ψυχοσυναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ως αποτέλεσμα των ενταξιακών εμπειριών του. Η ψυχική του κατάσταση σχετίζεται με τις δυσκολίες και τα εμπόδια που έχει ο ίδιος συναντήσει σε συνδυασμό με τον ρατσισμό, τις διακρίσεις και την ανασφάλεια που τελικά νιώθει. Μέσα από την φωτογραφία ο Μ.Η. επιχειρεί να αποδώσει την αίσθηση του χρόνου μέσα από την χρήση των ρολογιών, ενός χρόνου ο οποίος λειτουργεί αγχωτικά καθώς διαρκώς περνάει και χάνεται. Ο χρόνος ως διαρκώς ελλειπτικός και φευγαλέος μοιάζει ταυτόχρονα να βιώνεται με μια αίσθηση παρατεταμένης αδράνειας και στασιμότητας, η οποία αποδίδεται με τη χρήση της ανθρώπινης φιγούρας στο κάδρο που, όπως μας

λέει ο ίδιος, αναπαριστά τον ίδιο ως μια άσκοπη ύπαρξη περιπλανιέται. Όπως πολύ γλαφυρά και περιεκτικά μας σχολιάζει ο ίδιος την εικόνα «το άγχος και η κατάθλιψη είναι η πιο κοινή αντίδραση που έχουν οι πρόσφυγες, θεωρείται τόσο φυσιολογική που περνάει απαρατήρητη. Είμαστε αγχωμένοι και ανήσυχοι για όλα, την ζωή μας, την επιβίωση, το μέλλον, τα νομικά ζητήματα, την υγεία, την στέγαση. Δεν υπάρχει κανείς να μας υποστηρίξει αλλά μας βάζουν συνεχώς εμπόδια για να μας κάνουν τα πάντα δύσκολα και αδύνατα. Αυτό γίνεται σε τέτοιο βαθμό που φτάνεις να μετανιώνεις που ήρθες στην Ελλάδα και θα προτιμούσες να έχεις πεθάνει στην χώρα σου. Αυτό γίνεται για παραδειγματισμό προς τους άλλους πρόσφυγες, ώστε να μην έρθουν» (*Stress and depression is the most normal addiction refugees have. It's so normal that it's ignored. We are worried and concerned about everything, life, survival, future, legal issues, health, accommodation... With no support at all. Not only is there no support, but they will throw obstacles to make everything hard and impossible for you. To a point where you regret coming to Greece and prefer to have been killed in your own country. This is called setting an example to other refugees not to come*).

Εικόνα 11: «My anxiety is the size of the planet» (Το άγχος μου είναι τεραστίων διαστάσεων).

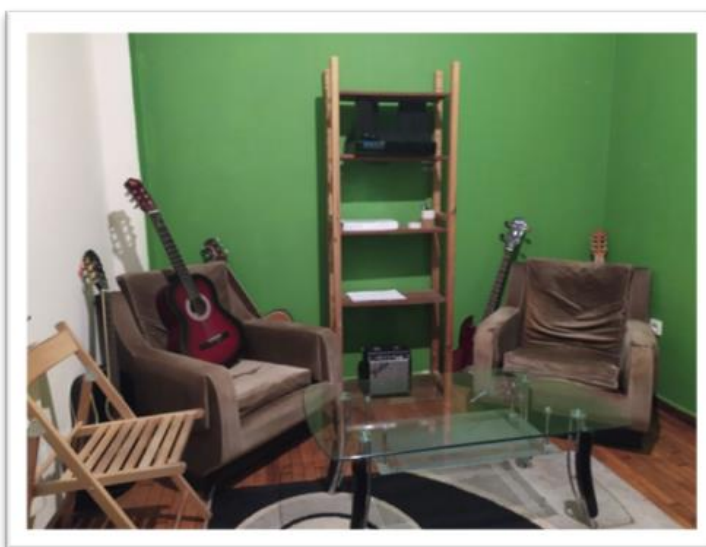
Παρατηρούμε λοιπόν ότι στην περίπτωση του Ζ.Α. συναντάμε έναν άνθρωπο που φέρει το τραύμα της προηγούμενης διαδρομής του, αλλά ταυτόχρονα η φυσική

άσκηση συνιστά για τον ίδιο μια διέξοδο μέσα από την οποία μπορεί να οραματίζεται μια νέα ζωή στην κοινωνία υποδοχής. Αντίθετα, ο Μ.Η. είναι ένας άνθρωπος που το τραύμα της μετακίνησης του σε συνδυασμό με το δεύτερο «τραύμα» που του δημιουργεί μια κοινωνία αποκλεισμού και όχι αποδοχής, όπως την περιγράφει ο ίδιος, επιβαρύνουν τον ψυχισμό του και διαμορφώνουν τις εμπειρίες ένταξης του στην Ελλάδα.

Κοινωνικές σχέσεις και γέφυρες κοινωνικοποίησης

Ένας σημαντικός παράγοντας της ένταξης ο οποίος συνιστά ταυτόχρονα κεντρικό ζητούμενο της, είναι η επαφή και άρα η σχέση των προσφυγικών υποκειμένων με την κοινωνία υποδοχής και η δημιουργία δεσμών μέσα από την επικοινωνία. Ολόκληρη η διαπραγμάτευση πίσω από το φαινόμενο της ένταξης συνίσταται στην επαφή, στην έννοια της κοινωνικής δικτύωσης των υποκειμένων, στις σχέσεις και στο χτίσιμο γεφυρών και διαύλων επικοινωνίας τόσο με τον ντόπιο πληθυσμό, όσο και με προσφυγικές κοινότητες. Πρόκειται για ένα πεδίο απαιτητικό, που σχετίζεται άμεσα με την ανθεκτικότητα και τη ψυχοσυναισθηματική κατάσταση των υποκειμένων, όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω.

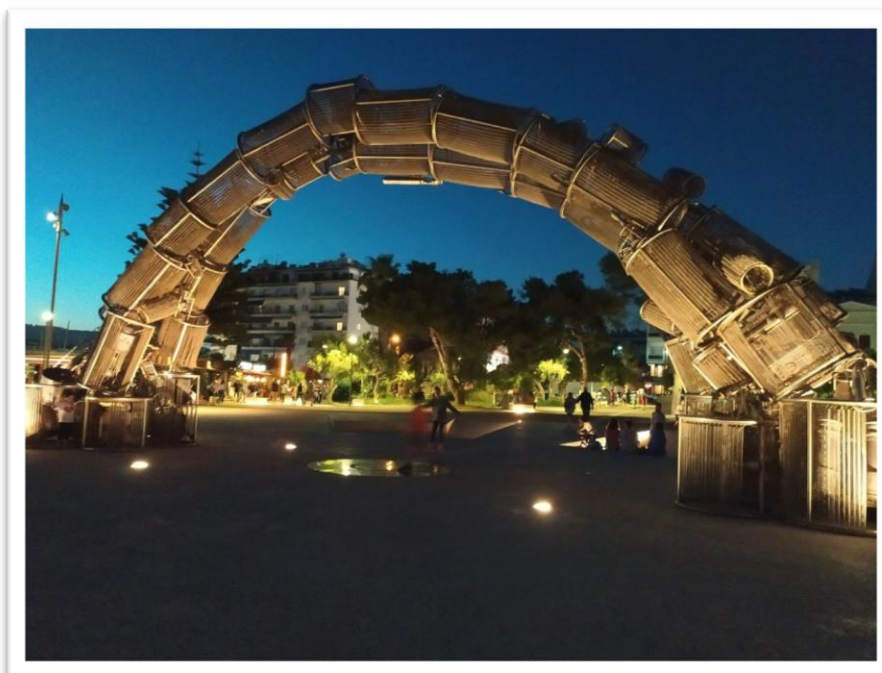
Μέσα από τα ερευνητικά μας δεδομένα φαίνεται πως τα υποκείμενα της έρευνας επιλέγουν να εστιάσουν στην ανάγκη για κοινωνικοποίηση σε διαπροσωπικό επίπεδο αλλά και στην αίσθηση του ανήκειν μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις και επαφές, αφήνοντας φαινομενικά εκτός τις σχέσεις σε θεσμικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, ο Μ.Μ., για τον οποίο ο χώρος είναι ένας σημαντικός παράγοντας, με ξεναγεί στο δωμάτιο στο οποίο βρισκόταν με φίλους και έπαιζαν μουσική (εικ.12). Είναι κάτι που του έχει λείψει πάρα πολύ τον τελευταίο χρόνο, στο πλαίσιο της πανδημίας του covid-19. «*Να έρχονται οι άνθρωποι σε επαφή, αυτό βοηθάει*» μου

Εικόνα 12: Διαμέρισμα, προσωπικός χώρος με όργανα μουσικής

αναφέρει στην συζήτηση μας, υπογραμμίζοντας πόσο σημαντική είναι για τον ίδιο η επικοινωνία, η επαφή, η αλληλεπίδραση αλλά και η κοινωνική συνδιαλλαγή σε ένα κοινό χώρο και χρόνο. Επιπρόσθετα, ο Μ.Μ. παραδέχεται ότι θα πρέπει η κοινωνία υποδοχής να δεχτεί τους ίδιους και να είναι ανοιχτή. *«Πρέπει να καταλάβεις την κουλτούρα, την συμπεριφορά»*, υπογραμμίζει δίνοντας βαρύτητα στον διαπολιτισμικό διάλογο και την επικοινωνία στο επίπεδο της κοινωνίας υποδοχής. Για τον ίδιο η επικοινωνία είναι επίσης μέρος της δουλειάς του, καθώς εργάζεται σαν διερμηνέας αρκετά χρόνια.

Με αυτά τα δεδομένα μου παρουσιάζει την φωτογραφία (εικ.13) από μια κεντρική πλατεία που βρίσκεται στην περιφέρεια Αττικής. Ομολογώ πως την κοιτώ και οι συνδέσεις δεν έρχονται εύκολα στο μυαλό μου, μέχρι που μου εξηγεί ότι *«εγώ είμαι μια γέφυρα ανάμεσα στους ανθρώπους, συνδέω κόσμους»*. Είναι εμφανές ότι η πολύχρονη παραμονή του στην Ελλάδα αλλά και η φύση της δουλειάς του Μ.Μ., έχουν διαμορφώσει τις εμπειρίες ένταξής του. Από αυτές προκύπτει ότι η γεφύρωση της απόστασης μεταξύ των αιτούντων άσυλο και προσφύγων και της κοινωνίας υποδοχής πραγματοποιείται μέσα από την επικοινωνία και την δημιουργία σχέσεων. Μέσα από την επαφή και την επικοινωνία για τον ίδιο μπαίνει επίσης κομβικά, για τον ίδιο, ως διευκολυντικός παράγοντας και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Ο συνδυασμός, λοιπόν, των παραπάνω, όπως υποστηρίζει ο Μ.Μ., μπορεί να σκιαγραφήσει την ολοκληρωμένη και επιτυχημένη ένταξη.

Εικόνα 13: Γέφυρα, Κεντρική πλατεία στην περιοχή του Πειραιά.

Παρατηρώντας τις εικόνες του Μ.Μ. είναι ενδιαφέρον πως παρόλο που το θέμα που πραγματεύονται είναι οι σχέσεις και οι κοινωνικές επαφές, ο ανθρώπινος παράγοντας δεν είναι μέρος του κάδρου, παρά υπονοείται στην μια περίπτωση (εικ.12) ή και αχνοφαίνεται στην δεύτερη (εικ.13). Κάτι τέτοιο έρχεται σε αντίθεση με τον επόμενο συμμετέχοντα, τον Α.Η. 26 ετών από το Ιράν, αιτών άσυλο, ο οποίος βρίσκεται πέντε χρόνια στην Ελλάδα. Η επαφή μου με τον Α.Η. προέκυψε από την προηγούμενη μου εργασιακή εμπειρία και μια κοινή γνωριμία η οποία έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στο να με εμπιστευτεί. Ήταν διστακτικός και σκεπτικός, ενώ χρειάστηκε αρκετές διευκρινήσεις για την διαδικασία. Ο ίδιος επιλέγει να παρουσιάσει εικόνες γεμάτες ανθρώπους, χρώματα, πρόσωπα γεμάτα όρεξη και χαμόγελα. Για τον ίδιο, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο η κοινωνικοποίηση, οι κοινωνικές επαφές και οι δεσμοί τόσο με ντόπιο πληθυσμό, όσο και με τις προσφυγικές κοινότητες.

Εικόνα 14: Παρέα ανθρώπων σε σπίτι

Κάτι τέτοιο αναδεικνύεται και μέσα από τις φωτογραφίες του. Ο ίδιος εστιάζει στην συνύπαρξη και την σύμπραξη (εικ.14, 15 &16), θεωρώντας πως η επικοινωνία και η κοινωνικοποίηση είναι από τους βασικούς παράγοντες που διευκολύνουν και ενισχύουν την επαφή και άρα την ένταξη στην κοινωνία υποδοχής. Νιώθει όμορφα

Εικόνα 15: Βόλτα σε εξωτερικό χώρο.

που έχει έρθει σε επαφή με τόσο κόσμο και θεωρεί ότι τον έχει βοηθήσει ιδιαίτερα.

Εικόνα 16: Βόλτα με αγαπημένα πρόσωπα

Όπως μου εξηγεί στην συζήτηση μας, όταν έφτασε στην Ελλάδα το 2016 η κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη καθώς είχε έρθει πολύς κόσμος. Ο ίδιος χρειάστηκε να μείνει στις Ανοιχτές Δομές Φιλοξενίας στο Ελληνικό και αργότερα στην Θήβα. Το πρώτο

διάστημα σκεφτόταν να φύγει και να συνεχίσει το ταξίδι του γιατί είχε δυσκολευτεί αρκετά. Τώρα, μου εξηγεί, είναι καλύτερα τα πράγματα από ότι το 2016 και νιώθει ότι πλέον μπορεί να σκέφτεται την ένταξή του. Μέσα από αυτές τις, γεμάτες πρόσωπα, φωτογραφίες με μεταφέρει στα εκπαιδευτικά σεμινάρια που είχε την δυνατότητα να παρακολουθήσει, ανοίγοντας μου την πόρτα σε μια ακόμα θεματική που έρχεται σε άμεση συσχέτιση με την κοινωνική διασύνδεση, αυτή της εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης. Για τον Α.Η. τα σεμινάρια ήταν ταυτόχρονα ένα πεδίο αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας και δημιουργίας σχέσεων αλλά και μια ευκαιρία για εφόδια και γνώση ώστε να μπορέσει να αποκτήσει δεξιότητες. Με τον τρόπο αυτό, μέσα από τις ομαδικές αναμνηστικές φωτογραφίες που επιλέγει να μοιραστεί, μου γνωρίζει τους συνεκπαιδευόμενους του στο μάθημα μαγειρικής (εικ.17) και στο σεμινάριο φωτογραφίας (εικ.18) που παρακολουθούσε.

Εικόνα 17: Ομάδα σεμιναρίου μαγειρικής.

Εικόνα 18: Ομάδα σεμιναρίου φωτογραφίας.

Όπως μου εξηγεί, για εκείνον, «η εξοικείωση με τα έθιμα και τις παραδόσεις της Ελλάδας επιτυγχάνεται μέσα από τα μαθήματα, τα σεμινάρια, τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες αλλά και μέσα από την συζήτηση με άλλους πρόσφυγες από τον ίδιο τόπο που μένουν πολλά χρόνια στην χώρα» (*Familiarity with greek customs and traditions comes through classes, courses, educational activities and questioning compatriots who have lived in Greece for a long time*).

Μέσα από τις αντιθετικές προσεγγίσεις των κάδρων του Μ.Μ., ο οποίος επιλέγει να μην παρουσιάσει πρόσωπα, αλλά και του Α.Η., ο οποίος βάζει το ανθρώπινο στοιχείο σε πρώτο πλάνο, αναδεικνύεται εξίσου έντονα η κοινωνικοποίηση, η επικοινωνία και η επαφή ως βασικός παράγοντας ένταξης στην νέα κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό, υπογραμμίζουν την σημασία των ανθρώπινων σχέσεων και της αίσθησης του ανήκειν, νοηματοδοτώντας τα με θετικό πρόσημο. Ταυτόχρονα, η ίδια θεματική έρχεται στο προσκήνιο των ερευνητικών δεδομένων, με έναν εξίσου ενδιαφέρον τρόπο, αλλά με αρνητικό πρόσημο, μέσα από τις φωτογραφίες του Σ.Γ. Ο Σ.Γ. είναι 27 ετών, πρόσφυγας από το Ιραν και βρίσκεται στην Ελλάδα εδώ και τέσσερα χρόνια. Ο ίδιος είναι μια καλλιτεχνική, ευαίσθητη φιγούρα που ασχολείται με την ποίηση και την λογοτεχνία. Πολύ πρόθυμος, χαμογελαστός και ανοιχτός στην πρώτη μας επαφή με έκανε να νιώσω άνετα λέγοντας μου ότι θα προτιμούσε να μου γράψει ένα ποίημα για την ένταξη γιατί οι φωτογραφίες τον δυσκολεύουν. Την ίδια στιγμή, όμως, τα κάδρα που επιλέγει είναι έντονα, συμβολικά και περιεκτικά. Με τα επόμενα δύο κάδρα (εικ. 19, 20), τραβηγμένα στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής σχολικής εκδρομής, εισάγει το θέμα της κοινωνικοποίησης και της αίσθησης του ανήκειν μέσα από την απουσία.

Εικόνα 19: Έκθεμα αρχαιολογικού χώρου στην περιοχή της Πάτρας

Δείχνοντας μου τις εικόνες αυτές μου εξηγεί ότι ήταν από μια εκπαιδευτική εκδρομή σε έναν αρχαιολογικό χώρο στην περιοχή της Πάτρας. Ο ίδιος τότε φοιτούσε στο διαπολιτισμικό σχολείο του Ελληνικού. Στην συζήτηση μας μου αναφέρει στην συζήτηση μας ότι κοιτώντας το έκθεμα με τους σκελετούς αλλά και την εικόνα με την παιδική αγάπη, ο ίδιος ταξιδεύει νοερά πίσω στο Ιράν. Υπάρχει μια νοσταλγική διάθεση η οποία προκύπτει από τους ανθρώπους που έχει αφήσει πίσω, σε συνδυασμό με την μοναξιά και την απομόνωση που βίωνε εκείνη την περίοδο μένοντας στην Ελλάδα. Ήταν η απουσία της κοινωνικοποίησης και των σχέσεων και η αίσθηση της αποξένωσης και της απόστασης που ανέσυραν τις μνήμες και εικόνες από την ζωή του στο Ιράν. Ο ίδιος μου εξηγεί ότι αισθανόταν ξένος, χωρίς να μπορεί να επικοινωνήσει και μόνος, ενώ βρισκόταν με πολύ κόσμο στο πλαίσιο της εκδρομής. Επιλέγει να αποδώσει το νόημα των εικόνων μέσα από τους στίχους ενός δικού του ποιήματος που έχει μεταφράσει στα ελληνικά. *«Έλα να γυρίσουμε μαζί, να πάμε ως το τέλος της ιστορίας μαζί. Να μετακομίσουμε μαζί, σε μια σπηλιά, οι δύο μας. Αυτές τις μέρες θα κοιτιόμαστε σαν ερωτευμένοι.[...]»* Αυτό για εκείνον

Εικόνα 20: Εικόνα στην αίθουσα διδασκαλίας σχολείου.

συμπυκνώνει το νόημά τους.

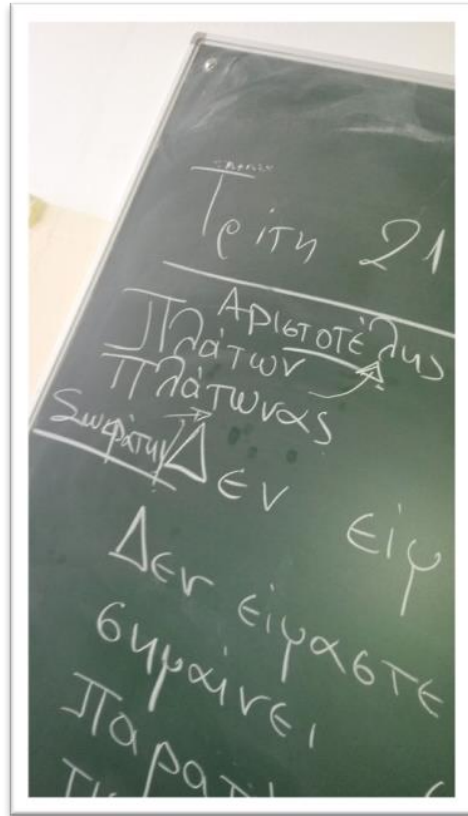
Συνεπώς, μπορούμε να κατανοήσουμε τον καίριο ρόλο που παίζει η κοινωνικοποίηση, η επικοινωνία και η δημιουργία ενός δικτύου κοινωνικών επαφών τόσο στην ένταξη όσο και στην ψυχοσυναισθηματική κατάσταση των αιτούντων άσυλο και προσφύγων. Κάτι τέτοιο γίνεται αντιληπτό μέσα από την ύπαρξη αλλά και την απουσία των σχέσεων σχέσεων, καλύπτοντας με τον τρόπο αυτό το θέμα σφαιρικά.

Εκπαίδευση και εκμάθηση ελληνικής γλώσσας

Βασικός παράγοντας για την κοινωνικοποίηση είναι η ύπαρξη ενός κοινού κώδικα επικοινωνίας. Όπως αναφέρουν τα ίδια τα υποκείμενα, η γνώση της ελληνικής γλώσσας αποτελεί ένα σημαντικό εφόδιο που διευκολύνει την επαφή, και ταυτόχρονα συνιστά ένα μεγάλο εμπόδιο όταν αυτή δεν υπάρχει. Όπως προκύπτει από τα ερευνητικά μας δεδομένα, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας αναγνωρίζεται ως ένας κοινός κώδικας που συμβάλει θετικά στην επικοινωνία και τις σχέσεις και συντελεί ενισχυτικά στην ενταξιακή διαδικασία. Στην αφήγηση των ίδιων των υποκειμένων, όμως, τα δύο αυτά στοιχεία προσεγγίζονται συχνά ως άμεσα συνυφασμένα μεταξύ τους.

Για τον S.G., πρόσφυγα από το Ιράν, η εκπαιδευτική διαδικασία κατέχει ιδιαίτερη θέση στην ζωή του και έχει διαμορφώσει τις ενταξιακές του εμπειρίες από τα πρώτα χρόνια παραμονής του στην Ελλάδα. Ο ίδιος, ξεδιπλώνοντας την ιστορία του, μου αναφέρει ότι φτάνοντας στην Ελλάδα δήλωσε ότι κατάγεται από το Αφγανιστάν και ότι ο ίδιος είναι ασυνόδετος ανήλικος. *«Για τους Ιρανούς πάντα ήταν κλειστά τα σύνορα, οπότε δήλωσα Αφγανιστάν»* μου εξηγεί και συνεχίζει *«Δήλωσα ασυνόδετος ανήλικος γιατί μου είπαν ότι σαν μόνος άντρας δεν θα πας πουθενά»*. Διαφαίνεται για ακόμα μια φορά, μέσα από τις αφηγήσεις των υποκειμένων, ο ρόλος που παίζει η έννοια της ευαλωτότητας στις ευκαιρίες αλλά και στην πρόσβαση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Ταυτόχρονα στο σημείο αυτό παρατηρούμε κάτι ακόμα. Λόγω της πολιτισμικής εγγύτητας, οι πρόσφυγες που κατάγονται από το Ιράν και το Αφγανιστάν, μπορούν να επιλέξουν διαφορετική εθνικότητα, χωρίς αυτό να μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό. Ο λόγος που πολλές φορές πρόσφυγες από το Ιράν, όπως και ο S.G., επιλέγουν να δηλώσουν διαφορετική εθνικότητα είναι για να έχουν

περισσότερες ευκαιρίες στην διαδικασία αναγνώρισης ασύλου λόγω της κοινωνικοπολιτικής κατάστασης των δύο αυτών χωρών. Δηλώνοντας, επομένως, ασυνόδευτος ανήλικος είχε την ευκαιρία να φοιτήσει σε δημόσιο σχολείο και συγκεκριμένα στο Λύκειο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Οι εικόνες που επιλέγει ο ίδιος για να με ταξιδέψει στις ενταξιακές του εμπειρίες περνάνε όλες μέσα από τις τάξεις, τα θρανία και τις εκπαιδευτικές εκδρομές. Έτσι, μέσα από τον μαυροπίνακα μου ανοίγει την πόρτα της τάξης του, την ώρα της λογοτεχνίας (εικ.21). «Δεν προλάβαινα να τα γράψω στο τετράδιο μου, έτσι έβγαζα φωτογραφίες τον πίνακα», παραδέχεται ο S.G., ο οποίος μου εκμυστηρεύεται ότι του αρέσει να διαβάζει φιλοσοφία και έχει μια προτίμηση στον λόγο του Σωκράτη, ενώ ο Πλάτωνας δεν τον εκφράζει σε μεγάλο βαθμό. Ο ίδιος παραδέχεται ότι μέσα από το σχολείο έμαθε πολλά πράγματα και πήρε εφόδια που τον βοήθησαν συνολικά στην ένταξή του. «Αν θα μπορούσα, θα πήγαινα για ακόμα ένα χρόνο» λέει με ένα μικρό παράπονο. Την ίδια στιγμή παραδέχεται με ενθουσιασμό, ότι μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και τις

Εικόνα 21: Μαυροπίνακας της αίθουσας διδασκαλίας.

Εικόνα 22: Εσωτερικός χώρος ορθόδοξου χριστιανικού ναού, Πάτρα.

εκδρομές έχει αντιληφθεί κοινά πολιτισμικά στοιχεία μεταξύ Ελλάδας και Ιράν και αυτό τον έχει κάνει να νιώσει αρκετά οικεία. Μέσα από το εσωτερικό μιας χριστιανικής ορθόδοξης εκκλησίας (εικ.22), στο πλαίσιο εκπαιδευτικής επίσκεψης με το σχολείο, ο S.G. μεταφέρεται στο Ιράν. Η

αρχιτεκτονική του ναού, του φαίνεται οικεία και όπως ο ίδιος επισημαίνει, *«Εκείνη την στιγμή βρήκα κοινά, ένιωσα πιο κοντά κοινωνικά, δεν ένιωθα τόσο ξένος»*. Με τον τρόπο αυτό, μέσα από τα εκπαιδευτικά ερεθίσματα μπόρεσε να δομήσει εκ νέου την ταυτότητα του στην κοινωνία υποδοχής και να αναγνωρίσει κοινά στοιχεία που τον έκαναν να νιώθει μέρος της κοινωνίας υποδοχής γεγονός αυτό, όπως επισημαίνεται από τα ερευνητικά δεδομένα, ενισχύει την αίσθηση της οικειότητας και μειώνει την πολιτισμική απόσταση, με αποτέλεσμα να τροφοδοτεί θετικά την ενταξιακή διαδικασία. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει τόσο μέσα από την περιπλάνηση στον χριστιανικό ναό, όσο και από την επόμενη εικόνα στην οποία η ίδια διαδικασία ανακύπτει μέσα από το μάθημα της λογοτεχνίας.

Η περιπλάνηση στο σχολείο συνεχίζεται και ο S.G. μου συστήνει τον καθηγητή λογοτεχνίας που του έκανε μάθημα, τον οποίο τοποθετεί στην σκηνή ενός αρχαίου θεάτρου στην περιοχή της Πάτρας (εικ.23). Ο εν λόγω καθηγητής αποτέλεσε, για τον ίδιο, έμπνευση καθώς τον βοήθησε στο να εκφραστεί και να νιώσει αναγνώριση, ενώ τον έφερε και σε επαφή με τα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας. Μέσα από αναγνώσματα στα ελληνικά κατάφερε να μάθει την γλώσσα αλλά κυρίως μπόρεσε να δημιουργήσει τις συνδέσεις με την δική του πολιτισμική ταυτότητα. Με τον τρόπο αυτό, μέσα από την εκπαίδευση, κατάφερε να γεφυρώσει την απόσταση που τον έκανε να νιώθει ξένος. Μπόρεσε να αναγνωρίσει κοινά στοιχεία και να έρθει ένα βήμα πιο κοντά με την κοινωνία υποδοχής. Αυτή είναι μια εξαιρετικά σημαντική λειτουργία της εκπαίδευσης σε σχέση με την ένταξη που είναι αναγκαίο να λαμβάνουμε υπόψη μας.

Εικόνα 23: Καθηγητής λογοτεχνίας, σκηνή αρχαίου θεάτρου Πάτρας.

Επιπρόσθετα, με τον καθηγητή του δημιουργείται μια αίσθηση ταύτισης, καθώς όπως μου αναφέρει «έχει και ο ίδιος ζήσει στην Αμερική για πάρα πολλά χρόνια, μπορούσε να μας καταλάβει». Το στοιχείο αυτό μας φανερώνει την σημασία του κοινού βιώματος της μετανάστευσης, η οποία από μόνη της ως εμπειρία διαμορφώνει ένα θετικό υπόβαθρο για μια σχέση εμπιστοσύνης.

Βγαίνοντας από τις σχολικές τάξεις, τα μαθήματα και τις σχολικές εκδρομές και αφήνοντας ένα οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο, παραμένουμε στο θέμα της εκπαίδευσης προσεγγίζοντας το από μια διαφορετική σκοπιά. Ο Μ.Ρ. προσεγγίζει το ίδιο θέμα μέσα από μια εικόνα που αφορά στις δυσκολίες και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες αναφορικά με την εκπαίδευση. Συγκεκριμένα με μεταφέρει στον εξωτερικό χώρο της Ανοιχτής Δομής Φιλοξενίας προσφύγων Ελευσίνας (εικ.24), σε ένα σημείο το οποίο δεν θυμίζει σε τίποτα ένα σχολείο. Εκεί λοιπόν, βρίσκονται τα παιδιά, τα οποία σε αυτές τις αντίξοες συνθήκες στέγασης και διαβίωσης βρίσκουν ένα σημείο για να μελετήσουν. Ο ίδιος, σχολιάζοντας την εικόνα, τονίζει την επιθυμία και την δύναμη που έχουν τα παιδιά αυτά για ένταξη, ώστε υπερβαίνοντας όλα τα εμπόδια, να δημιουργούν «χώρους διαβάσματος». Κάτι τέτοιο βέβαια δεν θα έπρεπε να συμβαίνει, δεν είναι δίκιο ούτε αξιοπρεπές, όπως μου αναφέρει. Στο σημείο αυτό διαφαίνεται έντονα η διαφορά που υπάρχει στην μια περίπτωση και την άλλη. Στην πρώτη περίπτωση, η ένταξη ενισχύεται και υποστηρίζεται μέσα από ένα οργανωμένο εκπαιδευτικό σχήμα, αυτό του σχολείου. Στη δεύτερη περίπτωση, όπου η εκπαιδευτική διαδικασία συνδέεται με

Εικόνα 24: Ανοιχτή δομή φιλοξενίας Ελευσίνας, Νοέμβριος 2019.

δυσχερείς συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, οι λειτουργίες που ενισχύουν την ένταξη δεν είναι εύκολο να ενεργοποιηθούν.

Πέρα όμως από τις εικόνες που εστιάζουν στην θεματική της εκπαίδευσης και εκμάθησης της γλώσσας,

αναφορές για το ίδιο θέμα προκύπτουν και από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες. Ο Μ.Μ. εστιάζει στην ευκαιρία που είχε να τελειώσει το σχολείο στην Ελλάδα. Αναφέρει χαρακτηριστικά πως ο βασικός λόγος που αποφάσισε να φύγει σε μικρή ηλικία από το Ιράν, ήταν για να μπορέσει να πάει στο σχολείο. Ο ίδιος, έχοντας μετακινηθεί βίαια στο παρελθόν από το Αφγανιστάν στο Ιράν και όντας παιδί πρόσφυγας με αφγανική καταγωγή δεν είχε πρόσβαση στο ιρανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μέσα από την εικόνα με την γέφυρα (εικ.12) ο ίδιος μου εξηγεί ότι η κοινή γλώσσα, ως μέσο επικοινωνίας, έχει μια τεράστια βαρύτητα για την ένταξη και αισθάνεται τυχερός, όπως αναφέρει, που είχε την ευκαιρία να διαβάσει και να μάθει ελληνικά, ανάμεσα στις άλλες γλώσσες που γνωρίζει.

Αντίστοιχα και ο Ζ.Α. μέσα από την συζήτηση μας αναδεικνύει την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ως ένα μεσοπρόθεσμο στόχο για το μέλλον του στην χώρα υποδοχής. Όπως μου εξηγεί, «Στο μέλλον θα ήθελα να εκπαιδευτώ, να μάθω ελληνικά, να αισθάνομαι περισσότερο χρήσιμος» (*In the future I'd like to educate myself more, learn Greek, become useful*). Ο ίδιος συνδυάζει την γνώση της γλώσσας με άλλες πτυχές της ένταξης, όπως η πρόσβαση στην αγορά εργασίας αλλά και με την δυνατότητα να προσφέρει και να στηρίζει τους συνανθρώπους του. Τέλος και ο Α.Η., μέσα από την συζήτηση μας, αναδεικνύει εξίσου την σημασία εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, αναφέροντας ότι όταν αποφάσισε να παραμείνει στην Ελλάδα ξεκίνησε να μαθαίνει την γλώσσα για να μπορέσει να ενταχθεί. Σε κάθε περίπτωση διαφαίνεται ξεκάθαρα ο τρόπος που η εκπαίδευση και η γλώσσα ενισχύουν και τροφοδοτούν τις δυνατότητες και δεξιότητες των υποκειμένων δίνοντας την ευκαιρία για καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, ενώ συνδέονται άμεσα και με τις ευκαιρίες που μπορεί να υπάρξουν σε σχέση με την αγορά εργασίας.

Εργασία και εθελοντική προσφορά

Πιάνοντας το νήμα από την εκπαίδευση και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ανοίγει η θεματική της εργασίας σε συνδυασμό με την εθελοντική προσφορά. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι παρόλο που η επαγγελματική αποκατάσταση είναι από τα βασικά διακυβεύματα της καθημερινότητας και της επιβίωσης των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων, αυτή δεν αναδείχθηκε τόσο από τα υποκείμενα της έρευνας. Στο θέμα της εργασίας με εισάγει κυρίως ο Ζ.Α., ο ίδιος διαμένει στην Ανοιχτή Δομή Φιλοξενίας της Μαλακάσας, γεγονός που καθιστά αρκετά δύσκολη την εύρεση μιας

σταθερής και αμειβόμενης εργασίας. Ο ίδιος θέλοντας να προσφέρει τις υπηρεσίες του και να στηρίξει την κοινότητα του επιλέγει να δουλέψει εθελοντικά σε μια οργάνωση και να βοηθάει στις διανομές (εικ.25, 26).

«Είμαι ένας από τους εθελοντές στην αποθήκη, μου αρέσει να βοηθάω τους μετανάστες, αυτούς που εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και τώρα οι ζωές τους όλες είναι ένα σακίδιο» (I am a volunteer in the warehouse and I am happy to help immigrants who have left their homes and now their whole life has become a backpack,) μου

εξηγεί συζητώντας για τις εικόνες. Νιώθει έντονα την ανάγκη της προσφοράς στην κοινότητα. Μέσα από την διαδικασία αυτή νιώθει κινητοποιημένος και οραματίζεται την δουλειά που θα ήθελε να κάνει. Μοιράζεται τις σκέψεις του μαζί μου και μου αναφέρει ότι *«θα ήθελα να γίνω υπάλληλος σε τράπεζα, βλέπω όλους τους υπαλλήλους μέσα στις τράπεζες και μπορούν και λύνουν τα προβλήματα των ανθρώπων»* (I want to

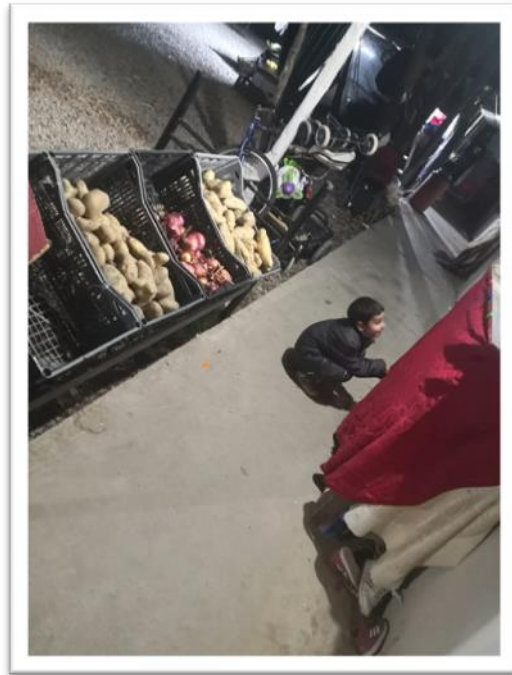
Εικόνα 25: Εθελοντική εργασία, αποθήκη Ανοιχτής Δομής Φιλοξενίας Μαλακάσας.

Εικόνα 26: Εθελοντική εργασία, διανομή τροφίμων.

become a banker, I see all the bankers inside the bank and they solve the problems of the people). Ο Ζ.Α. μου διηγείται μια αντίστοιχη ιστορία μιλώντας μου για την εικόνα με τον πάγκο των λαχανικών προς πώληση (εικ.27). Στο κάδρο αυτό μπαίνει η εμπειρία ενός τρίτου προσώπου που συγκατοικεί με τον Ζ.Α. στην Ανοιχτή Δομή φιλοξενίας προσφύγων της Μαλακάσας.

Ο Ζ.Α. περιγράφοντας μου την εμπειρία του προσώπου αυτού μου αναφέρει πως «Ο άντρας προσπαθεί να πουλήσει λαχανικά για να βγάλει κάποια χρήματα για τα παιδιά του. Έχει απορριφθεί δύο φορές από την Ελληνική Υπηρεσία Ασύλου και έχει κοπεί το οικονομικό επίδομα. Ζει κάθε μέρα ελπίζοντας ότι η πραγματική ένταξη θα έρθει, μέχρι εκείνη την μέρα...» (The man is trying to sell vegetables to earn some money for his children. He got rejected twice from Greek Asylum Service and they cut his cash card. He lives every day hoping for real integration to come, until a better day).

Εικόνα 27: Αυτοσχέδιος πάγκος πώλησης λαχανικών.

Διαφαίνονται με τον τρόπο αυτό τα εμπόδια και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην Ελλάδα σε σχέση με την επαγγελματική αποκατάσταση και την καθημερινή επιβίωση τους. Η κάλυψη των βασικών αναγκών τους καλύπτεται θεωρητικά από ένα οικονομικό επίδομα το οποίο λαμβάνουν για όσο διαρκεί η εξέταση του αιτήματος ασύλου του. Με το πέρας της διαδικασίας αυτής, είτε με θετικό είτε με αρνητικό αποτέλεσμα, η παροχή του επιδόματος διακόπτεται. Συνεπώς, οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται εξαρτημένοι από την παροχή του εν λόγω επιδόματος, η διακοπή του οποίου δεν σηματοδοτείται από την εύρεση εργασίας αλλά από την διαδικασία των νομιμοποιητικών εγγράφων τους. Έτσι, με τον τρόπο αυτό σε ενδεχόμενη θετική έκβαση αναγνώρισης, το χρηματικό βοήθημα διακόπτεται χωρίς οι πρόσφυγες να έχουν μπορέσει να αποκατασταθούν επαγγελματικά, λόγω των εμποδίων που προαναφέραμε. Ταυτόχρονα, η απόρριψη της αίτησης ασύλου και άρα η παράνομη διαμονή στην χώρα μαζί με την αναστολή του επιδόματος που αυτή επιφέρει καθιστά την «μαύρη» εργασία την μοναδική επιλογή εργασιακής απασχόλησής τους. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ο Μ.Η. ο οποίος συμβάλει στην συζήτηση των εμποδίων πρόσβασης στην αγορά εργασίας υπογραμμίζοντας τις διακρίσεις και τον ρατσισμό που έχει δεχτεί στον τομέα αυτό. Ο ίδιος μου εξηγεί ότι «έχω δύο πτυχία στα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας και στην πληροφορική. Αν μου

δινόταν μια ευκαιρία σε αυτή την χώρα, θα μπορούσα να πετύχω, αλλά δεν μου δίνουν. Ακόμα και η πιο ασήμαντη και μικρή επιχείρηση, δεν με προσλαμβάνει γιατί είμαι πρόσφυγας. Λυπηρό.» (I hold two university degrees in digital media and computer science. If I was to be given a chance in this country, I could succeed, but they don't. Even the smallest and least worthy company here won't hire me because I am a refugee. Sad).

Μέσα από το ερευνητικό υλικό γίνεται αντιληπτό ότι η πρόσβαση στην εργασία προσεγγίζεται ως μια δύσκολη συνθήκη, οριακά αδύνατη στο σήμερα. Σε αυτήν χώρο έχει μόνο ο οραματισμός ενός καλύτερου μέλλοντος, καθώς η πραγματική διάσταση της κατάστασης είναι ματαιωτική και δυσμενής. Ενδεχομένως το γεγονός αυτό να συνιστά και τον λόγο που η θεματική δεν αναδύεται από τους περισσότερους συμμετέχοντες. Σε κάθε περίπτωση η πρόσβαση στην εργασία παραμένει ένα από τα βασικά διακυβεύματα της ενταξιακής διαδικασίας των αιτούντων άσυλο και προσφύγων. Ενώ λοιπόν το δικαίωμα στην εργασία είναι κατοχυρωμένο για τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες, στην πραγματικότητα οι ευκαιρίες για πρόσβαση είναι ανύπαρκτες, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό ένα πεδίο ανισότητας το οποίο πολλές φορές εδράζεται σε στερεότυπα, διακρίσεις και προκαταλήψεις.

Κοινωνικός Αποκλεισμός, ανισότητα και διακρίσεις

Πιάνοντας το νήμα από το την ανισότητα και τις διακρίσεις που τα υποκείμενα αναδεικνύουν, ανοίγει η τελευταία θεματική η οποία συνδέεται με όλες τις προηγούμενες. Για τους συμμετέχοντες η ύπαρξη διακρίσεων, κοινωνικής ανισότητας και κοινωνικού αποκλεισμού λειτουργεί ως τροχοπέδη αναφανδόν και συλλήβδην στην διαδικασία της ένταξης.

Η κατάσταση αυτή αποτυπώνεται γλαφυρά μέσα από τις εικόνες που επέλεξε να δημιουργήσει ο Μ.Η. Ο ίδιος προσεγγίζει τις ενταξιακές του εμπειρίες μέσα από τις δυσκολίες και τα εμπόδια που έχει αντιμετωπίσει στην κοινωνία υποδοχής. Αυτά αποδίδονται με έναν μεταφορικό τρόπο μέσα από την εικόνα με το σχοινί που δεν τον αφήνει να προχωρήσει (εικ.28). Όπως μου εξηγεί, «ότι και να κάνεις, πάντα θα υπάρχει κάτι ή κάποιος που θα σε τραβάει πίσω, χωρίς να σε αφήνει να προχωρήσεις. Δεν μπορείς ποτέ να καταφέρεις κάτι εδώ, ούτε να πετύχεις τους στόχους σου. Το καλύτερο που έχεις να κάνεις είναι να επιβιώσεις. Προσπαθείς να αναδείξεις τον καλύτερο εαυτό σου, αλλά βγαίνει ένα τίποτα» (Whatever you do, there will always be

someone and something pulling you back, not allowing you to proceed. You will never achieve anything and never reach your goals here. The best you can do is to survive. You try to be everything you can, but come out as being nothing). Ο ίδιος επιλέγει να αποδώσει τις εμπειρίες του με έναν πιο γενικό τρόπο, μη εστιάζοντας σε συγκεκριμένες συνθήκες. Δίνει έτσι την αίσθηση που έχει ο ίδιος μετά από τρία χρόνια παραμονής του στην χώρα. Η ένταξη του είναι ένας δύσκολος, ίσως αδιέξοδος δρόμος, χωρίς προοπτική, με εμπόδια στην εύρεση εργασίας, στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στην διαδικασία ασύλου. Κάθε ένα κομμάτι της ένταξης έχει δυσκολίες που πρέπει να ξεπεραστούν, αλλά ο ίδιος καταλήγει στο ότι δεν γίνεται να αλλάξεις κάτι.

Εικόνα 28: «Integration in this country» (Η ένταξη σε αυτή την χώρα).

Η οπτική του διακατέχεται από μια αίσθηση ματαιώσης. Ο Μ.Η. ανοίγει την θεματική μιλώντας για διακρίσεις και πλήρη ανισότητα σε σχέση με την αντιμετώπιση των αιτούντων άσυλο και προσφύγων. Στην εικόνα που μου δείχνει τοποθετεί τον εαυτό του στην βάση μιας κυκλικής σκάλας (εικ.29). Δημιουργεί με αυτόν τρόπο μια αναλογία μεταξύ της κυκλικής σκάλας και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, την οποία προσεγγίζει ως «ανθρώπινη αλυσίδα», στην βάση της οποίας βρίσκονται τα υποκείμενα. Μου εξηγεί ότι «δέχομαι διακρίσεις σε καθημερινή βάση, σε κάθε μαγαζί, ακόμα και στο μετρό, παντού. Δεν σε αφήνουν να ξεχάσεις ότι δεν είσαι ισάξιος με έναν ανθρώπινο ον. Είσαι πρόσφυγας που δεν αξίζεις πρόσβαση στις υπηρεσίες μιας άλλης χώρας. Είμαστε συνεχώς η τελευταία προτεραιότητα.

Παραμέληση.» (You get discriminated on a daily base. In any store, metro, anywhere. They make you not to forget that you are not equivalent to a normal human being. You are a refugee that does not deserve the services of another country. We are always the last priority. Negligence). Αποδίδεται γλαφυρά η θέση στην οποία νιώθει ο ίδιος ότι βρίσκεται στο πλαίσιο της κοινωνίας υποδοχής. Χρησιμοποιώντας έντονους συμβολισμούς ο ίδιος αναφέρει συμπληρωματικά στην συζήτηση μας, ότι η

Εικόνα 29: «Είσαι το τελευταίο κομμάτι της ανθρώπινης αλυσίδας» (You are the lower part of the human chain).

σκάλα αυτή έχει μια κτηριακή αναλογία με την Διεύθυνση Αλλοδαπών Αττικής στην οδό Πέτρου Ράλλη. Πρόκειται για ένα κτήριο- σταθμό για τους πρόσφυγες και μετανάστες της χώρας, οι οποίοι έχουν δυσάρεστες ιστορίες να μοιραστούν για τον τρόπο που οι ίδιοι αντιμετωπίζονται από τις ελληνικές αρχές.

Παραμένοντας στο θέμα της άνισης μεταχείρισης, δημιουργεί την εικόνα με την σκακιέρα (εικ.30). Ο ίδιος τονίζει ότι η ανισότητα υπάρχει τόσο σε θεσμικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Μου εξηγεί ότι τα μαύρα πιόνια που στέκονται όρθια είναι το ελληνικό κράτος και η κοινωνία, ενώ τα λευκά είναι οι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο που βρίσκονται πεσμένοι και ηττημένοι στον αγώνα για ένταξη και ισότητα.

Εικόνα 30: «You will always lose» (Θα χάνεις πάντα).

«Προσπαθείς ακόμα και αν πρόκειται να χάσεις. Δεν θα κερδίσεις σε αυτή την χώρα. Με τίποτα. Είναι σαν να έχω στα χέρια μου όλους τους άσους και να γνωρίζω ότι δεν θα κερδίσω. Έχεις χάσει από την στιγμή που επέλεξες να γίνεις πρόσφυγας. Αυτή είναι η ένταξη, προσπάθησε μέχρι να χάσεις. Δεν έχουμε κανένα περιθώριο εδώ. Πρέπει να παραδώσουμε την αξιοπρέπεια μας για να επιβιώσουμε εδώ» (You try, even though you are going to fail. You will not win in this country. No way. It's like I am holding all the aces, but I know I will never win. You have lost since the day you chose to be a refugee. This is integration. Try until you fail. We are checkmate here. We have to give up our dignity to survive here). Το κλίμα που μου μεταφέρει ο ίδιος στην συζήτηση μας είναι η βαθιά και καθηλωτική αίσθηση της αδυναμίας, της περιθωριοποίησης αλλά και της αδικίας. Ο ίδιος παρουσιάζει το παιχνίδι, με το οποίο συμβολίζει την ένταξη, ως στημένο, μέσα σε ένα κοινωνικοπολιτικό πεδίο ήδη διαμορφωμένο, εμποτισμένο με ανισότητα και διακρίσεις στο οποίο δεν χωράει, και στο οποίο δεν μπορεί να ενταχθεί κανείς. Μέσα στην «παρτίδα» αυτή, όπως την περιγράφει ο Μ.Η., τα υποκείμενα βρίσκονται σε μια ιδιαίτερα δυσμενή θέση.

Καθώς η ένταξη προσεγγίζεται ως μια αμφίδρομη διαδικασία στην οποία αλληλεπιδρούν πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο με την κοινωνία υποδοχής, ο Μ.Η. εστιάζει στον αντίκτυπο που έχει η συνθήκη ανισότητας και διακρίσεων στον ίδιο. Εισάγει επομένως το ζήτημα της προσφυγικής ταυτότητας, το οποίο για τον ίδιο γεννά τα στερεότυπα και τις διακρίσεις που θέτουν τα υποκείμενα στο περιθώριο.

Εικόνα 31: «Hide your identity» (Κρύψε την ταυτότητα σου).

Στην εικόνα που έχει επιμεληθεί φαίνεται να μην υπάρχουν τα χαρακτηριστικά του προσώπου του (εικ.31), αναδεικνύοντας έτσι την τάση που έχει ο ίδιος να κρύβει την προσφυγική του ιδιότητα για να αποφεύγει την διακριτική μεταχείριση. Όπως μου περιγράφει στην συζήτηση μας *«είναι καλύτερα να κρύβεις την ταυτότητα σου και να μην λες ότι είσαι πρόσφυγας. Η συμπεριφορά αλλάζει μόλις αντιληφθούν ποιος είσαι. Θα στερηθείς τα πάντα. Θα είσαι πάντα αποκλεισμένος από*

την κοινωνία και θα θεωρείσαι μια ακίδα στο κοινωνικό σύνολο» (It's better to hide your identity and not tell people you are a refugees. Behaviors change as soon as they realize who you are. You will always be excluded from the society and considered as a splinter).

Τα λόγια του περιγράφουν γλαφυρά τις εμπειρίες του, εμπειρίες που θέτουν στο επίκεντρο της συζήτησης το ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού των αιτούντων άσυλο και προσφύγων. Η προσφυγική ταυτότητα όπως μου αναλύει ο ίδιος προσλαμβάνεται ως μια ομοιόμορφη ταυτότητα, ισοπεδώνοντας την διαφορετικότητα των υποκειμένων. Έτσι με τον τρόπο αυτό, αναμένεται στερεοτυπικά από τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες να έχουν κοινά στοιχεία ξεκινώντας από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά και φτάνοντας μέχρι το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο. Αυτή την ασφυκτική προσέγγιση αναδεικνύει ο Μ.Η. μέσα από την επόμενη φωτογραφία στην οποία ξανά «παίζει» με τα χαρακτηριστικά του προσώπου, που αυτή την φορά αλλοιώνονται και σβήνουν (εικ.32).

Προσπαθεί να μου εξηγήσει ότι «όλοι οι άνθρωποι στην λέξη πρόσφυγας, αντιλαμβάνονται ένα απαίδευτο άτομο που έφυγε από την χώρα του γιατί είναι φτωχός» (*All people see in the word refugee, an uneducated individual who fled his country because he was poor*). Για τον Μ.Η. η ισοπεδωτική αυτή προσέγγιση των υποκειμένων που έρχονται και προσπαθούν να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία τον οδηγεί στην απομόνωση. Ο ίδιος επιλέγει να αποσυνδεθεί για να μπορέσει να επιβιώσει κρύβοντας τα

Εικόνα 32: «You will never understand what my life is» (Δεν θα καταλάβεις ποτέ πως είναι η ζωή μου).

ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Το θέμα αυτό της κατανόησης του προσφυγικού βιώματος αλλά ταυτόχρονα και της αναγνώρισης των εξατομικευμένων στοιχείων που φέρουν τα υποκείμενα, εκφράζεται γλαφυρά μέσα από την έκφραση «δεν μας καταλαβαίνετε». Μια έκφραση που χρησιμοποίησε τόσο ο Μ.Η. όσο και ο Μ.Μ. από μια διαφορετική σκοπιά. Ο τελευταίος επιλέγοντας την φωτογραφία με την εκφρασμένη αυτή ερώτηση (εικ.33), αναδεικνύει και αυτός την απόσταση που

Εικόνα 33: Ερώτημα προς την κοινωνία υποδοχής.

αισθάνεται από μια κοινωνία υποδοχής που ίσως «δεν καταλαβαίνει». Για τον ίδιο, η κοινωνία υποδοχής δεν συναισθάνεται και δεν αντιλαμβάνεται το προσφυγικό βίωμα και τις συνθήκες μέσα από τις οποίες οι αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες φτάνουν στην Ελλάδα. Μου εξηγεί ότι για να υπάρχει κοινωνική αλληλεπίδραση και επιτυχημένη ένταξη είναι απαραίτητο να μπορέσει να γίνει αντιληπτό το παρελθόν των ίδιων. «Πρέπει να

καταλάβουν, να μπουν στην θέση μας», αναφέρει συγκεκριμένα.

Στο σημείο αυτό προκύπτει μια αρκετά ενδιαφέρουσα αντίθεση μέσα από τις δύο αυτές εικόνες που αναδεικνύουν ένα κοινό θέμα. Στην μια περίπτωση αντιλαμβανόμαστε, μέσα από την φωτογραφία του Μ.Η., ότι αυτή η έλλειψη κατανόησης και συμπερίληψης τον απομονώνει, τον απομακρύνει και εν τέλει επιλέγει να κρύβει τα χαρακτηριστικά του, να περνάει απαρατήρητος και να δημιουργεί μια εικόνα από την οποία αναδύεται μια ασπρόμαυρη αρνητική αίσθηση. Από την άλλη πλευρά, ο Μ.Μ. αναγνωρίζοντας την ίδια κατάσταση, επιλέγει μέσα από το κάδρο του, να μιλήσει, να εκφραστεί και να διατυπώσει μια ερώτηση που απευθύνεται στην κοινωνία υποδοχής, μέσα από από μια εικόνα με έντονα χρώματα και χαμόγελο. Επιδιώκει να τους ρωτήσει τι θα έκαναν στην θέση του, τι θα επέλεγαν και το ζητούμενο του εν τέλει είναι να επικοινωνηθεί αυτή η συνθήκη.

Βλέπουμε, λοιπόν, πως ακόμα και μέσα από τις δυσμενείς αυτές συνθήκες διαβίωσης τα υποκείμενα εκφράζονται, μιλούν, φωτογραφίζουν, ζωγραφίζουν και αφήνουν το αποτύπωμα τους. Επιλέγουν να δώσουν ένα νόημα και να αφήσουν την δική τους φωνή, ακόμα και αν αυτή αποτυπώνεται πάνω στον τοίχο ενός κοντέινερ. Με τον τρόπο αυτό ολοκληρώνεται η ανάλυση του ερευνητικού υλικού, προβάλλοντας το μήνυμα της εικόνας που τράβηξε ο Μ.Ρ. από την Ανοιχτή Δομή Φιλοξενίας του Σκαρμαγκακά (εικ.32). Είναι μια εικόνα γεμάτη αντιθέσεις που συμπυκνώνει την ενταξιακή πραγματικότητα των υποκειμένων, όπως αυτή ξεδιπλώθηκε μέσα από την ματιά και την φωνή τους. Ας τους δούμε και ας τους ακούσουμε, λοιπόν.

Εικόνα 34: Ανοιχτή δομή φιλοξενίας Ελαιώνα. Μάιος 2018.

ΜΕΡΟΣ Γ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ, ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ολοκληρώνοντας τόσο την βιβλιογραφική ανασκόπηση όσο και την παρουσίαση των ερευνητικών μας δεδομένων, είναι σημαντικό να επιχειρήσουμε να εξάγουμε κάποια συνολικά συμπεράσματα μέσα από μια συζήτηση βασισμένη στο ερευνητικό υλικό και τις βιβλιογραφικές αναφορές. Στόχος της έρευνας ήταν η προσέγγιση των ενταξιακών εμπειριών των Αφγανών και Ιρανών αιτούντων άσυλο και προσφύγων που μένουν μόνοι τους στην Ελλάδα. Μέσα από την ερευνητική διαδικασία και το φωτογραφικό υλικό των υποκειμένων αναδείχθηκαν ενδιαφέρουσες θεματικές που διαμορφώνουν την ένταξη των ίδιων στην χώρα. Συγκεκριμένα αναδύθηκε η έννοια του χώρου, των συνθηκών στέγασης και διαβίωσης, η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση, η κοινωνικοποίηση και η δημιουργία κοινωνικών δικτύων. Η τελευταία συνδέθηκε με την εκπαίδευση και εκμάθηση της γλώσσας αλλά και την εργασία σε συνδυασμό με την εθελοντική προσφορά. Τέλος ακόμα μια ιδιαίτερα σημαντική θεματική είναι η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και διακρίσεων η οποία εισάγεται κομβικά από τα υποκείμενα.

Χώρος, στέγαση και συνθήκες διαβίωσης

Μια από τις θεματικές που αναδύθηκαν είναι ο χώρος μέσα από διαφορετικές εικόνες που φέρνουν οι συμμετέχοντες. Ο χώρος συνδέεται άμεσα με τις συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, οι οποίες αποτελούν από τους βασικούς πυλώνες ένταξης, όπως αυτό προκύπτει στις βιβλιογραφικές αναφορές των Ager και Strang, (2008). Συγκεκριμένα, τοποθετούν την στέγαση στην αντεστραμμένη βάση της ενταξιακής πυραμίδας (εικ.1). Μέσα από την εικόνα 2 αλλά και 3 που μας φέρνει ο M.R. προβάλλεται η διαβίωση των αιτούντων άσυλο και προσφύγων μέσα από τις δομές φιλοξενίας αναδεικνύοντας τις δυσκολίες και τις δυσμενείς συνθήκες που προκύπτουν μέσα από τον χώρο διαμονής. Διαφαίνεται στο σημείο αυτό, όπως προκύπτει και βιβλιογραφικά, ότι η διαδικασία της ένταξης ξεκινάει από την πρώτη μέρα παραμονής στην χώρα. Επομένως η απουσία στοιχειωδών συνθηκών αξιοπρεπούς στέγασης και διαβίωσης ενισχύουν το αίσθημα του αποκλεισμού και αποδυναμώνουν την ενταξιακή διαδικασία, σε σημείο που ο πρόσφυγας αισθάνεται ξένος, περιθωριοποιημένος και χωρίς ελπίδα. Στην ίδια κατεύθυνση, μέσα από την εικόνα 2 και τον αυτοσχέδιο καταυλισμό στον οποίο διαμένουν κατ' αποκλειστικότητα μόνοι άνδρες αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες, υπογραμμίζεται η

ιδιαίτερη θέση που οι ίδιοι έχουν, μια θέση χωρίς πρόσβαση σε υπηρεσίες και ευκαιρίες. Συμβαδίζοντας σε αυτό το σημείο με τις βιβλιογραφικές αναφορές, η περιθωριοποίηση και ο αποκλεισμός των μόνων ανδρών σε σύγκριση με τις οικογένειες, πυρηνικές και μονογονεϊκές, αλλά και τις μόνες γυναίκες είναι πολύ πιο έντονος (Turner, 2021, Khosravi, 2016).

Μέσα από τους χώρους στέγασης των αιτούντων άσυλο και προσφύγων έρχεται η εικόνα 4 από το Κέντρο Κράτησης της Αμυγδαλέζας για να ανοίξει ακόμα μια πτυχή που είναι άμεσα συνυφασμένη με τις συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, αυτή της κατοχής των νομιμοποιητικών εγγράφων. Στο σημείο αυτό, η προσέγγιση μέσα από το ερευνητικό υλικό συνομιλεί με την βιβλιογραφία από την οποία προκύπτει ότι η ενταξιακή διαδικασία είναι άμεσα συνυφασμένη με την νομιμότητα της παραμονής και άρα την κατοχή από τους πρόσφυγες εγγράφων σε ισχύ. Το δεδομένο αυτό βάζει τους ανθρώπους που έχουν φτάσει στην χώρα να κυνηγάνε διαρκώς και σχεδόν αποκλειστικά την άδεια διαμονής ή την επίσημη αναγνώριση του προσφυγικού καθεστώτος. Το παραπάνω σε συνδυασμό με τις δυσλειτουργίες των αρμόδιων υπηρεσιών και την τεράστια καθυστέρηση της διαδικασίας, τοποθετούν τα υποκείμενα σε μια κατάσταση αναμονής κατά την διάρκεια της οποίας δεν δίνονται ευκαιρίες για ένταξη. Αυτό συμβαίνει, είτε σε πρακτικό επίπεδο από την μεριά του κράτους, είτε σε ατομικό επίπεδο από την ματαιότητα και την έλλειψη της αίσθησης σταθερότητας από τους ίδιους, που συντελεί στο να μην γνωρίζουν αν θα μπορέσουν να συνεχίσουν να διαμένουν στην Ελλάδα (ΕΣΠ, 2019, Διανέοσις, 2020, Βαρουξή και Σαρρής, 2012). Επιπρόσθετα στην περίπτωση των Αφγανών και Ιρανών οι απορριπτικές αποφάσεις για αναγνώριση προσφυγικού καθεστώτος είναι πολύ συχνές, με αποτέλεσμα να βρίσκονται για χρόνια σε ένα καθεστώς ανασφάλειας και αστάθειας χωρίς να μπορούν να δημιουργήσουν δεσμούς και σχέσεις. Το γεγονός αυτό προκύπτει από την ελληνική μεταναστευτική και ενταξιακή πολιτική και νομοθεσία που ασχολείται κατά κύριο λόγο με τις διαδικασίες έκδοσης των αδειών διαμονής, ορίζοντας εμμέσως την κατοχή τους ως το σημείο έναρξης της ενταξιακής διαδικασίας (Σαρρής, 2008). Κάτι τέτοιο έρχεται σε αντίθεση με την βιβλιογραφία που προσεγγίζει την ένταξη ως κοινωνικό φαινόμενο, υπογραμμίζοντας ότι αυτή ξεκινάει από την πρώτη μέρα που βρίσκεται κάποιος στην χώρα υποδοχής. Μέσα στην συνθήκη αυτή λοιπόν, οι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο αναμένουν την νομιμοποίηση της ύπαρξης τους, ενώ στο μεσοδιάστημα οι δυσχερείς τους εμπειρίες,

όπως οι στεγαστικές, έχουν ήδη διαμορφώσει με άσχημους όρους το πεδίο της ένταξης (Phillimore 2012, Phillimore και Goodson 2008, Robinson 1998).

Την ίδια στιγμή που ο χώρος προσεγγίζεται μέσα από τις συνθήκες αποκλεισμού και περιθωριοποίησης, ο M.M. παρουσιάζει μια διαφορετική πτυχή, αυτή του προσωπικού χώρου που αποπνέει ασφάλεια μέσα από τις εικόνες 5 και 6. Το περιεχόμενο των εικόνων αυτών συνομιλεί με ενδιαφέρουσες μελέτες, όπως την έρευνα των Fozdar και Hartley (2013) που έγινε σε προσφυγικό πληθυσμό της Αυστραλίας με την χρήση του Photovoice. Στην έρευνα αυτή, το σπίτι σχετίζεται με μια οντολογική ασφάλεια των προσφύγων, οι οποίοι μέσα από το χώρο που διαμένουν δομούν εκ νέου την εμπιστοσύνη τους αλλά και την αίσθηση του ανήκειν στην νέα κοινωνία. Αντίστοιχες συσχετίσεις σε ερευνητικά αποτελέσματα έχουν προκύψει και από άλλες έρευνες (Karr et al, 2019, Saksena, 2019, Plats-Fowler και Robinson, 2015, Rozakou, 2012) υπογραμμίζουν την αίσθηση της συμπερίληψης, η οποία ενισχύεται όταν ο καθένας νιώθει ότι «χωράει» σε μια νέα κοινωνία υποδοχής. Συγκεκριμένα, στην έρευνα της Miled (2020) που έγινε με την μέθοδο του Photovoice και εστίασε σε νεαρές μουσουλμάνες κοπέλες που διαμένουν στην Καναδά, η έννοια του σπιτιού σε συνδυασμό με την αίσθηση του ανήκειν, προέκυψε ως ένας από τους βασικούς πυλώνες της μετεγκατάστασης τους σε μια νέα κοινωνία.

Ο ίδιος, ο M.M. συνδέοντας την θεματική του χώρου τόσο με την ψυχική ανθεκτικότητα όσο και με την ευκαιρία για αποσυμπύεση και κοινωνικοποίηση, υπογραμμίζει, μέσα από τις εικόνες 7 και 8, την θετική επίδραση του εξωτερικού χώρου και του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι ενδιαφέρον στο σημείο αυτό να υπογραμμίσουμε την αντίθεση που προκύπτει σε σχέση με τον εξωτερικό χώρο, όπως αυτός προσεγγίζεται από τον M.M., αλλά και τον M.R. στην περίπτωση του οποίου, ο περιβάλλοντας χώρος και η φύση δεν αποτελεί μέρος του σκηνικού. Διαφαίνεται επομένως το, εκ πρώτους, παράδοξο, ότι δηλαδή στην περίπτωση του M.M., που διαμένει στο κέντρο της Αθήνας, η φύση είναι σημαντικό μέρος του «χώρου» του, ενώ στην περίπτωση του M.R., που έμενε σε δομές φιλοξενίας γεωγραφικά εγγύτερα σε φυσικό περιβάλλον, ο ίδιος δεν συμπεριλαμβάνει το φυσικό περιβάλλον στις εικόνες του ως οικείο του χώρο. Συνεπώς, όταν οι αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες διαμένουν σε έρημα και αποκλεισμένα σημεία συγκέντρωσης, η φύση και το εξωτερικό περιβάλλον δεν συμβάλλουν θετικά στην ένταξή τους, αλλά απεναντίας μπορεί να νιώθουν πως ο χώρος αυτός τους απομονώνει και συντελεί στην

απομάκρυνσή τους από την ενταξιακή διαδικασία (Γεμεντζή και Παπαγεωργίου 2017, Hynes 2011). Ενώ σε άλλες περιπτώσεις, όταν πρόκειται για χώρους που παρέχουν φροντίδα και ασφάλεια, τα ίδια τα υποκείμενα μπορούν να αλληλεπιδράσουν με το αστικό κέντρο αλλά και με το εγγύς φυσικό περιβάλλον, γεγονός που δημιουργεί ένα υπόβαθρο για την ένταξη (Kiaga et al, 2010, Ager και Strang, 2008, Castel et al, 2002).

Ψυχοσυναισθηματική κατάσταση

Μέσα από την θεματική του χώρου μπαίνει στην ανάλυση μας η διάσταση της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης των υποκειμένων, η οποία σχετίζεται άμεσα με την ενταξιακή διαδρομή, αφού το ψυχολογικό αποτύπωμα της βίαιης μετακίνησης και η επεξεργασία του συνιστούν μια επιπρόσθετη πρόκληση για την επιτυχημένη ένταξη. Ο Μ.Μ. στην εικόνα 9, μιλώντας για τον χώρο και το σπίτι του, φέρνει την φωτογραφία ενός πάρκου για να συνδυάσει τον περίπατο στην γειτονιά με την διάθεση της αυτοφροντίδας και της ψυχικής ανθεκτικότητας που είναι απαραίτητη για την ένταξη. Η εικόνα αυτή συνομιλεί με τα ερευνητικά δεδομένα των Due et al. (2020), οι οποίοι με την μέθοδο του Photovoice προσέγγισαν αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην Αυστραλία σε σχέση με την ένταξή τους. Από αυτήν προέκυψε ότι η στέγαση και η ψυχική υγεία σχετίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό, καταδεικνύοντας ότι χώροι πρασίνου, πάρκα και περιποιημένα κτήρια επιδρούν θετικά στην ψυχολογική κατάσταση των υποκειμένων, ενώ παρηκμασμένοι χώροι, με ζημιές και σοβαρά προβλήματα επιβαρύνουν συναισθηματικά τα άτομα και ενισχύουν την αίσθηση της ανασφάλειας. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν πως ο εκάστοτε χώρος και οι συνθήκες στέγασης σχετίζονται άμεσα με την ψυχική κατάσταση των διαμενόντων αιτούντων άσυλο και προσφύγων (Karr et al, 2019, Kiaga et al, 2010). Το θετικό αποτύπωμα άλλωστε στην ψυχοσυναισθηματική κατάσταση των υποκειμένων που αφήνει η αίσθηση του ανήκειν μέσα από έναν οικείο, προσωπικό χώρο είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Εξίσου σημαντική είναι και η αντίστροφη συνθήκη, δηλαδή η διαμονή σε δομές φιλοξενίας και πρόχειρους αυτοσχέδιους καταυλισμούς, η οποία επιφέρει έντονες αρνητικές ψυχολογικές συνέπειες (Bocek, 2016, Γεμεντζή και Παπαγεωργίου, 2017).

Επιπρόσθετα ένας άλλος παράγοντας αυτοφροντίδας αλλά και στήριγμα στην ψυχοφθόρα διαδικασία της ένταξης, ο οποίος εισάγεται από τον Ζ.Α. με την εικόνα

10, είναι η άθληση και η γυμναστική. Είναι ενδιαφέρον να δούμε ότι παρόλο που είναι ο μόνος που ανοίγει αυτή την θεματική μέσα από τις εμπειρίες του, η θεματική αυτή συνομιλεί με τα αποτελέσματα της έρευνας των Doidge et al (2020). Η έρευνα εστίασε στον θετικό αντίκτυπο των αθλητικών κέντρων και δραστηριοτήτων στην ενεργό ένταξη των προσφύγων στην περιοχή του Εδιμβούργου. Μέσα από την έρευνα προέκυψε η σημαντική σύνδεση της άθλησης και της συμμετοχής σε αθλητικούς φορείς, τόσο με την ψυχική ανάταση, όσο και με την κοινωνικοποίηση και την δημιουργία δεσμών. Τα συμπεράσματα αυτά συνομιλούν ταυτόχρονα με τα ερευνητικά δεδομένα πολλαπλών ερευνών (Zwahlen et al, 2018, Agergaard, 2018, Block και Gibbs, 2017, Lawrence et al, 2010, Nadeau et al, 2016) πάνω στο ίδιο θέμα, υπογραμμίζοντας την συσχέτιση της άθλησης με την ενταξιακή εμπειρία.

Είναι σημαντικό να δούμε την θεματική αυτή μέσα από τις αντιθέσεις που προκύπτουν από τις εικόνες που την απαρτίζουν. Ενώ λοιπόν οι εικόνες 9 και 10 εισάγουν το ίδιο θέμα, αυτό της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης των συμμετεχόντων, το κάνουν εστιάζοντας σε παράγοντες αυτοφροντίδας και ανθεκτικότητας, δίνοντας ένα θετικό πρόσημο. Από την άλλη πλευρά ο Μ.Η., μέσα από την εικόνα 11, αποδίδει τον ψυχικό του κόσμο ως ένα συνδυασμό παραγόντων που αφορούν τόσο την βίαιη μετακίνηση, όσο και την ένταξη του στην Ελλάδα, που έχουν ως αποτέλεσμα ένα ιδιαίτερα βεβαρυσμένο ψυχικό κόσμο. Το υλικό αυτό συνομιλεί με τα ερευνητικά συμπεράσματα της Hynie (2017), η οποία μέσα από την έρευνα της εμπλουτίζει τους παράγοντες που εκπορεύονται από την κοινωνία υποδοχής (postmigration factors) και οι οποίοι έχουν δυνητικά αρνητικό ψυχικό αποτύπωμα στους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες. Συγκεκριμένα καταδεικνύει το εισόδημα, την στέγαση, τις διακρίσεις, την διαδικασία ασύλου, τις γλωσσικές δεξιότητες αλλά και τις κοινωνικές σχέσεις και την κοινωνική απομόνωση ως τομείς που δυσχεραίνουν την διαβίωση των αιτούντων άσυλο και προσφύγων και επιβαρύνουν την ψυχοσυναισθηματική τους κατάσταση. Ταυτόχρονα βέβαια οι τομείς αυτοί, οι οποίοι αναδεικνύονται από τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες ως επιβαρυντικοί ψυχολογικά, άπτονται άμεσα της ένταξης τους στην κοινωνία υποδοχής. Μια τέτοια συσχέτιση συναντάται αρκετά βιβλιογραφικά αναδεικνύοντας την έντονη αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ της ένταξης και της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης (Shick et al, 2016, Benezer και Zetter, 2014, Sulaiman- Hill και Thompson, 2012).

Επιπρόσθετα, την θεματική αυτή εμπλουτίζει η μελέτη των Tjppens et al. (2021) που εστιάζει στην ανθεκτικότητα των προσφύγων γυναικών Yazidi που διαμένουν στην Η.Π.Α., διερευνώντας την σύνδεση της βίαιης μετακίνησης τους με την βεβαρυσμένη ψυχική τους υγεία αλλά και τους παράγοντες ανθεκτικότητας που αναπτύσσονται στην νέα κοινωνία υποδοχής. Η έρευνα αυτή μέσα από τον διαχωρισμό των ψυχολογικά επιβαρυντικών παραγόντων σε αυτούς που αφορούν στην ζωή τους πριν την μετακίνηση (premigration context) και σε αυτούς που αφορούν στην διαβίωση στην κοινωνία υποδοχής (postmigration factors), αναδεικνύει την άμεση συνύπαρξη και αλληλεπίδρασή τους. Θεωρούμε επομένως, σημαντικό να φωτίσουμε την άμεση συσχέτιση της ένταξης με την ψυχική υγεία μέσα από μια ανάγνωση του ψυχισμού ως ένα συνεχές το οποίο επηρεάζεται από τις εκάστοτε συνθήκες αλλά πάντα αναγνωρίζοντας πως το βίωμα της μετακίνησης τροφοδοτεί και συνομιλεί ενεργά με το βίωμα της διαβίωσης στην κοινωνία υποδοχής. Αξιοποιώντας το πεδίο των φυσικών επιστημών για να αποδώσουμε γλαφυρά τον τρόπο που η ένταξη σχετίζεται με την ψυχική υγεία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δύο αυτές δυνάμεις έλκονται, τροφοδοτώντας θετικά η μια την άλλη, και απωθούνται, δημιουργώντας εμπόδια. Σε κάθε περίπτωση, είναι δεδομένο ότι σχετίζονται σε πολλαπλά επίπεδα (Bakewell, 2008, McPherson, 2010, Pearce et al, 2016). Η ψυχική κατάσταση των προσφύγων και αιτούντων άσυλο συνιστά ένα ζήτημα που διαπλέκεται ποικιλοτρόπως με πολλές πτυχές της ζωής των ανθρώπων αυτών, καθώς αποτελεί με έναν τρόπο, την κινητήριου δύναμη για διάφορες πτυχές της ένταξης, όπως, μεταξύ άλλων, αυτή των κοινωνικών σχέσεων.

Κοινωνικές σχέσεις και γέφυρες κοινωνικοποίησης

Οι επαφές, τα δίκτυα και η επικοινωνία αναδύθηκαν ως ιδιαίτερα σημαντικά από την ανάλυση των δεδομένων και αποτελούν την επόμενη θεματική που έφεραν οι εικόνες των συμμετεχόντων. Αντίστοιχα η σημασία της θεματικής αυτής προέκυψε τόσο μέσα από την ανάδειξη της παρουσίας των κοινωνικών δικτύων στις ζωές των ανθρώπων αυτών, όσο και μέσα από την απουσία τους. Έτσι με τον τρόπο αυτό στις εικόνες 12 και 13 ο Μ.Μ. υπογραμμίζει την σημασία των κοινωνικών επαφών στην ένταξή του μέσα από την απουσία του ανθρώπινου στοιχείου στις εικόνες. Την θέση αυτού παίρνει το σύμβολο της γέφυρας, αναδεικνύοντας την αναγκαιότητα της

επικοινωνίας και της συνδιαλλαγής για την ένταξη των αιτούντων άσυλο και προσφύγων (Lewis, 2010, Valenta, 2008, Ager και Strang, 2008).

Αντίστοιχα ο A.H. μέσα από εικόνες γεμάτες πρόσωπα και χαμόγελα, όπως οι εικόνες 14, 15, 16, 17 και 18, αναδεικνύει το πώς οι σχέσεις, το μοίρασμα και η κοινωνικοποίηση ενισχύουν την αίσθηση του ανήκειν, μια αίσθηση που βοηθάει τα υποκείμενα να μην αισθάνονται ξένοι. Ειδικά κατά την πρώτη περίοδο της μετεγκατάστασης τους, οι κοινωνικές συνδέσεις παίζουν καθοριστικό ρόλο. Διαφαίνεται, έτσι, ότι η θεματική αυτή αλληλεπιδρά άμεσα με τον χώρο, καθώς οι σχέσεις διαμορφώνονται μέσα σε ένα πεδίο αλληλεπίδρασης, όπου όσο περιορισμένο και απομακρυσμένο είναι αυτό το πεδίο, τόσο διαφορετικά θα είναι και τα ερεθίσματα της κοινωνικοποίησης. Ταυτόχρονα, η κοινωνικοποίηση, οι σχέσεις και τα δίκτυα που αναπτύσσονται συνδέονται άμεσα με την ψυχοσυναισθηματική ανάταση καθώς η δικτύωση και η σύνδεση αποτελούν σημαντικούς παράγοντες αυτοφροντίδας (Pearce et al, 2016, Correa-Velez et al, 2010).

Βιβλιογραφικά τα ερευνητικά δεδομένα συνομιλούν με το μοντέλο των Ager και Strang (2008), καθώς η κοινωνική διασύνδεση (social connection) αποτελεί τον «συνεκτικό ιστό» ανάμεσα στα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία αποτελούν την βάση για τους ίδιους, και τους κοινωνικούς τομείς στους οποίους επιτυγχάνεται η ένταξη. Πρόκειται για μια αμφίδρομη διαδικασία συνδιαλλαγής μέσα από τις σχέσεις των αιτούντων άσυλο και προσφύγων με την κοινωνία υποδοχής (social bridges), με το κράτος (social links) αλλά και μεταξύ της προσφυγικής κοινότητας (social bonds). Το θεωρητικό αυτό μοντέλο έρχονται να εμπλουτίσουν και να εκσυγχρονίσουν οι Strang και Quinn (2019) μέσα από μια έρευνα που έγινε σε μόνους άντρες αφγανικής και ιρανικής καταγωγής. Η μελέτη αυτή πραγματεύεται την διαδικασία ένταξης των προσφύγων εστιάζοντας στην κοινωνική δικτύωση των υποκειμένων αυτών μέσα από μια εμπλουτισμένη νοηματοδότηση και επεξεργασία των κοινωνικών σχέσεων. Η εν λόγω έρευνα συνομιλεί με τα δικά μας ερευνητικά δεδομένα καθώς ασκεί κριτική σε μια απλουστευτική και μονοσήμαντη κατηγοριοποίηση των κοινωνικών σχέσεων, όπως αυτή προκύπτει από το μοντέλο των Ager και Strang. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ο διαχωρισμός των κοινωνικών σχέσεων σε αυτές που αναπτύσσονται με την οικεία κοινότητα, την κοινωνία υποδοχής και το κράτος, αποτυπώνονται μέσα από ένα συνεχές που αναδεικνύει την αλληλοδιαπλοκή και

σχεσιακότητα μεταξύ των κατηγοριών αυτών. Τέλος, μέσα από την μελέτη αυτή ενισχύεται το επιχείρημα της σχεσιακότητας των θεματικών της ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης και της κοινωνικοποίησης.

Μέσα από τα ερευνητικά μας δεδομένα, η σημασία των κοινωνικών δικτύων και των σχέσεων αναδεικνύεται το ίδιο έντονα και μέσα από την απουσία τους. Συγκεκριμένα ο S.G. με τις εικόνες 19 και 20 αναδεικνύει την αίσθηση της μοναξιάς στην κοινωνία υποδοχής και της βεβαρυσμένης ψυχοσυναισθηματικής κατάστασης λόγω των βιωμάτων της μετακίνησης. Αυτά τον οδήγησαν στην απόφαση να αποσυνδεθεί από τα οικεία πρόσωπα πίσω στην πατρίδα του και να προσπαθήσει να επενδύσει στην νέα του ζωή εδώ. Την ίδια στιγμή την συζήτηση εμπλουτίζει η έρευνα των Robertson et al (2016) που έγινε με την μέθοδο του Photovoice σε πρόσφυγες που διαμένουν στην Μεμβούρνη. Η έρευνα αυτή αναδεικνύει την σημασία της διαδικασίας του πένθους που ενεργοποιείται στα πρώτα στάδια της ένταξης σε μια νέα κοινωνία, κατά την μετεγκατάσταση. Αυτή αφορά σε όλα τα στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητας που φέρει το άτομο, στοιχεία που είναι οικεία στον ίδιο και πενθεί την απουσία τους στην νέα συνθήκη. Επιπλέον, με τα δεδομένα που αναδύονται από τις εικόνες αυτές συνομιλεί και η θεωρία του Berry (1994, 1997), που έχει τις βάσεις της στην διαπολιτισμική ψυχολογία. Συγκεκριμένα η επιλογή του S.G. να αποσυνδεθεί από τα οικεία πρόσωπα και τα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας καταγωγής αποτελεί μια επιλογή αφομοίωσης, που συνιστά μια από τις στρατηγικές επιπολιτισμού που επιλέγουν οι πρόσφυγες και μετανάστες στην κοινωνία υποδοχής και αφορούν στην ψυχολογική τους κατάσταση.

Συνεπώς μέσα από την παραπάνω ανάλυση διαφαίνεται η διασύνδεση όλων των θεματικών που άπτονται με την ένταξη καθώς όπως μέχρι τώρα έχουμε αναλύσει, ο χώρος αλληλεπιδρά με την ψυχοσυναισθηματική κατάσταση, η τελευταία με την κοινωνικοποίηση, αλλά και οι τρεις συνδέονται μεταξύ τους και συνάμα με τις ενταξιακές εμπειρίες των υποκειμένων.

Εκπαίδευση και εκμάθηση της γλώσσας

Πιάνοντας το νήμα από τις κοινωνικές επαφές και την διαδικασία της κοινωνικοποίησης, ανοίγει η θεματική της εκπαίδευσης και εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας καθώς αυτή αποτελεί αναγκαίο εφόδιο για τις κοινωνικές επαφές και ένα

χρήσιμο μέσο επικοινωνίας. Σε αυτή μας εισάγει ο S.G. μέσα από την εκπαιδευτική του εμπειρία που αποτυπώνεται στις εικόνες 21, 22 και 23 αλλά και ο M.R. μέσα από την εικόνα 24. Στην τελευταία εικόνα προβάλλεται η εκπαίδευση μέσα από την δυσκολία των συνθηκών διαβίωσης και στέγασης στις επίσημες δομές φιλοξενίας. Υπογραμμίζεται η δύναμη αλλά και τα εμπόδια που χρειάζονται οι ίδιοι να υπερβούν για να καταφέρουν να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία.

Παρατηρούμε στο σημείο αυτό ότι εκπαίδευση και η εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής συνδέεται με την ένταξη, τόσο βιβλιογραφικά όσο και ερευνητικά (Ager και Strang, 2008, Castels et al, 2002, Mogli και Papadopoulou, 2018). Ένα πρώτο συμπέρασμα, το οποίο δεν είναι φανερό βιβλιογραφικά, είναι ότι η εκπαίδευση δεν γίνεται αντιληπτή από τα υποκείμενα με την στενή έννοια της εκπαιδευτικής, σχολικής διαδικασίας αλλά συνδυάζεται συνεχώς με την εκμάθηση της γλώσσας στην χώρα υποδοχής. Κάτι τέτοιο έχει ενδιαφέρον στην ανάλυση μας αν συνδυαστεί με το γεγονός ότι η έρευνα αφορά σε ενήλικες μόνους άντρες οι οποίοι δεν έχουν αρκετές ευκαιρίες πρόσβασης στην επίσημη θεσμική εκπαιδευτική διαδικασία. Η εκμάθηση της γλώσσας για εκείνους είναι εφικτή κατά κύριο λόγο μέσα από ιδιωτικές πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών. Ένα ακόμα ενδιαφέρον συμπέρασμα είναι ότι παρόλο που η εκμάθηση της γλώσσας αναδύεται από όλους τους συμμετέχοντες ως ένα βασικό εφόδιο επικοινωνίας, το εισιτήριο για την κοινωνικοποίηση και ένα εχέγγυο για το μέλλον τους στην χώρα υποδοχής, αυτή δεν αποτελεί το κεντρικό θέμα σε πολλές από τις φωτογραφίες. Αντιθέτως, οι αναφορές στην εκμάθηση της γλώσσας έρχονται περισσότερο μέσα από τις συζητήσεις και όχι τόσο μέσα από τα κάδρα. Είναι σαν να κατέχει λοιπόν η γλώσσα περισσότερο έναν υποστηρικτικό ρόλο (facilitator factor) στην ενταξιακή διαδικασία. Ενδεχομένως η υποστηρικτική αυτή θέση που λαμβάνει η εκπαίδευση και η εκμάθηση της γλώσσας από τα υποκείμενα να συνδέεται με την απουσία απεικόνισης τους σε πρώτο πλάνο μέσα από τις εικόνες των συμμετεχόντων. Έτσι, με τον τρόπο αυτό, ίσως να επιλέγουν να αφήσουν τις αναφορές στην σημασία της εκπαίδευσης στο «παρασκήνιο» των συζητήσεων μας.

Τα ερευνητικά δεδομένα όπως αυτά προκύπτουν από την εν λόγω θεματική μέσα από όλους τους συμμετέχοντες, συνομιλούν συνομιλούν με την βιβλιογραφία που αναγνωρίζει την εκμάθηση της γλώσσας ως βασικό παράγοντα που διευκολύνει την ένταξη (Morrice, 2007, Hek, 2006). Μάλιστα επιστρέφοντας για ακόμα μια φορά στο

μοντέλο των Ager και Strang (2008), η εκπαίδευση και η εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής έχουν διαφορετική και διακριτή θέση μεταξύ τους, αναγνωρίζοντας την εκμάθηση της γλώσσας ως ένα διευκολυντικό παράγοντα για την πρόσβαση σε άλλους τομείς, όπως την εκπαίδευση.

Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να φωτίσουμε και μια ακόμα πτυχή της θεματικής που αναδεικνύεται από το ερευνητικό υλικό μέσα από την εικόνα 22 του S.G. η οποία αναφέρεται σε μια ακόμα λειτουργία της εκπαιδευτικής διαδικασίας που ενισχύει την ένταξη. Συγκεκριμένα αφορά στην ευκαιρία που δίνεται στα υποκείμενα να έρθουν σε επαφή με πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής που τους βοηθούν να δημιουργήσουν συνδέσεις και γέφυρες και να βρουν ομοιότητες αλλά και διαφορές με την δική τους πολιτισμική ταυτότητα (Lund, 2019). Αναδεικνύεται έτσι ο τρόπος με τον οποίο η εκπαιδευτική διαδικασία, πέρα από μια στείρα μετάδοση γνώσης, γίνεται μια πολιτισμική γέφυρα που βοηθάει τα υποκείμενα να αναγνωρίσουν στοιχεία που θα τους κάνουν να νιώσουν οικεία και ενταγμένα στην κοινωνία υποδοχής. Παρατηρείται επομένως ότι η εκπαίδευση και η εκμάθηση της γλώσσας έχουν πολλαπλές λειτουργίες που ενισχύουν την ενταξιακή διαδικασία (Castels et al, 2002, Ανδριώτης et al, 2010). Ταυτόχρονα η θεματική αυτή συνδέεται με σημαντικούς ενταξιακούς παράγοντες όπως η κοινωνικοποίηση και η δημιουργία δικτύων (Carrea-Velez et al, 2010) αλλά και η επαγγελματική αποκατάσταση μέσω της πρόσβασης στην αγορά εργασίας (McPherson, 2010).

Εργασία και εθελοντική προσφορά

Ανοίγοντας την επόμενη θεματική που φέρουν οι συμμετέχοντες, γίνεται λόγος για την εργασία, τις δυσκολίες εύρεσης απασχόλησης και πως αυτές συνομιλούν με την εθελοντική εργασία. Το θέμα αυτό αποτυπώνεται μέσα από τις εικόνες 25, 26 και 27 του Z.A., ένα θέμα το οποίο βιβλιογραφικά έχει αναδειχθεί ως ένας από τους σημαντικότερους πυλώνες της ένταξης με βάση το μοντέλο των Ager και Strang (2008). Μέσα από την έρευνα αναδεικνύεται το πως η εργασία βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με την κοινωνική δικτύωση, την επαγγελματική κατάρτιση αλλά και την εκμάθηση της γλώσσας, μια ανάδειξη που συμβάλει στο ισχυρισμό μας περί της σχεσιακότητας των θεματικών και το πώς αυτές επικοινωνούν άμεσα μεταξύ τους.

Πιο συγκεκριμένα, μέσα από τις εικόνες 25 και 26, προβάλλεται η εθελοντική προσφορά και ταυτόχρονα διαφαίνεται ο τρόπος με τον οποίο συνομιλεί με την αμειβόμενη εργασία. Ενδεχομένως, το κενό που δημιουργείται από την δυσκολία και την αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας, να έρχεται να καλυφθεί μέσω της εθελοντικής προσφοράς. Μέσα από τις εθελοντικές υπηρεσίες που προσφέρει ο Ζ.Α., ο ίδιος νιώθει χρήσιμος και μπορεί να οραματίζεται ένα μέλλον στο οποίο θα μπορεί να βοηθήσει και να στηρίζει μέσα από την εργασία του. Με τον τρόπο αυτό προκύπτουν στην ανάλυση μας οι συνθήκες επιβίωσης αλλά και η σχετική συζήτηση για την δυσκολία των αιτούντων άσυλο και προσφύγων να ενταχθούν στην αγορά εργασίας (Saksena, 2019). Σε κοινωνικό επίπεδο υπάρχει μια στρεβλή εντύπωση ταύτισης της ένταξης εξολοκλήρου με την επαγγελματική αποκατάσταση (Lund, 2019, Phillimore και Goodson, 2006). Επιπλέον η δυσκολία εύρεσης εργασίας για τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες συνδέεται πολλές φορές με την συζήτηση για την παράνομη «μαύρη» εργασία στην οποία αναγκάζονται να καταφεύγουν τα υποκείμενα, όπως φαίνεται μέσα από την εικόνα 27. Με δεδομένο, λοιπόν, ότι η ένταξη είναι μια αμφίδρομη διαδικασία που προϋποθέτει την σχέση ανάμεσα στους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες και την κοινωνία υποδοχής, παρατίθεται μια έρευνα που διενεργήθηκε στην Ιταλία και η οποία πραγματεύεται τις στάσεις των ντόπιων υποκειμένων για τους πρόσφυγες. Οι Rania et al (2015) χρησιμοποιώντας την μέθοδο του Photovoice, προσέγγισαν την ενταξιακή διαδικασία των προσφύγων στην Ιταλία μέσα από τα μάτια νεαρών ντόπιων. Από τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας προκύπτει η άμεση συσχέτιση των προσφύγων με την παράνομη εργασία, ως την μοναδική επιλογή για εργασιακή αποκατάσταση. Ως εκ τούτου, από τους Rania et al (2015) αναγνωρίζονται τα εμπόδια πρόσβασης στην εργασία ως ένα από τα βασικά στοιχεία που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την ενταξιακή διαδικασία.

Στο σημείο αυτό, υπογραμμίζεται η σημασία της φωνής των ίδιων των αιτούντων άσυλο και προσφύγων καθώς ένας από τους βασικούς, βιβλιογραφικά, παράγοντες ένταξης, αυτός της επαγγελματικής αποκατάστασης, δεν τονίζεται στην έρευνά μας. Συγκεκριμένα, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας παρουσιάζεται ως αναγκαία για την επιβίωση των υποκειμένων, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει ξεκάθαρα μια έλλειψη αναφοράς σε αυτή. Στη μόνη περίπτωση που αυτή αναφέρεται είναι όταν τίθεται ως προσδοκία και στο πλαίσιο οραματισμού για ένα καλύτερο μέλλον. Η έλλειψη αναφορών στην θεματική αυτή εγείρει ζητήματα σχετικά με την δυσκολία πρόσβασης

των αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην αγορά εργασίας, αλλά και με την αβεβαιότητα που συνδέεται από την διαδικασία ασύλου (Διανέοσις, 2020, ΕΣΠ, 2019). Η αβεβαιότητα αυτή προκύπτει από την χρονοβόρα διαδικασία εξέτασης του αιτήματος ασύλου η οποία υποβάλλει τα υποκείμενα σε ένα παρατεταμένο καθεστώς αναμονής. Σε ένα τέτοιο καθεστώς, λοιπόν, εντάσσεται η πρώιμη περίοδος της ένταξης η οποία δεν μπορεί παρά να δημιουργεί μια αμηχανία ως προς την σύνδεση με την κοινωνία υποδοχής (Σαρρής, 2008). Επιπρόσθετα, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας συνδέεται άμεσα με τον χώρο και τις συνθήκες στέγασης. Καθώς η πλειοψηφία των αιτούντων άσυλο και προσφύγων διαμένει σε δομές φιλοξενίας, αποκλεισμένες από τα αστικά κέντρα, οι ευκαιρίες και οι επιλογές για εύρεση εργασίας, εκ των πραγμάτων, περιορίζονται. Εξετάζοντας και την θεματική που αφορά στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας είναι χρήσιμο να σημειώσουμε εκ νέου την αλληλεξάρτηση όλων των θεματικών μεταξύ τους, μιας και αυτός είναι το βασικό συμπέρασμα της έρευνάς μας (Bakewell, 2008, Strang και Quinn, 2019, McPherson, 2010). Η εργασιακή αποκατάσταση επομένως συνδέεται άμεσα τόσο με τον χώρο, όπως αναφέρθηκε, όσο με την εκπαίδευση και την κοινωνική δικτύωση. Την ίδια στιγμή όμως όλα τα παραπάνω βρίσκονται σε άμεση συσχέτιση με την συζήτηση για τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις εις βάρος των αιτούντων άσυλο και προσφύγων.

Κοινωνικός Αποκλεισμός, ανισότητα και διακρίσεις

Όλες οι παραπάνω θεματικές συνομιλούν και συνδέονται με την τελευταία θεματική με την οποία καταπιαστήκαμε. Τα ίδια τα υποκείμενα μιλούν για την συνθήκη του κοινωνικού αποκλεισμού, των διακρίσεων και ανισοτήτων και πως αυτές οι συνθήκες διαμορφώνουν τις ενταξιακές τους εμπειρίες. Πρόκειται για μια συζήτηση συνυφασμένη με την ένταξη, καθώς η αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιλήψεων και η ύπαρξη διακρίσεων αποτελούν εξορισμού τροχοπέδη για την αμφίδρομη διαδικασία συνδιαλλαγής και επικοινωνίας μεταξύ των αιτούντων άσυλο και προσφύγων με την κοινωνία υποδοχής (Hynes, 2011, Ager και Starng, 2008, Castels et al, 2002, Phillimore, 2012). Μέσα από την εν λόγω θεματική τα υποκείμενα προσπαθούν να αναδείξουν τις έντονες προβληματικές που υπάρχουν τόσο σε συστημικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Μέσα από τις εικόνες τους, οι

συμμετέχοντες σκηνοθετούν την ανισότητα και καλούν την κοινωνία υποδοχής να τους ακούσει, να τους δει και να τους αποδεχτεί.

Συγκεκριμένα, ο Μ.Η. εμπνέεται και σκηνοθετεί τις περισσότερες εικόνες της ενότητας, οι οποίες μέσα από το ασπρόμαυρο μοτίβο και έναν έντονο συμβολισμό, αποδίδουν ζωντανά και γλαφυρά τις ενταξιακές εμπειρίες μέσα σε ένα καθεστώς ανισότητας, διακρίσεων και μη αναγνώρισης. Οι εικόνες 28, 29 και 30 αναδεικνύουν την συστημική και κοινωνική ανισότητα καθώς και την θέση που νιώθουν ότι έχουν τα υποκείμενα στο πλαίσιο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Ταυτόχρονα από τις εικόνες 31 και 32 ανοίγει μια ενδιαφέρουσα παράμετρος, αυτή της ταυτότητας των υποκειμένων, η οποία γίνεται αντικείμενο ομογενοποίησης στο πλαίσιο των στερεοτύπων, χωρίς να υπάρχει χώρος να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των υποκειμένων. Μέσα από τις εικόνες, τα χαρακτηριστικά αυτά φαίνεται να εξαφανίζονται ή να αλλοιώνονται σε σημείο που δεν μπορούν να είναι διακριτά. Υπάρχει επομένως έντονη η αίσθηση της απόστασης από την κοινωνία υποδοχής και η έλλειψη κατανόησης και εγγύτητας (Διανέοσις, 2020, Βαρουξή και Σαρρής, 2012). Αυτό αναδεικνύεται έντονα μέσα από τις εικόνες 32 και 33 μέσα από μια έντονη αντίθεση. Ενώ η παραδοχή της έλλειψης επικοινωνίας και κατανόησης παραμένει η ίδια στις εικόνες αυτές, ο Μ.Η. στην εικόνα 32 αναδεικνύει την απομόνωση και κάλυψη των προσωπικών του χαρακτηριστικών ως την απάντηση στην συνθήκη της κοινωνικής απομόνωσης που περιγράφεται (Ozer, 2013, Μπεζεβέγκης, 2008). Την ίδια στιγμή ο Μ.Μ. επιλέγει η απάντηση αυτή να είναι διαφορετική και επιδιώκει να ανοίξει έναν κοινωνικό διάλογο, θέτοντας ερωτήματα σχετικά με τα στερεότυπα και τις διακρίσεις που βιώνουν οι αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην Ελλάδα (Hynes, 2011).

Η συζήτηση για την ανισότητα, τις διακρίσεις και τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι σε μεγάλο βαθμό συνυφασμένη με τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες που διαμένουν στην χώρα. Μέσα από τις εικόνες των υποκειμένων τονίστηκε ότι σε μια τέτοια κοινωνική συνθήκη οι ίδιοι δεν έχουν χώρο. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για ένταξη στα πλαίσια μιας κοινωνίας που στέκεται απόμακρη, με διαμορφωμένες εκ των προτέρων, ομογενοποιητικές αντιλήψεις (Ager και Strang, 2008, Castels et al, 2002, Hynes, 2011, Βαρουξή και Σαρρής, 2012, Kim et al, 2015).

Συνολική συζήτηση και προτάσεις

Η μετανάστευση αποτελεί από μόνη της ένα διαχρονικό κοινωνικό φαινόμενο που «ταράζει» και αναδιαμορφώνει τα δεδομένα μιας κοινωνίας. Καθώς, λοιπόν, ζούμε την εποχή όπου οι πληθυσμιακές μετακινήσεις παγκοσμίως είναι συνεχείς και έντονες είναι αναμενόμενο να προκύπτει η ανάγκη και το ερευνητικό ενδιαφέρον για την μελέτη τους. Συγκεκριμένα, η ελληνική μεταναστευτική και προσφυγική πραγματικότητα, όπως έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια αποτελεί ένα εύφορο πεδίο για έρευνα και ανάλυση. Οι έντονες ροές προσφύγων και μεταναστών στην χώρα από το 2015-16, έχουν διαμορφώσει μια διαφορετική κοινωνική συνθήκη μέσα από την οποία εισάγονται έντονα ζητήματα κοινωνικής ένταξης των υποκειμένων.

Η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική, η οποία αποτυπώνεται κυρίως μέσω της στρατιωτικοποίησης, της ασφάλειας και της φύλαξης των συνόρων, συνομιλεί άμεσα με τις πολιτικές επιλογές της Ελλάδας για την διαχείριση των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι το πολιτικό επίδικο για το ελληνικό κράτος, εν μέσω της λεγόμενης προσφυγικής κρίσης, δεν είναι η συμβολή σε μια κατεύθυνση κοινωνικής ένταξης των αιτούντων άσυλο και προσφύγων, αλλά απεναντίας η προσπάθεια αναχαίτισής τους. Εν τέλει, οι στρατηγικές ένταξης του ελληνικού κράτους είναι άνευρα και αμήχανα κείμενα με εφήμερα μέτρα που είναι καταδικασμένα να αποτύχουν, χωρίς να προσφέρουν έναν ολοκληρωμένο σχεδιασμό με μια μακροπρόθεσμη προοπτική (Lichtenstein και Puma, 2010, Robertson et al, 2016).

Η ενταξιακή αυτή συνθήκη συνιστά μια βιωμένη πραγματικότητα για τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες που διαμένουν στην Ελλάδα, μια πραγματικότητα την οποία επιχειρήσαμε να προσεγγίσουμε μέσα από τη φωνή των ίδιων των υποκειμένων. Συγκεκριμένα, ο λόγος, οι σκέψεις, τα συναισθήματα και οι εμπειρίες τους, συνιστούν σημαντικά δεδομένα τα οποία θεωρούμε πολύ χρήσιμα και απαραίτητα για την χάραξη της εγχώριας ενταξιακής πολιτικής, ο σχεδιασμός της οποίας θα έπρεπε, όπως ισχυριζόμαστε, να περιλαμβάνει τις φωνές αυτές και τις ανάγκες που αυτές εκφράζουν. Από αυτό το σημείο εκκίνησης και με δεδομένη την έλλειψη ποιοτικών ερευνητικών δεδομένων σε σχέση με την ενταξιακή διαδικασία των αιτούντων άσυλο και προσφύγων που βρίσκονται στην Ελλάδα, επιχειρήσαμε να δώσουμε φωνή σε αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες για να μπορέσουν να μοιραστούν

τις δικές τους ιστορίες. Μέσα από την διαδραστική διαδικασία της μεθόδου του Photovoice Αφγανοί και Ιρανοί, μόνοι άντρες, αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες μας μίλησαν μέσα από τα φωτογραφικά τους κάδρα.

Δεδομένων των εμποδίων και δυσκολιών που σχετίζονται με την προσβασιμότητα της ομάδας των Αφγανών και Ιρανών ανδρών που βρίσκονται μόνοι τους στην Ελλάδα, η διαδικασία του Photovoice υπήρξε ένα δημιουργικό πεδίο επικοινωνίας και έκφρασης. Μέσα από τις φωτογραφίες τους μπόρεσαν να μιλήσουν για τις θετικές αλλά και αρνητικές εμπειρίες που έχουν βιώσει στην προσπάθειά τους για ένταξη στην ελληνική κοινωνία. Μέσα από την εικονοποίηση των εμπειριών τους και τις μεταξύ μας συζητήσεις θεωρούμε πως οι ίδιοι κατάφεραν να φωτίσουν σημαντικά σημεία και πτυχές της ένταξης και να διευρύνουν το φάσμα των θεματικών της αναδεικνύοντας την μεταξύ τους αλληλοδιαπλοκή. Το βασικό ερώτημα αλλά και διακύβευμα της εν λόγω έρευνας ήταν η συμπερίληψη των ίδιων των υποκειμένων στην διαδικασία χάραξης ενταξιακής πολιτικής. Κάτι τέτοιο μπορεί να είναι εφικτό μόνο μέσα από τις εκφρασμένες στάσεις, εμπειρίες και βιώματα των ίδιων. Έτσι με τον τρόπο αυτό κρατώντας έναν ανοιχτό διάλογο των ερευνητικών αποτελεσμάτων τόσο με την βιβλιογραφία σχετικά με την ένταξη, όσο και με τα κείμενα δημόσιας πολιτικής για το ίδιο θέμα, προέκυψαν ενδιαφέροντα ερευνητικά στοιχεία προς αξιοποίηση στην ανοιχτή συζήτηση για την ενταξιακή διαδικασία των αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην Ελλάδα.

Η βασική συμβολή της εν λόγω έρευνας αφορά στην σχεσιακότητα των παραγόντων που αφορούν στην ενταξιακή διαδικασία των υποκειμένων. Μέσα από την σχεσιακότητα αυτή συντελείται μια εν δυνάμει αποδόμηση των διακριτών κατηγοριών που αφορούν την ένταξη και αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο οι κατηγορίες αυτές συνδέονται ποικιλοτρόπως και αλληλοδιαπλέκονται συνθέτοντας ένα πολύπλευρο και σύνθετο κάδρο της ένταξης που τροφοδοτείται από τις μοναδικές εμπειρίες των υποκειμένων. Βιβλιογραφικά η συζήτηση αυτή συνομιλεί με μια κριτική που γίνεται στις κατηγοριοποιήσεις των παραγόντων που αφορούν στην ένταξη (Stang και Quinn, 2019, Bakewell, 2008, Phillimore, 2012). Επιπρόσθετα ένα σημαντικό σημείο που αναδείχθηκε από την ανάλυση και συνάδει με την σχεσιακότητα και την αλληλοδιαπλοκή των θεματικών είναι η απουσία μιας μονοσήμαντης θέασης των υποκειμένων. Συγκεκριμένα κάθε θεματική με την οποία καταπιάστηκαν τα υποκείμενα προσεγγιζόταν από διάφορες οπτικές, αναδεικνύοντας

πως η εκάστοτε θεματική σχετίζεται με πολλές άλλες, αλλά και πως αυτές μπορεί να βιώνονται πολύ διαφορετικά ανάλογα με τον εκάστοτε άνθρωπο και τις μοναδικές του εμπειρίες. Το γεγονός αυτό μας χαρίζει έναν πλούτο ερμηνειών, φωτίζοντας πτυχές της ένταξης που πολλές φορές παραμένουν εκτός του πλαισίου ανάλυσης.

Στην έρευνά μας, μια από τις βασικές προτεραιότητες και στοχοθεσίες μας ήταν να δώσουμε φωνή στα ίδια τα υποκείμενα καθώς αυτή συχνά αγνοείται και γιατί θεωρούμε πως μέσα από τις φωνές των ίδιων μπορούμε πραγματικά να αφουγκραστούμε σε βάθος ζητήματα ένταξης. Ταυτόχρονα, ακούγοντας τις φωνές των ίδιων θεωρούμε πως αυτές μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά σε μια πιο εμπλουτισμένη χάραξη της εγχώριας ενταξιακής πολιτικής καθώς μέσα από τις εμπειρίες των ίδιων αναδεικνύονται οι πραγματικές συνθήκες που επικρατούν και φωτίζονται σε βάθος οι ανάγκες τους. Εν τέλει διατεινόμαστε ότι μια εγχώρια ενταξιακή πολιτική η οποία περιλαμβάνει τις φωνές αυτές θα είναι μια πολιτική που θα μπορούσε να είναι πολύ περισσότερο αποτελεσματική.

Είναι, λοιπόν, σημαντικό για εμάς να υπάρχει ένας ανοιχτός διάλογος επικοινωνίας, μέσα από τον οποίο ο λόγος, οι σκέψεις και οι εμπειρίες των αιτούντων άσυλο και προσφύγων θα μπορούσαν να συνδιαμορφώσουν την εγχώρια ενταξιακή πολιτική. Για να μπορέσει όμως να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, είναι αναγκαίο να υπάρξουν περισσότερες ποιοτικές κοινωνικές έρευνες που θα φωτίσουν πτυχές της ενταξιακής συνθήκης των αιτούντων άσυλο και προσφύγων στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα είναι χρήσιμη η εστίαση των ερευνών αυτών στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των υποκειμένων, όπως το φύλο, η ηλικία, η εθνικότητα κ.α. Με τον τρόπο αυτό θα μπορέσουν να έρθουν στην επιφάνεια διαφορετικά και εμπλουτισμένα ερευνητικά δεδομένα μέσα από τα οποία θα μπορέσουμε να προσεγγίσουμε ολιστικά και εις βάθος το θέμα της κοινωνικής ένταξης. Όλα αυτά μαζί μπορούν να δημιουργήσουν ένα φάσμα παραγόντων που διαμορφώνουν την ένταξη στην ελληνική κοινωνία. Ταυτόχρονα, καθώς η ένταξη είναι μια αμφίδρομη αλλά και μακροχρόνια διαδικασία, είναι σημαντικό οι έρευνες που εστιάζουν στον προσφυγικό πληθυσμό να συναντιούνται και να συνομιλούν με ερευνητικά δεδομένα από τις στάσεις και συμπεριφορές της κοινωνίας υποδοχής. Στα παραπάνω, προσθέτοντας τον παράγοντα του χρόνου, είναι βοηθητικό να υπάρξουν μακροσκοπικές έρευνες που θα εμπλουτίσουν τα δεδομένα σε βάθος χρόνου, αναδεικνύοντας την κοινωνική ανασύνθεση και αναδιαμόρφωση, όπως αυτή θα προκύψει από την μακροχρόνια

αλληλεπίδραση της κοινωνίας υποδοχής με τους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες. Συνεπώς είναι αναγκαίο και επιτακτικό να δίνεται φωνή και βήμα στα ίδια τα υποκείμενα τα οποία είναι εξίσου σημαντικό να γίνονται και ακουστά. Λαμβάνοντας υπόψη τις φωνές των ίδιων των υποκειμένων, αυτές θα μπορούσαν να εμπλουτίσουν και να τροφοδοτήσουν τις ενταξιακές πολιτικές, όπως αυτές διαμορφώνονται από τον κρατικό μηχανισμό. Μιας και η μεταναστευτική ενταξιακή πολιτική αφορά τους ίδιους και επηρεάζει άμεσα τη ζωή τους, οι αποφάσεις αυτές είναι σημαντικό να περιλαμβάνουν και τις δικές τους φωνές, σιωπές και σκέψεις. Ευελπιστούμε πως τα φωτογραφικά αυτά κάδρα θα μπορέσουν να αποτελέσουν ένα έναυσμα προς μια τέτοια κατεύθυνση.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Ager, A. and Strang, A. (2004a). *Indicators of Integration: Final Report.* Home Office Development and Practice Report 28. London: Home Office.

Ager, A. and Strang, A. (2004b). *The Experience of Integration: A Qualitative Study of Refugee Integration in the Local Communities of Pollokshaws and Islington.* Home Office Online Report 55/04. London: Home Office.

Ager A., Strang A., (2008). *Understanding Integration: A Conceptual Framework, Journal of Refugee Studies, Vol 21, Issue 2, Pages 166–191, <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>*

Agergaard, S. (2018). *Rethinking sports and integration: developing a transnational perspective on migrants and descendants in sports.* Abingdon, OX: Routledge.

Allen, Q. (2012). *Photographs and stories: ethics, benefits and dilemmas of using participant photography with Black middle-class male youth, Qualitative Research, Vol 12, Issue 4, Pages 441-458, <https://doi.org/10.1177%2F1468794111433088>*

Amnesty International, (2012). *Iran: 'We are ordered to crush you': Expanding repression of dissent in Iran.* Available from: <https://www.amnesty.org/en/documents/MDE13/002/2012/en/>

Bakewell, O. (2008). *Research beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research into Forced Migration, Journal of Refugee Studies, Vol 21, Issue 4, Pages 432–453, <https://doi.org/10.1093/jrs/fen042>*

Becker, K., Reiser, M., Lambert, S., & Covello, C., (2014). *Photovoice: Conducting community-based participatory research and advocacy in mental health.* Journal of Creativity in Mental Health, 9(2), 188-209.

Benezer, G. & Zetter, R.(2014). *Searching for directions: Conceptual and methodological challenges in researching refugee journeys, Journal of Refugee Studies, Vol. 28, No. 3, (pp. 298-315), DOI: 10.1093/jrs/feu022*

Bhatia, S. and Ram, A. (2009). 'Theorizing identity in transnational and diaspora cultures: a critical approach to acculturation', *International Journal of Intercultural Relations*, 33 (2): 140–9.

Block, K., Warr, D., Gibbs, L., Riggs E. (2013). *Addressing Ethical and Methodological Challenges in Research with Refugee-background Young People: Reflections from the Field*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 26, Issue 1, Pages 69–87, <https://doi.org/10.1093/jrs/fes002>

Block, K. and Gibbs, L., (2017). *Promoting social inclusion through sport for refugee-background youth in Australia: analysing different participation models*. *Social Inclusion*, Vol. 5, No. 2, (pp. 91–100), doi:10.17645/si.v5i2.903.

Carrera, S., Blockmans, S., Gros, D., Guild, E. (2015). *The EU's Response to the Refugee Crisis Taking Stock and Setting Policy Priorities*. CEPS Essay No. 20 p.p. 27 <https://www.ceps.eu/publications/eu%E2%80%99s-response-refugee-crisis-taking-stock-and-setting-policy-priorities> [viewed 15 May 2018].

Carlson, E., Engebretson, J., Chamberlain, R. (2006). *Photovoice as a social process of critical consciousness*, *Qualitative Health Research*, Vol 16 Issue 6, Pages 836-852, <https://doi.org/10.1177%2F1049732306287525>

Castles, S., Korac, M., Vasta, E. and Vertovec, S. (2001). 'Integration: Mapping the Field.' Report of a project carried out by the Centre for Migration and Policy Research and Refugee Studies Centre, University of Oxford.

Castles, S., Korac, M., Vasta, E. and Vertovec, S. (2002). 'Integration: Mapping the Field.' Report of a project carried out by the Centre for Migration and Policy Research and Refugee Studies Centre, University of Oxford.

Castles, S. & Miller, M. J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4th edition). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Coghlan, D. & Brydon-Miller, M., (2014). *The SAGE encyclopaedia of action research*. Vols.1-2. London: SAGE Publications Ltd.

Correa-Velez, I., Gifford, S., Barnett, A. (2010). *Longing to belong: Social inclusion and wellbeing among youth with refugee backgrounds in the first three years in*

Melbourne, Australia, *Social Science & Medicine*, Vol 71, Issue 8, Pages 1399-1408, <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.07.018>

Council of Europe, 2016. *Report of the fact-finding mission by Ambassador Tomáš Boček, Special Representative of the Secretary General on migration and refugees to Greece and the former Yugoslav Republic of Macedonia*. [online]. [viewed 13 May 2018] Available from <https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees>

Den Heijer, M., Rijpma, J., Spijkerboer, T. (2016). *Coercion, Prohibition and Great Expectations. The continuing failure of the Common European Asylum System*. SSRN Social Sciences Research Network Common Market Law Review 53(2016) p.p 607-642 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2756709

Dimitriadi, A. (2017). *In Search of Asylum: Afghan Migrants in Greece*, *European Journal of Migration and Law*, Volume 19, Issue 1, Pages 57–76, <https://doi.org/10.1163/15718166-12342115>

Doidge M., Keech M., Sandri E., (2020). 'Active integration': sport clubs taking an active role in the integration of refugees, *International Journal of Sport Policy and Politics*, Vol 0, Pages 305-319, <https://doi.org/10.1080/19406940.2020.1717580>

Dona G., (2007). *The Microphysics of Participation in Refugee Research*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 20, Issue 2, Pages 210–229, <https://doi.org/10.1093/jrs/fem013>

Doninin A., Monsutti A., Scalettari G. (2016). *Afghans on the Move: Seeking Protection and Refuge in Europe*, *The Graduate Institute of International and Development Studies, Global Migration Center*, Vol 17, <https://repository.graduateinstitute.ch/record/293919>

Due C., Ziersch A., Walsh, M., Duivesteyn E. (2020). *Housing and health for people with refugee- and asylum-seeking backgrounds: a photovoice study in Australia*, *Housing Studies*, <https://doi.org/10.1080/02673037.2020.1857347>

Favell, A. (1998) *Philosophies of Integration: Immigration and the Ideal of Citizenship in France and Britain*. Basingstoke: Macmillan

Fozdar F., Hartley L. (2013). *Belonging in the nation state: Civic and Ethno Belonging among Recent Refugees to Australia*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 27, Issue 1, Pages 126–144, <https://doi.org/10.1093/jrs/fet018>

Fozdar F., Hartley L. (2014). *Housing and the Creation of Home for Refugees in Western Australia*, *Housing, Theory and Society*, Vol31, Issue 2, Pages 148-173, <https://doi.org/10.1080/14036096.2013.830985>

Fyvie, A., Ager, A., Curley, G. and Korac, M. (2003). *Integration: Mapping the field: Volume II: Distilling policy lessons from the “mapping the field” exercise*, Home Office Online Report 29/03, London: Home Office.

Hannes, K. (2014). *Let's Play it Safe: Ethical Considerations from Participants in a Photovoice Research Project*, Vol 13, Issue 1, Pages 225-274, <https://doi.org/10.1177%2F160940691401300112>

Hatoss, A. (2012). *Where are you from? Identity construction and experiences of ‘othering’ in the narratives of Sudanese refugee-background Australians*, *Discourse & Society*, Vol 23, Issue 1, Pages 47-68, <https://doi.org/10.1177%2F0957926511419925>

Hek, R. (2005). *The role of education in the settlement of young refugees in the UK: The experiences of young refugees*, *Practice: Social Work in Action*, 17:3 (pp. 157-171), DOI: 10.1080/09503150500285115.

Horii, S. (2018). *Accountability, Dependency, and EU Agencies: The Hotspot Approach in the Refugee Crisis*. *Oxford Academic Refugee Survey Quarterly* vol 37(2) p.p. 204-230 <https://academic.oup.com/rsg/articleabstract/37/2/204/4958746?redirectedFrom=fulltext> [viewed 20 May 2018]

Humpage, L., Fozdar, F., Marlowe, J., Hartley, L. (2019). *Photovoice and refugee research: The case for a ‘layers’ versus ‘labels’ approach to vulnerability*, *Research Ethics*, Vol 15, Issue 3-4, Pages 1-16, <https://doi.org/10.1177%2F1747016119864353>

Hynes, P. (2011). *The dispersal and social exclusion of asylum seekers: Between liminality and belonging*, The Policy Press, University of Bristol. Bristol.

Hynie, M. (2017). *The Social Determinants of Refugee Mental Health in the Post-Migration Context: A Critical Review*, *The Canadian Journal of Psychiatry*, Pages 1-7, <https://doi.org/10.1177/0706743717746666>

Joannou, J. (2009). *The bad and the ugly: ethical concerns in participatory photographic methods with children living and working on the streets of Lima, Peru*, *visual Studies*, Vol 24, issue 3, Pages 214-223, <https://doi.org/10.1080/14725860903309120>

Karlsson, J. (2008). *Doing visual research with school learners in South Africa*, *Visual Studies*, Vol 16, Issue 2, Pages 23-37, <https://doi.org/10.1080/14725860108583833>

Karr, V., Sajadi, Sh., Aronson-Ensign, K. (2019). *The Lived Experience of Refugee Children in Informal Camp Settlements: A Photovoice Project in the Bekaa Valley of Lebanon*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 0, <https://doi.org/10.1093/jrs/fez104>

Khosravi, S. (2016). Deportation as a way of life for young Afghan men. *Detaining the Immigrant other*. (pp. 169-183). Oxford Uni. Press.

Kiaga, M., Kriona, M. & Georgaca, E.(2010). *Social integration of refugees and asylum applicants in Greece*, *Hellenic Journal of Psychology*, Vol. 7, (pp. 38-68). <https://www.researchgate.net/publication/256437832>

Kim, M.A., Hong, J.S., Ra, M., Kim, K. (2015). *Understanding social exclusion and psychosocial adjustment of North Korean adolescents and young adult refugees in South Korea through Photovoice*, *Qualitative Social Work*, Vol 14, Issue 6, Pages 820-841, <https://doi.org/10.1177%2F1473325015572940>

Koopmans, R. (2007). *Migrant mobilisation and political opportunities: Variation among German cities and a comparison with the United Kingdom and the Netherlands*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol 30, Issue 3, Pages 449-470, <https://doi.org/10.1080/13691830410001682034>

Korac, M. (2001). *Cross-ethnic networks, self-reception system, and functional integration of refugees from the former Yugoslavia in Rome*, *Int. Migration & Integration*, Vol 2, Pages 1-26, <https://doi.org/10.1007/s12134-001-1017-9>

Kuhlman, T. (1991). *The Economic Integration of Refugees in Developing Countries: A Research Model*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 4, <http://dx.doi.org/10.1093/jrs/4.1.1>

Lawrence, S., De Silva, M. & Henley, R. (2010). *Sports and games for post-traumatic stress disorder, PTSD*. Cochrane database of systematic reviews, (1). doi:10.1002/14651858.CD007171.pub2.

Lewis H., 2010 *Community Moments: Integration and Transnationalism at 'Refugee' Parties and Events* *Journal of Refugee Studies*, Vol 23, Issue 4, Pages 571–588, <https://doi.org/10.1093/jrs/feq037>

Lichtenstein, G. & Puma, J. (2018). *The Refugee Integration Survey and Evaluation (RISE): Results from a Four-Year Longitudinal Study*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 32, Issue 3, Pages 397–416, <https://doi.org/10.1093/jrs/fey034>

Mahalingam, R. & Rabelo, V. C. (2013). *Theoretical, methodological, and ethical challenges to the study of immigrants: perils and possibilities*, *New Dir Child Adolesc Dev*, Vol 141, Issue 141, Pages 25-41, <https://doi.org/10.1002/cad.20041>

McPherson, M. (2010). *'I Integrate, Therefore I Am': Contesting the Normalizing Discourse of Integrationism through Conversations with Refugee Women*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 23, Issue 4, Pages 546–570, <https://doi.org/10.1093/jrs/feq040>

Mogli, M. & Papadopoulou, M. (2018) *"If i stay here, i will learn the language": Reflections from a case study of Afghan refugees learning Greek as a second language*, *Research Papers in Language Teaching and Learning*, Vol. 9, No. 1, (pp. 181-194), <http://rpltl.eap.gr>

Molloy, J., (2007). *Photovoice as a Tool for Social Justice Workers*. *Journal of Progressive Human Services*, 18(2), 39-55.

Montgomery, R. (1996). *"Components of Refugee Adaptation"*, *International Migration Review*, XXX, 3: 679-702.

Morrice, L. (2007). *Lifelong learning and the social integration of refugees in the UK: the significance of social capital*, *International Journal of Lifelong Education*, Vol. 26, No. 2, (pp. 155-172), DOI: 10.1080/02601370701219467

Morrow, V. (2001) *Using qualitative methods to elicit young people's perspectives on their environments: some ideas for community health initiatives*, *Health Education Research*, Vol 16, issue 3, Pages 255-268, <https://doi.org/10.1093/her/16.3.255>.

Nadeau, J., O'Reilly, N., and Scott, A., (2016). *Community sport and the newcomer experiences in small cities*. *Sport, business and management: an international journal*, Vol. 6, No. 2, (pp. 110–136). doi:10.1108/SBM-01-2015-0002.

Ogai, S. (2017). *Photovoice: Exploring Immigrants and Refugees' Perceptions and Access to Mental Health Services in Winnipeg*. Thesis Statement, University of Manitoba. Winnipeg.

Ozer, S. (2013). *Theories and methodologies in Acculturation Psychology: The emergence of a scientific revolution?*, National Academy of Psychology India, DOI 10.1007/s12646-013-0203-0.

Palibroda, Kriege, Murdock, & Havelock. (2009). *A practical guide to photovoice: sharing pictures, telling stories, and changing communities*. The Prairie Women's Health Centre of Excellence.

Pearce, E., McMurray, K., Walsh, Ch., Malek, L. (2016). "Searching for Tomorrow South Sudanese Women Reconstructing Resilience through Photovoice," *Journal of International Migration and Integration*, Springer, vol. 18(2), pages 369-38, <https://doi.org/10.1007/s12134-016-0500-2>

Philimore, J. (2012). *Implementing integration in the UK: lessons for integration theory, policy and practice*, *Policy & Politics*, Vol 40, Issue 4, Pages 525-545, <https://doi.org/10.1332/030557312X643795>

Philimore, J. & Goodson, L. (2006). *Problem or Opportunity? Asylum Seekers, Refugees, Employment and Social Exclusion in Deprived Urban Areas*, *Employment and Social Exclusion in Deprived Urban Areas*. *Urban Studies*, Vol 43, Issue 10, Pages 1715-1736, <https://doi.org/10.1080/02700420980600838606>

Philimore, J. & Goodson, L. (2008). *Making a place in the Global City: The relevance of Indicators of Integration*, *Journal of Refugee Studies* Vol. 21 No. 3, Oxford Uni. Press.

Platts-Fowler, D. & Robinson, D. (2015). Population, Space and Place, *A place for integration: refugee experiences in two English cities*. 21 (5), (pp. 476-491).

ProAsyl, 2016. *Vulnerable Lives on Hold: Refugees are hardly surviving the mass camps in Athens Region*. [online]. Athens. [viewed 12 May 2017] Available from <https://www.proasyl.de/en/>

Rania, N., Migliorini, L., Cardinali, P., Rebori, St. (2015). *Giving a Face to Immigration and Integration Processes: The Use of Photovoice with Italian Young Adults*, *The Qualitative Report*, Vol 20, Issue 6, Pages 780-798, <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2015.2154>

Rania, N., Migliorini, L., Rebori, St., Cardinali, P. (2014). *Enhancing critical dialogue about intercultural integration: The Photovoice technique*, *International Journal of Intercultural Relations*, Volume 41, Pages 17-31 <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2014.06.006>.

Robinson, D., Reeve, K. & Casey, R. (2007). *The housing pathways of new immigrants*. Joseph Rowntree Foundation.

Robertson, Z., Gifford, S., McMichael, C., Corra-Velez, I. (2016). *Through their eyes: seeing experiences of settlement in photographs taken by refugee background youth in Melbourne, Australia*, *Visual Studies*, Vol 31n Issue 1, Pages 34-49, <https://doi.org/10.1080/1472586X.2015.1128845>

Robinson, V. (1998) 'Defining and Measuring Successful Refugee Integration', Proceedings of ECRE International Conference on Integration of Refugees in Europe, Antwerp, November 1998. Brussels: ECRE.

Robinson, V. (1998) *The Importance of Information in the Resettlement of Refugees in the UK*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 11 Issue 2, Pages 146-160, <https://doi.org/10.1093/jrs/11.2.146>

Robinson, V., Coleman, C. (2000). *Lessons Learned? A Critical Review of the Government Program to Resettle Bosnian Quota Refugees in the United Kingdom*, *International Migration Review*, Vol 34, Issue 4, Pages 1217-1244, <https://doi.org/10.1177%2F019791830003400406>

Rozakou, K. (2012). *The biopolitics of hospitality in Greece: Humanitarianism and the management of refugees*, *Journal of the American Ethnological Society*, Vol. 39, No. 3, (pp. 562-577), DOI: 10.1111/j.1548-1425.2012.01381.x

Saksena, J., McMorrow, Sh. (2019). *Through their Eyes: A Photovoice and Interview Exploration of Integration Experiences of Congolese Refugee Women in Indianapolis*, *Int. Migration & Integration*, Vol 21, Pages 529–549, <https://doi.org/10.1007/s12134-019-00672-1>

Schick, M., Zumwald, A., Knöpfl, B., Nickerson, A., Bryant, R. A., Schnyder, U., Müller, J. & Morina, N. (2016). *Challenging future, challengingpast: the relationship of social integration and psychological impairment in traumatized refugees*, *European Journal of Psychotraumatology*, Vol. 7, No.1, <https://doi.org/10.3402/ejpt.v7.28057>

Shutz, A., 1967. *Studies in social theory*. Xageu, Martinus Nijhoff.

Sigona, N. (2005). *Refugee Integration(s): Policy and Practice in the European Union*, *Refugee Survey Quarterly*, Vol 24, Issue 4, 2005, Pages 115–122, <https://doi.org/10.1093/rsq/hdi093>

Solimano, A. (2010). *International Migration in the Age of Crisis and Globalisation: Historical and Recent Experiences*. Cambridge: Cambridge University Press.

Strang, A., Ager, A., (2010). *Refugee Integration: Emerging Trends and Remaining Agendas*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 23, Issue 4, Pages 589–607, <https://doi.org/10.1093/jrs/feq046>

Strang, A. Quinn, N. (2019). *Integration or Isolation? Refugees' Social Connections and Wellbeing*, *Journal of Refugee Studies*, Vol 0, <https://doi.org/10.1093/jrs/fez040>

Sulaiman-Hill, C. M. R. & Thompson, S. C. (2012). *Afghan and Kurdish refugees, 8-20 years after resettlement, still experience psychological distress and challenges to well being*. Vol. 36, No.2, (pp. 126-134), DOI: 10.1111/j.1753-6405.2011.00778.x

Threadgold, T. & Court, G. (2005) *Refugee Inclusion: A Literature Review*, Cardiff School of Journalism, Media and Cultural Studies.

Tipppers, J., Roselius, K., Padasas, I., Khalaf, G., Kohel, K., Mollard, E., Sheikh, I. (2021). *Cultural Bereavement and Resilience in Refugee Resettlement: A Photovoice*

Study With Yazidi Women in the Midwest United States, Qualitative Health Research,
<https://doi.org/10.1177%2F10497323211003059>

Trauner, F. (2016). *Asylum policy: the EU's 'crises' and the looming policy regime failure. Journal of European Integration*, vol 38, no. 3 p.p 311-325
<https://www.tandfonline.com/toc/geui20/38/3?nav=toCList>

Turner, L. (2021). The Politics of Labeling Refugee Men as “Vulnerable”, *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, Volume 28, Issue 1, (pp. 1-23), <https://doi.org/10.1093/sp/jxz033>.

Valenta, M. (2008). *Finding friends after resettlement, A study of the social integration of immigrants and refugees, their personal networks and self-work in everyday life* [PhD thesis]. Norwegian University of Science and Technology, Trondheim.

Valtonen, K. (2004). *From the Margin to the Mainstream: Conceptualizing Refugee Settlement Processes, Journal of Refugee Studies*, Vol 17, Issue 1, Pages 70–96,
<https://doi.org/10.1093/jrs/17.1.70>

Wang, C. & Burris, M. (1997). *Photovoice: Concept, Methodology, and Use for Participatory Needs Assessment, Health Education & Behavior*, Vol 24, issue 3, Pages 369-387, <https://doi.org/10.1177%2F109019819702400309>

Wang, C. & Burris, M. (1997). *Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. Health Education & Behaviour*. The Official Publication of the Society for Public Health Education, 24(3), 369-87

Wang, C., Yanique, A., Redwood, J. (2001). *Photovoice Ethics: Perspectives from Flint Photovoice. Health Education & Behavior*, Vol 28, Issue 5, Pages 560-572 ,
<https://doi.org/10.1177%2F109019810102800504>

Weinfeld, M. (1997). *'Overview of state of the art reviews on immigration and immigrant integration from six disciplinary perspectives,'* ms. Ottawa: Metropolis Forum.

Zwahlen, J., Nagel, S., and Schlesinger, T., 2018. *Analyzing social integration of young immigrants in sports clubs*. European Journal for Sport and Society, Vol. 15, No. 1, (pp. 22–42), doi:10.1080/16138171.2018.1440950.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Agaben, G. (2005). *Homo sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*. Μετάφραση από Τσιαμούρας Π., Αθήνα, Scripta.

Bauman, Z. (2005). *Σπαταλημένες Ζωές. Οι απόβλητοι της νεωτερικότητας*. Μετάφραση Καρασαρίνης Μ., Αθήνα, Κατάρτι.

Gemenetzi, G., & Parageorgiou, M. (2017). Χωρικές και κοινωνικές διαστάσεις των οικιστικών πολιτικών για τους μετανάστες και πρόσφυγες της Ελλάδας: μια κριτική επισκόπηση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 148(148), 39-74. <https://doi.org/10.12681/grsr.14709>

Schnapper, D. (2008). *Η Κοινωνική ενσωμάτωση. Μία σύγχρονη προσέγγιση*, για την ελληνική μετάφραση πρόλογος επιμέλεια Δέσποινα Παπαδοπούλου, Αθήνα : Κριτική Ταίις, Φ. (1975) Κοινότητα και Κοινωνία, Αθήνα: Αναγνωστίδη.

Ανδριώτης, Α., Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούφωφ, Μ., Παπαδόπουλος, Α. Γ., Γιαταγάνας, Ξ., Τσιούκας, Γ. & Παπαστυλιανός, Χ. (2010). *Μετανάστευση, ετερότητα και θεσμοί υποδοχής στην Ελλάδα. Το στοίχημα της κοινωνικής ένταξης*. Η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών προς την Ευρώπη απέναντι στην απασχόληση και ένταξη των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες, (σελ. 81-107). Εκδόσεις Σάκκουλα.

Αμίτσης, Γ. (2011). Το Πλαίσιο Ένταξης Αλλοδαπών στην Ελληνική Έννομη Τάξη: Η Ατελέσφορη Εφαρμογή των Ευρωπαϊκών Μηχανισμών Προστασίας Εκτοπισθέντων / Αιτούντων Ασύλου / Προσφύγων, στο: Μωυσίδης, Α. & Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα. Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες* (σελ. 109-140), Αθήνα, Κριτική.

Βαρουξή, Χ. & Σαρρής, Ν. (2012). *Μετανάστευση και ένταξη: Προκλήσεις και διακρίσεις. Ένταξη των μεταναστών: Αντιλήψεις, πολιτικές, πρακτικές* (σελ. 17-36). Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Βούλγαρη, Α. & Μαργαρώνη, Μ. (2014). *Πτυχές του μεταναστευτικού ζητήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Ι.Ε.Κ.Ε.Θ.

Γιώτη-Παπαδάκη, Ο. & Παπαδάκη, Ε. (2011). *Η πολιτική διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα*. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. <http://www.prd.uth.gr/el/>

Διεθνής Αμνησία, (2016). *Μη ασφαλές καταφύγιο. Οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες στερούνται αποτελεσματικής προστασίας στην Τουρκία*. [στο διαδίκτυο]. Διαθέσιμο στο <https://www.amnesty.gr/en/node/20323>

Ελληνικό Συμβούλιο για του Πρόσφυγες. (2011). *Έκθεση Πεπραγμένων 2010*

Ελληνικό Συμβούλιο για του Πρόσφυγες. (2014). *Έκθεση Πεπραγμένων 2013*

Ελληνικό Συμβούλιο για του Πρόσφυγες. (2019). *Έκθεση Πεπραγμένων 2018*

Εμκε- Πουλοπούλου, Η. (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα, Παπαζήση.

Ζαβός, Α. (2006), *Migration Management as a political necessity in managing migration: the Greek E.U. and International Contexts*, Αθήνα, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.

Κοτζαμάνης, Β. & Καρκούλη, Α. (2016). *Δημογραφικά Νέα*, Τεύχος 26. <http://www.ldsa.gr>

Λαγουμιντζής, Γ., Βλαχόπουλος, Γ., Κουτσογιάννης, Κ. (2015). *Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Λεοντίσης, Β., Τσαγκρώνη, Β., Βοσινάκης, Γ., Γεροδήμος, Ρ., Δημοπούλου, Δ., Καρυώτης, Γ., Σκλεπάρης, Δ. (2020, Ιανουάριος). Συγκριτική ανάλυση Μεταναστών και Προσφύγων στην Ελλάδα. Προσωπικές εμπειρίες, βέλτιστες πρακτικές, προτάσεις πολιτικής. *διαΝΕΟσις, Οργανισμός Έρευνας και Ανάλυσης*.

Μάρκου, Γ. (2015). Μεταναστευτική πολιτική και πολιτική ένταξης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο: το παράδειγμα της Ολλανδίας και της Ελλάδας. *Επιστήμη και*

Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 17, 147-175.
doi:<https://doi.org/10.12681/sas.494>

Μαρούδα, Μ. Ν. & Σαράντη, Β. (2016). *Προσφυγικό Δίκαιο*. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη.

Μαρούδα, Μ. Ν. & Σαράντη, Β. (2020). *Το Νέο Δίκαιο Υποδοχής & Ασύλου (2^η εκδ)*. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη

Μπεζεβάκης, Η. Γ. (2008). *Μετανάστες στην Ελλάδα: Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή*. Αθήνα, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.

Μουσούρου, Λ. (1991). *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική*. Αθήνα, Gutenberg.

Μουσούρου Λ. (1993). *Από τους Γκασταρμπαιτερ στο πνεύμα του Σέγκεν*. Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg.

Μουσούρου, Λ. Μ. (2006). *Παιδιά Παλλινოსτούντων και Αλλοδαπών στο Ελληνικό Σχολείο*, στους,

Μπάγκαβος, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (2006). (επιμ.), *Μετανάστευση και Ένταξη των Μεταναστών στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα, Gutenberg

Μπάγκαβος, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (2002), *Μεταναστευτικές τάσεις και Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*. ΙΝΕ.

Παπαδόπουλος, Α. Γ. (2010). Η διαχείριση των μεταναστευτικών ροών προς την Ευρώπη απέναντι στην απασχόληση και στην ένταξη των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες. *Μετανάστευση, ετερότητα και θεσμοί υποδοχής στην Ελλάδα. Το στοίχημα της κοινωνικής ένταξης (σελ. 81-104)*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

Παπαδοπούλου, Δ. (2008). Οι ευρωπαϊκές μεταναστευτικές πολιτικές. *Μετανάστευση και παροχή υπηρεσιών σε μετανάστες στην Ελλάδα (σελ. 41-66)*. ΙΝΕ

Πύλλη, Μ. & Ραφτόπουλος, Β. (2012). *Περιγραφή των βασικών μεθόδων δειγματοληψίας των δύσκολα προσβάσιμων πληθυσμών που χρησιμοποιούνται στην επιτήρηση της HIV λοίμωξης*. Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής, 29(6), (σελ 737-743)

Σαμπατάκου, Ε. Α. (2010). *Ερμηνεύοντας την εξέλιξη της Κοινής Μεταναστευτικής*.

Σαρρής, Ν. (2014). Το θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης σε υπερεθνικό, εθνικό και τοπικό επίπεδο με έμφαση στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. *Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα: Οδικός χάρτης πολιτικών κοινωνικής ένταξης*. (σελ. 24-51). Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Παράρτημα

Φόρμα συγκατάθεσης για την συμμετοχή στην ερευνητική μελέτη

Τίτλος: «Μέσα στο κάδρο: προσεγγίσεις της ενταξιακής εμπειρίας Αφγανών και Ιρανών προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, με την μέθοδο του Photovoice».

Ερευνήτρια: Ανδριανοπούλου Ελευθερία, Υποψήφια MSc του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Εσταυρωμένος Ηράκλειο Κρήτης, TK 71410, τηλέφωνο: 2810-379200., email: eandrianopoulou@yahoo.gr

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Κούτρα Κλειώ, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Εσταυρωμένος Ηράκλειο Κρήτης, TK 71410, τηλέφωνο: 2810-379243, email: kkoutra@hmu.gr

Για ποιο λόγο διεξάγεται αυτή η έρευνα;

Η έρευνα αυτή προσπαθεί να προσεγγίσει τις εμπειρίες Αφγανών και Ιρανών ανδρών προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα σχετικά με την διαδικασία ένταξης τους στην κοινωνία της χώρας υποδοχής. Τα δεδομένα που υπάρχουν από έρευνες είναι περιορισμένα σχετικά με το θέμα αυτό και οι ενταξιακές εμπειρίες των ίδιων των ανθρώπων δεν παρουσιάζονται επαρκώς. Για τους παραπάνω λόγους, γίνεται προσπάθεια να διαμορφώσουμε μια καλύτερη εικόνα των στάσεων, αντιλήψεων και προβληματισμών των ίδιων των αιτούντων άσυλο αναφορικά με την εμπειρία της ένταξής τους.

Ποιος μπορεί να πάρει μέρος;

Στην έρευνα μπορούν να πάρουν μέρος Αφγανοί και Ιρανοί πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια κατά την διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας. Επίσης θα πρέπει να είναι άνω των 18 ετών και να μην έχουν ταξιδέψει με την οικογένεια τους, να είναι δηλαδή μόνοι τους στην χώρα. Η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική, χωρίς να υπάρχει χρηματικό αντίτιμο.

Ποιες διαδικασίες θα χρειαστούν για την ολοκλήρωση της έρευνας;

Η συμμετοχή στην έρευνα προϋποθέτει την προθυμία των συμμετεχόντων να τραβήξουν φωτογραφικό υλικό σχετικό με τους σκοπούς της εν λόγω μελέτης. Οι λήψεις των φωτογραφιών θα πρέπει να συμβαδίζουν με το ισχύον νομικό πλαίσιο και τους περιορισμούς που νομικά επιβάλλονται. Επιπλέον, θα χρειαστεί να γίνουν κάποιες συναντήσεις πριν και μετά την συλλογή του υλικού. Οι συναντήσεις είναι απαραίτητες και διενεργούνται πάντα κατόπιν κοινής συνεννόησης με τους συμμετέχοντες στη βάση της διαθεσιμότητάς τους.

Πως θα γίνει η δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων έρευνας;

Τα αποτελέσματα της ερευνητικής διαδικασίας, μαζί με το πρωτότυπο φωτογραφικό υλικό μπορούν να αξιοποιηθούν από την ερευνήτρια για την προάσπιση των δικαιωμάτων των συμμετεχόντων και άρα μπορούν να δημοσιοποιηθούν σε

επιστημονικά άρθρα, συνέδρια, εκθέσεις, πάντα διατηρώντας το απόρρητο και την ανωνυμία των συμμετεχόντων.

Όλα τα παραπάνω, μου έχουν εξηγηθεί και μου έχουν γίνει κατανοητά. Είχα το περιθώριο να εκθέσω ερωτήσεις και απορίες, οι οποίες απαντήθηκαν ολοκληρωμένα για κάθε στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας. Επίσης ενημερώθηκα ότι τυχόν απορίες που μπορεί να προκύψουν στα επόμενα βήματα θα μπορούν να απαντηθούν από την ερευνητική ομάδα. Ακόμα συναινώ, έχοντας λάβει γνώση, στην διαχείριση του ερευνητικού υλικού (έντυπο και οπτικοακουστικό) από την προαναφερθείσα ονομαστικά ερευνήτρια για τους σκοπούς της έρευνας, όπως αυτοί περιεγράφηκαν παραπάνω.

Υπογράφοντας αυτή την φόρμα, συναινώ στην συμμετοχή μου στην έρευνα.

(Όνοματεπώνυμο συμμετέχοντα)

(Ημερομηνία)

(Όνοματεπώνυμο ερευνήτριας)

(Ημερομηνία)

Consent form for participation in the research study

Title: "Within the frame: approaches to the integration experience of Afghan and Iranian refugees and asylum seekers in Greece, with the method of Photovoice"

Researcher : Andrianopoulou Eleftheria, MSc Candidate of the Department of Social Work, Faculty of Health and Welfare Professionals, Hellenic Mediterranean University, Estavromenos Heraklion Crete, Postal Code 71410, Tel: 2810-379200., email: eandrianopoulou@yahoo.gr

Supervising Professor: Koutra Cleio, Assistant Professor of the Department of Social Work, Faculty of Health and Welfare Professionals, Hellenic Mediterranean University, Estavromenos Heraklion Crete, Postal Code 71410, phone: 2810-379243, email: kkoutra@hmu.gr

Why is this research conducted?

This research tries to approach the experiences of Afghan and Iranian single men, refugees and asylum seekers in Greece regarding their integration into the society of the host country. Research data are limited on this subject and the integration experiences of the people themselves are not adequately presented. For the above reasons, an effort is made to form a better picture of the attitudes, perceptions and concerns of refugees and asylum seekers themselves regarding their integration experience.

Who can take part?

Afghan and Iranian refugees and asylum seekers residing in Greek territory during the course of the survey can take part in it. They must also be over 18 years old and not have travelled with their family, that is, be alone in the country. Participation in research is voluntary, with no monetary fee.

What procedures will be needed to complete the survey?

Participation in this research presupposes the willingness of participants to take photographs relevant to the purposes of the study in question. Photographs must comply the current legal framework and the restrictions legally imposed. Some meetings will also need to be held before and after the collection of the material. The meetings are necessary and are always held in consultation with the participants on the basis of/based on their availability.

How will the research results be made public?

The results of the research process, together with the original photographic material, can be used by the researcher to defend the rights of the participants and can therefore be published in scientific articles, conferences, exhibitions, by always maintaining the confidentiality and anonymity of the participants.

All of the above have been explained to me and I have understood it. I had the opportunity to ask questions and queries, which were answered comprehensively for each stage of the research process. I have also been informed that any questions that may arise in the next steps can be answered by the research team. I also consent, having become aware, to the management of the research material (printed and audiovisual) by the aforementioned researcher /by name/ for the purposes of the research, as described above.

By signing this form, I consent to my participation in the research.

(Name of participant)

(Date)

(Name of researcher)

(Date)

Φόρμα συναίνεσης για άτομα που απεικονίζονται σε φωτογραφίες

Εγώ, _____, συναινώ, έχοντας λάβει πλήρη γνώση, να απεικονίζομαι προσωπικά ή να απεικονίζεται ανήλικο τέκνο του οποίου είμαι γονέας/ κηδεμόνας ή νόμιμος εκπρόσωπος στην φωτογραφία. Δηλώνω με την συναίνεση αυτή ότι:

1. Έχω ενημερωθεί και κατανοήσει τον σκοπό της φωτογράφισης ως μέρος ενός συγκεκριμένου ερευνητικού πονήματος με τίτλο: : «*Μέσα στο κάδρο: προσεγγίσεις της ενταξιακής εμπειρίας Αφγανών και Ιρανών προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, με την μέθοδο του Photovoice.*», το οποίο διεξάγεται από την μεταπτυχιακή φοιτήτρια του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου, Ανδριανοπούλου Ελευθερία, με επιβλέπουσα την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του τμήματος, Κούτρα Κλειώ.
2. Η φωτογραφία στην οποία απεικονίζομαι θα χρησιμοποιηθεί για τους σκοπούς της αναφερθείσας έρευνας, αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της αναφερθείσας ονομαστικά ερευνήτριας, και δύναται να δημοσιοποιηθεί στο πλαίσιο επιστημονικών άρθρων, συνεδρίων ή εκθέσεων, πάντα εξασφαλίζοντας το απόρρητο και την ανωνυμία των στοιχείων των προσώπων που απεικονίζονται στο κάδρο.

Υπογράφοντας αυτή την φόρμα, συναινώ να συμπεριληφθώ εγώ ή ανήλικο τέκνο του οποίου είμαι γονέας/ κηδεμόνας ή νόμιμος εκπρόσωπος στο κάδρο της φωτογραφίας.

(Ονοματεπώνυμο φωτογραφιζόμενου/ης)

(Ημερομηνία)

(Ονοματεπώνυμο φωτογράφου/συμμετέχοντα

(Ημερομηνία)

Consent form for people depicted in photos

I, _____, I consent, having received full knowledge, to be portrayed personally or to portray a minor child of whom I am a parent/guardian or legal representative in the photograph. I declare with this consent that:

1. I have been informed and understood the purpose of the photo shoot as part of a specific research project entitled: "Within the frame: approaches to the integration experience of Afghan and Iranian refugees and asylum seekers in Greece, with the method of Photovoice", conducted by the graduate student of the Department of Social Work of the Faculty of Health and Welfare Professionals of the Hellenic Mediterranean University Andrianopoulou Eleftheria, supervised by the assistant professor of the Department, Koutra Kleio.

2. The photograph in which I am depicted will be used for the purposes of the research referred of the mentioned research, is the intellectual property of the researcher named researcher, and may be made public in scientific articles, conferences or reports, always ensuring the confidentiality and anonymity of the data of the persons depicted in the frame.

By signing this form, I consent to include myself or a minor child of whom I am a parent/guardian or legal representative in the frame of the photo.

(Name of the person being photographed)

(Date)

(Name of photographer / participant)

(Date)

